

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1862

4184

491.99-8

7-29

y-4 w 6

2010

Դրոշմի վերաբերյալ 191

Պ Ա Ր Գ Ե Ի

W363

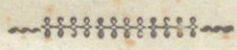
ՄԱՆԿԱՆՑ

491.99-8

57

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵԱԼ

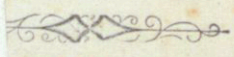
Ի ՄԱՐՅԵԼԷ ՍԵՐՈՎԲԵԱՆ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆՑ.

ԶՈՐՐՈՐԴ ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ :

Հրամանաւ Իշխանութեան ընդու-
նած է բոլոր Ռատմնարաններու
Կովկասեան Ռատմնական Շրջանի:

~~491.542-82~~
~~7-31~~

Թ Ի Յ Լ Ի Զ:

Ի Տպարանի Գ. Մեղրումեանց եւ Հ. Էնֆիաճեանց :

1862

2002

71757

ОДОБРЕНО. ЦЕНЗУРОЮ

Тифлисъ, 5-го Ноября 1862 года.

757

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՅՈՒՂԱԲԵՐ

ՍԵՐՈԲՅԱՆ - ԻՆՃԻԿՅԱՆԻ

Բարձրագույն Կրթության նախարարության հրամանով

491.99-8
Պ. 29

№ 57

57

պ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

~*~*~*~*~*~*~*

ԲԱՐԵԿԻՐԹ ՄԱՆՈՒԿ

1

1008
2636

Առաւօտը, ինչպէս որ զարթնում եմ, ես շուտով վեր եմ կենում տեղիցս, և շուտով երեսս լուանում եմ խտակ: Երես լուանալու ժամանակը քինթս և սկանջներս էլ խտա-
կում եմ և մազերս թրջում եմ: Ես իսկի տաք ջրով երեսս եմ լուանում, այլ միշտ սառը ջրով, էնդուր համար, որ տաք ջուրը փնաս է, իսկ սառը ջուրը օգուտ է և զուար-
թացնող: Երեսս լուանալից յետոյ՝ երեսս, ականջներս և ձեռներս խտակ սրբում եմ, գլուխս սանդղում եմ և շո-
րերս հագնում եմ: Յետոյ դնում եմ պատկերքի առաջէր երեսս խաչ եմ հանում, ծուներ եմ դնում և ալօթք եմ անում: Աղօթքները ինձ սորվեցնում են իմ հայրս կամ իմ վարժապետս: Աղօթք անելու ժամանակը ես կանգնում եմ ահով և ջերմեռանդութիւնով: Էնդուր համար, որ աղօթք անել նշանակում է Աստըծու հետ խօսել: Երբ որ մարդ Աս-
տըծու հետ խօսում է և նրանից բան է խնդրում, պէտք ահով և երկիւղով և մեծ ջերմեռանդութիւնով խնդրի: Ուրիշ վատ մանկունք աղօթքի ժամանակը համեստ և ջերմ-
եռանդ չեն կենում: Էդ շատ վատ բան է և Աստուած է-
տուր համար կրքարկանայ: Աղօթքի ժամանակը պէտք է հանդարտ կանգնել, ո՛չ ծիծաղել, ո՛չ շարժիլ և ո՛չ ձեռքով կամ ոտքով խաղալ: պէտք է միայն պատկերին մօտիկ տալ և

1

ԻՅՆ

միտքը Աստուծու մօտ ունենալ : Աղօթքի ժամանակը խնդրում եմ Աստծանից իմ հօրս և մօրս, եղբորներիս, քուրերիս և բոլոր մարդկանց համար կեանք, առողջութիւն և բաղդաւորութիւն :

Առաւօտեան աղօթքից յետոյ գնում եմ իմ հօրս և մօրս ձեռքը խոնարհութիւնով համբուրում եմ և ասում եմ՝ ԲԱՐԻ ԼՈՅՍ : Յետոյ իմ եղբորներիս և քուրերիս ասում եմ ԲԱՐԻ ԼՈՅՍ : Մինչև որ ինձ իմ ծնողքս թէյ (այս ինքն չայ) կամ հայ կամ ուրիշ բան չըտան, ես չեմ պահանջում, այլ հանդարտնստում եմ : Երբ որ ինձ մէկ բան են տալի, ես հանդարտ ուտում եմ կամ խմում եմ. ոչ ինչ չ'եմ թափում վրէս կամ նստած տեղս և ուտելու կամ խմելու ժամանակը զգոյշ եմ լինում, որ ոչինչ չըկոտրեմ : Նմանապէս ուտելու կամ խմելու ժամանակը չ'եմ խաղում : Երբ որ չայքս կամ նախաճաշն աւարտում եմ, ես իմ հօրս և մօրս ձեռքը համբուրելով շնորհակալութիւն եմ անում : Յետոյ եթէ ազատ օր է, նստում եմ կարդալու, իսկ եթէ ազատ օր չէ, գնում եմ ուսումնարան :

2

Ուսումնարան գնալու ժամանակը ես շուտով հաւաքում եմ իմ գրքերս, թղթերս, գրիչս և ուրիշ ինչ որ հարկաւոր է, կադում եմ աղլուխիս միջումը կամ գնում եմ տոպրակիս մէջ, որ տանելու ժամանակը չըկորցնեմ : Տնից դուրս գալու ժամանակը, առաջ երեսս խաչ եմ հանում, և յետոյ սկսում եմ հանդարտ գնալ : Ճանապարհին չ'եմ վազում և ոչ ոքի հետ չ'եմ խաղում : Ուրիշ վատ աղէքքը ճանապարհին փողոցումը (քուչէքումը) վազում են, խաղ

Ինչ, դաս որ ինձ վարժապետս տալիս է, ես պէտք է առաջ լաւ հասկանամ, մէկ քանի անգամ միտք անելով կարդամ, և եթէ հրամայած է անգիր սերտել, պէտք է լաւ անսխալ սերտեմ: Դասս սերտելու կամ գիրք կարդալու ժամանակը ես պէտք է բոլոր միտքս հաւաքեմ կարդացած բանի վրայ, և ուրիշ բաների վրայ միտք չ'անեմ: Եթէ միտքս ուրիշ բաների վրայ տանեմ, չ'եմ կարող շուտով հասկանալ և էնդուր համար վարժապետս կը բարկանայ: Կարդալու կամ դաս սերտելու ժամանակը պէտք չէ ձեռքով կամ ոտքով խաղալ. գիրքը պէտք է լաւ պահել, որ չը կեղտոտուի. պէտք է հանդարտ կանգնել կամ նստել և մտադրութիւնով կարդալ: Կարդալու ժամանակը պէտք չէ ուրիշ բաների վրայ միտք անել. այլ միայն կարդացած բանի վրայ: Վարժապետիս և ամէն պատուաւոր մարդկանց հետ խօսելու ժամանակը ես նստած չ'եմ խօսում, այլ ոտքի վրայ եմ կանգնում. էնդուր համար որ մեծի հետ նստած խօսելը անքաղաքավարութիւն է:

Եթէ ես դասս լաւ չը սերտեմ, վարժապետս կը բարկանայ և ինձ կը պատժի, ես էլ բան չ'եմ սովորիլ և իմ անունս կը դնեն ԾՈՅԼ (Թամբալ): Ծոյլ աշակերտին ոչ ոք չի սիրում և նա ոչինչ չի սովորում: Ես ուզում եմ աշխատասէր լինիմ, որ բան սովորեմ և լաւ գիտուն մարդ դառնամ: Են ժամանակը ինձ ամէն մարդ կը սիրի, իմ ծնողքս ինձ համար լաւ շորեր կը կարեն և ինձ պարգէներ կը տան և վարժապետս միշտ կը գովի: Դասից յետոյ, երբ որ հրաման կը տան խաղալու, ես պէտք է հանգարտութիւնով խաղամ: Իմ ընկերներէիս միջից ես պէտք է էնպէս տղերքի հետ խօսեմ և խաղամ, որք բերանից վատ խօսքեր չ'են հանում և միշտ պարկեշտ են. իսկ էնպիսի տղերքի հետ, որք վատ խօսքեր են խօսում կամ չարութիւն են անում, ես չ'եմ խաղալ և չ'եմ խօսիլ, էնդուր համար, որ վատ ընկերից ես էլ վատ բաներ կը սորվեմ:

և ինքս էլ վատ կընիմ: Ես չեմ ուզում վատ աշակերտ լինիլ, այլ միշտ հետևում եմ լաւ, խելօք, հնազանդ և ուսու մնասէր աշակերտ լինիլ, որ ամէնքը ինձ սիրեն և գովեն:

7.

Երբ որ ուսումնարանից արձակեն, ես հանգարտ պէտք է հաւաքեմ գրքերս, թղթերս և ուրիշ բաներս և կապեմ աղուխիս, միջումը որ չըկորցնեմ ճանապարհին:

Յետոյ պէտք է խոնարհութիւնով գլուխ տամ վարժապետիս և զնամ տուն: Ճանապարհումը պէտք է համեստ և պարկեշտ գնամ, ինչպէս որ վերը գրած էր: Երբ որ հասնեմ տուն, պէտք է հօրս և մօրս ձեռքը համբուրեմ, յետոյ գրքերս պահեմ իրանց տեղումը և ոչ թէ ուրիշ վատ տեղէրքի նման վէր գցեմ ինչ տեղ հասնի: Եթէ կարգով իրանց տեղումը, չըպահեմ, գրքերը խառաք կընին, կըպատառուին և կըկորչեն: Եթէ ես գրքերս կեցտոտեմ կամ կորցնեմ, իմ ծընողքս և վարժապետներս կըբարկանան: Ես չեմ ուզում, որ նրանք ինձ վրա բարկանան: Տանը ես պէտք է խաղամ շատ համեստութիւնով և պարկեշտութիւնով: Քուչէքումը խաղալը ամօթ է. ես կարող եմ խաղալ տանը կամ մեր բակումը: Ես պէտք է խաղամ իմ եղբօրներիս կամ քուրերիս հետ:

Ես իմ եղբօրներիս և քուրերիս շատ սիրում եմ, երբէք նրանց հետ կռիւ չեմ անում, ինչ որ ունենում եմ մենակ չեմ ուտում, այլ նրանց հետ բաժանում եմ: Եթէ ես իմ եղբօրներիս և քուրերիս չըսիրեմ, ինձ էլ իմ ծնողքս չեն սիրիլ և ես վատ տղայ կընիմ: Եթէ ես իմ եղբօրներիս կամ քուրերիս հետ կռվեմ և կամ նրանց ծեծեմ, Աստուած ինձ վրա կըբարկանայ: Ես նրանց պէտք է շատ սիրեմ, էնդուր համար, որ նրանք իմն են, մէկ մօրից ենք ծնած և աշխարհումը նրանցից աւելի մօտիկ ոչ ոք չ'ունիմ: Ինչպէս տանը, էն-

տեղ և ամէնքի հետ ես պէտք է սիրով կենամ, որ Աստուած ինձ սիրի և խելօք մարդիքը գովեն :

Եթէ դրացիների երեխերքը լաւ տղերք են և վատ խօսքեր չ'են խօսում, ես կարող եմ նրանց հետ էլ խաղալ: Բայց ծառաների հետ երբէք չ'եմ խաղալ: Խաղալու ժամանակը պէտք չէ բարձր ձէնով կանչել և գոռալ, կամանկարգ վազել և շորերը պատառել և կեղտոտել, այլ պէտք է էնպիսի խաղ խաղալ, որ ոչինչ փնաս չըբերի ո՛չ ինձ և ո՛չ ուրիշին :

Ես գիտեմ փողով խաղալը շատ վատ բան է և իմ հայրըս շատ սաստիկ արգելել է ինձ : Նմանապէս պէտք չէ քար գծել կամ փէտով խաղալ : Էնդուր համար որ քարով կամ փէտով կարելի է, որ մէկին փնաս հասնի կամ բան կոտրուի : Ես պէտք է էնպիսի խաղ խաղամ, ինչ որ հրաման տան ինձ իմ ծնողքս կամ վարժապետս : Մէկ երկու սհաթ խաղալուց յետոյ, պէտք է նստեմ և միտքս հաւաքած դասերս սերտեմ, որ վարժապետիս մօտ գնամ : Եթէ դասերս տանը չըսերտեմ, ուսումնարանումը վարժապետս կըբարկանայ :

8.

Երբ որ ճաշի սեղանը պատրաստ ըլնի և ինձ կանչեն հաց ուտելու, ես առաջ պէտք է երեսս խաչ հանեմ ՅԱՆՈՒՆ ՀՅՐ ասելով և յետոյ նստեմ: Սեղանի վրա շատ բաներ կան, որոց անունները ես գիտեմ և թէ ընչի՞ համար են դործածուիմ: Գդալը, դանակը, չանկալը (պատառաքաղը) դրած են, որ ձեռով չըկտրեմ և չ'ուտեմ կերակուրները : Ղենջակը (սալֆետը) դրած է, որ բերանս սրբեմ և ուտելու ժամանակը ծնկանս վրա գծեմ: Աղամանը դրած է, որ եթէ կերակուրիս միջի աղը պակաս ըլնի, դանակի ծայրով վեր առնեմ փոքր աղ և կերակուրիս մէջ խառնեմ: Ստաքանը (բաժակը) դրած է, որ նրա մէջ ինձ համար ջուր կամ փոքր գինի ածեմ և

նրանով խմեմ: Ես սեղանի մօտ ճաշի ժամանակը նստում եմ հանդարտ, ուղիղ և առանց խօսելոյ: Մինչև ինձ մօտ չ'են բերում կերակուրը, ես ուրիշ վատ տղերքի նման չ'եմ պահանջում: Երբ որ բերում են, ես պարկեշտութիւնով վեր եմ առնում և փոքր ինչ ածում եմ իմ առաջս դրած ամանի մէջ: Եթէ շատ վեր առնեմ և չըկարողանամ ուտելու, ամօթ է: Շատ վեր առնելը նշանակում է ագահութիւն: Ես էնքան պէտք է ուտեմ, ինչքան ինձ տան իմ ծնողքը կամ ինձանից մեծերը:

Եթէ սեղանի վրա ինձ բան են հարցնում, ես համեստ և պարկեշտ պատասխան եմ տալի: Բայց երբ որ մեծերը խօսում են, ես հանդարտ նստած լսում եմ և ինքս չ'եմ խօսում, մինչև որ ինձ չըհարցնեն: Սեղանի վրա պէտք է ըզգուշութիւնով ցտեղ և խմել չափաւոր, որ չըլնի թէ կերակուրը թափեմ սեղանի ծածկոյի (սուփրի) վրա, կամ սեղանի վրայից գդալը կամ չանկալը կամ դանակը և կամ ուրիշ բան վէր գձեմ: Ուտելու ժամանակը պէտք է զգոյշ լինիմ, որ կերակուրը վրէս չըթափեմ և շորերս չըկեղտոտեմ: Պէտք է հանդարտ ուտել և խմել առանց շտապելու և ագահութիւնի, բայց էնպէս, որ ուրիշները ինձ չըսպասեն: Երբ որ սեղանից վեր կենամ, ես պէտք է երեսս խաչ հանեմ ՅԱՆՈՒՆ ՀՕՐ ասելով և յետոյ հօրս և մօրս ձեռքը համբուրեմ, շնորհակալութիւն անեմ, եթէ մեր տանն եմ: Իսկ եթէ ուրիշի տանն եմ հրաւիրուած, պէտք է սեղանից վեր կենալուց և երեսս խաչ հանելուց յետոյ, տան տիկնոջ ձեռքը համբուրեմ և տան տիրոջը գլուխ տամ:

9.

Ինձանից մեծերի և պատուաւոր մարդկանց հետ խօսելու ժամանակը ես պէտք է շատ քաղաքավարութիւնով խօսեմ: Եթէ իմ անունս տան, ես պէտք է ասեմ ՀՐԱՄՄԷ

կամ Ի՞նչ է՞ք ՀՐԱՄԱՅՈՒՄ : Պէտք չէ ասել Հ'Ա, այլ ՀՐԱ-
ՄԵՐԷՔ. պէտք չէ ասել ՉԷ, այլ ՈՉ. պէտք չէ ասել ԴՈՒ,
այլ ԴՈՒՔ : Ես պէտք է մտիկ անեմ, թէ պատուելի և քա-
ղաքավար մարդիկը ինչպէս են խօսում, նստում և մանգալի,
և աշխատեմ նրանց նմանիլ : Երբ որ մէկի տուն գնամ, պէտք
է քաղաքավարութիւնով գլուխ տամ տանտերներին և միուս
հիւրերին (ղօնաղներին) :

Ուրիշ տանը եթէ էնպէս բան տեսնեմ, որ մեր տանը
չըկայ, պէտք չէ որ շատ զարմանամ և կամ խնդրեմ, որ ինձ
տան. այլ պէտք է միայն մտիկ անեմ և կամ գովեմ : Եթէ
ինձ բան ընծայեն, ես պէտք է շնորհակալութիւնով վեր առ-
նեմ : Բայց ամէն բանը ես վեր առնել չ'եմ կարող, մինչև
որ իմ հայրս կամ մայրս չըհրամայի : Ես ամենեւին չ'եմ կա-
րող ոչ մեր տանը և ոչ ուրիշ տանը թագուէն կամ առանց
հրամանի ուրիշ բանը վեր առնել : Ով որ ուրիշ բանը ա-
ռանց հրամանի կամ թագուէն վեր կ'առնի, նա ԳՈՂ է : Գող
անուէր շատ վատ անուէն է, և Աստուած գողին չի սիրիլ և
կըպատժի : Գողին ամէն մարդ էլ չի սիրիլ և ես տեսել եմ, ինչ-
պէս գողերին ձեռերը կապած տանում են պատժելու :

10 .

Ես պէտք է կիրակի օրը և ամենայն մեծ տօների օրերին
գնամ եկեղեցի աղօթք անելու : Եկեղեցին հասարակ տեղ չէ,
այլ Աստուծու տունն է. էնգուր համար, պէտք է եկեղեցի
մտնել մեծ ահով և պարկեշտութիւնով : Երբ որ եկեղեցւոյ
շրանը մօտենամ, պէտք է գդակս հանեմ և հանդարտ մըտ-
նեմ երես խաչ հանելով : Երբ որ հասնեմ իմ կանգնելու
տեղս, պէտք է առաջ երեք անգամ երես խաչ հանեմ
ՅԱՆՈՒՆ ՀՅՐ ասելով և երեք ծուներ ղնեմ. յետոյ պէտք է
կանգնեմ և հանդարտ ցած ձենով իմ աղօթքներս ասեմ :

եկեղեցումը պէտք է կանգնել համեստ, պարկեշտ և մեծ երկիւղով: Պէտք չէ էս կողմը էն կողմը մտիկ անել ժողովուրդին. ո՛չ խօսիլ, ո՛չ ծիծաղել և ո՛չ ման գալ: Երբ որ տէրտէրները չոքում են, պէտք է ես էլ չոքեմ: Ինչ որ եկեղեցումը կարգում են և երգում են, ես պէտք է ականջ դնեմ, և եթէ գիտենամ, ինքս էլ ցած ձէնով նրանց հետ հանդարտ ասեմ. բայց իմ ձէնս պէտք է էնպէս հանեմ, որ միայն ինքս լսեմ:

Ես տեսել եմ որ ուրիշ վատ տղերքը եկեղեցումը խօսում են, ծիծաղում են, խաղում են, վազում են և ուրիշ անկարգ բաներ են անում: Էդ շատ վատ բան է: Աստուած էտուր վրա կըբարկանայ. տէրտէրները էնպիսի տղերքին եկեղեցուց դուրս կ'անեն, և նրանց ծնողքը նրանց կըպատժեն:

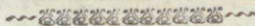
Ով որ եկեղեցումը համեստ չի կանգնիլ և աղօթք չի անիլ, նա լաւ տղայ չի դառնալ և Աստուած նրան չի սիրիլ:

Երբ որ ժամերգութիւնը կ'աւարտուի, ես պէտք է երեք ծունր դնեմ և համբուրեմ սուրբ խաչը կամ սուրբ աւետարանը և կամ սուրբ պատկերները, համեստ դուրս դամ եկեղեցուց և գնամ տուն: Ճանապարհումը, եթէ ճանաչմարդ պատահի, պէտք է ասեմ ՈՂՈՐՄԻ ԱՍՏՈՒԱԾ. իսկ եթէ ինձ ասեն էդ բանը, ես պէտք է պատասխան տամ՝ ՈՂՈՐՄԻ ԾՆՈՂԱՅԴ: Նմանապէս պէտք է ասեմ, երբ որ տուն մտնեմ:

11.

Ինչ կարգ որ սորվեցայ էս գրքից առաւօտուայ չայի և ճաշի ժամանակի համար, էն կարգն էլ պէտք է պահեմ իրիկուան չայի և իրիկնահացի ժամանակը: Երբ իմ քնելու ժամանակը գայ, պէտք է առաւօտվայ նման գնամ պատկերքի առաջւր երեք անգամ երեսս խաչ հանեմ ՅԱՆՈՒՆ հօր ասելով և երեք ծունր դնեմ, և աղօթքներս ասեմ:

Առաւօտուայ աղօթքի ժամանակը պէտք է Աստծանից շնորհակալ լինիմ, որ նա ինձ և իմ ծնողացը, եղբօրներիս և քուրերիս առողջ զարթեցրուց և արժանի արաւ էս օրին, և խնդրեմ, որ էն բոլոր օրը և միշտ էլ պահի ինձ իրա ողորմութիւնով և իրա շնորհքը ինձ պարգևի : Իսկ զիշերը պէտք է շնորհակալ լինիմ Աստծանից, որ նա ինձ, իմ ծնողացը, եղբօրներիս և քուրերիս առողջութիւնով պահեց բոլոր էն օրը և հասցրուց զիշերի : Նմանապէս պէտք է խնդրեմ, որ էն զիշերն էլ պահի մեզ առողջութիւնով և արժանի անի առաւօտին : Աղօթքից յետոյ ես պէտք է խոնարհութիւնով հօրս և մօրս ձեռքը համբուրեմ և ասեմ նրանց ԲԱՐԻ ԳԻՇՆԻ : Յետոյ պէտք է շորերս հանեմ մեկտեղ կարգով դնեմ, որ առաւօտը առանց զժուարուութեան գտնեմ, և ապա պառկեմ քնելու :

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ

Ամենահարկաւոր մանկական գիտելիք :

1.

Ես գիտեմ, որ ինձ ստեղծել է Աստուած : Աստուած ստեղծել է աշխարհքը և նա է էս ամէն բանի տէրը և պահողը :

Առանց Աստծու կամքին ոչինչ չի լինել, մինչև ծառի տերեւն էլ չի շարժիլ : Ես շատ շնորհակալ եմ Աստծանից, որ նա ինձ ստեղծել է և պահում է : Նմանապէս շնորհակալ եմ իմ հօրից և մօրից, որ նրանք ինձ ծնել են և իմ մանկութեան ժամանակը պահել են, մեծացրել են և մինչև էս օր էլ պահում են, կերակրում են և հագցնում են : Նրանք ինձ համար շատ նեղութիւններ են քաշել և միշտ էլ քաշում են : Իմ հիւանդութեան ժամանակը նրանք շատ զիշերներ անքուն են մնացել, ինձ համար բժիշկ են բերել,

դեղեր են առել, և ինչքան ես ցաւից նեղացել եմ, նրանց սիրտը իմ ցաւից աւելի է ինձ համար ցաւել: Ես պարտական եմ իմ ծնողացը շատ պատիւ տալ, հնազանդ լինել, նրանց խօսքից դուրս չբռնալ: Ով որ երա ծնողաց երախտիքը, աշխատանքը և բարերարութիւնը կրմոռանայ, նրան Աստուած չի սիրիլ և բախտաւորութիւն չի տալ: Նմանապէս պարտաւոր եմ շնորհակալ լինիլ իմ վարժապետներից և նրանց պատիւ տալ, որ նրանք ինձ լաւ բաներ են սորվեցնում: Էնպէս էլ պէտք է պատիւ տամ ամէն պատուաւոր և ծեր մարդկանց:

Երբ որ ես մեծանամ և իմ ծնողքս ծերանան, ես պէտք է նրանց աւելի պատուեմ և նրանց իմ աշխատանքով պահեմ և նրանց ծերութեան ժամանակը իմ հնազանդութիւնով քաղցրացնեմ: Իսկ եթէ նրանց մէկ կերպով կրնեղացնեմ և նրանց սիրտը կըղաշնացնեմ, Աստուած ինձ վրա կըբարկանայ և ինձ կըպատժի: Ես իսկի մէկ ժամանակ պէտք է մոռանամ իմ հօր և մօր աշխատանքը և նրանց երախտիքը: Երբ որ նրանք մեռնեն, ես պէտք է նրանց հոգւոյ համար աղօթք անեմ և էնպիսով իմ որդիական պարտաւորութիւններս հատուցանեմ: Նմանապէս պէտք է իմ հօր և մօր անունը պատուով և յարգանքով յիշեմ և բարի վարքով հետեւեմ, որ նրանց անունին պակասութիւն չըլնի, այլ նրանց պատուով պահեմ:

Մեր տան միջումը և ուրիշ տեղերքումը ես շատ բաներ եմ տեսնում և լսում, և ամէն տեսած և լսած բանս ուզում եմ իմանալ, թէ անունը ի՞նչ է, ընչի՞ համար է և ի՞նչպէս է շինած և կամ ի՞նչպէս պէտք է գործ ածուի: (*)

*) Շատ օգտակէտ կըլինի, եթէ վերոգրեալ բարեկեցութեան կանոնները աշակերտները և մանկունք սերտեն բերան. իսկ ծնողքը և վարժապետները դանազան կերպով մեկնեն հարկաւոր դիտելիքը:

Ես դեռ ևս մանուկ եմ: Մանկունք շատ բան չ'են իմանում և էնգուր համար մանկանցը ուսումն են տալի, որ սովորեն: Ինձ ուսումն են տալի ուսումնարանումը և քանի որ ես ուսումն եմ առնում, ես աշակերտ եմ: Լաւ աշակերտը լսող կըլնի և ականջ կըդնի միայն էն բանին, ինչ որ ուսուցիչը ասում է: Լաւ աշակերտը պէտք է միտք անի էն բանի վրա, ինչոր պէտք է անի, հասկանայ և մտքին պահի: Լաւ աշակերտը յօժարութիւնով է գնում ուսումնարան, միշտ աշխատասէր է, կարգին, խտաղի, պարկեշտ և խաղաղասէր: Նա խիլի մին ժամանակ ու շէի գնում ուսումնարան, անկարգութիւն չի առնում ուսումնարանից դուրս գալու ժամանակը և առանց բանի փողոցներումը չի ման գալի, այլ ուղղակի տուն է գրնում: Ես ուզում եմ լաւ աշակերտ լինիլ:

Ես գիրքը, որ ես կարդում եմ, գրած է իմ ուսման համար: Ինձ համար շատ օգուտ է, երբ որ ես կարդում եմ միտք անելով և հասկանալով: Ես կ'աշխատեմ հասկանալ ամէն բանը, ինչ որ կարդամ. իսկ եթէ մէկ բան չըհասկանամ, ես կըխնդրեմ իմ վարժապետից, որ ինձ հասկայնի: Ես դիտեմ էս գրքի անունը: Նա գրած է էս գրքի առաջին երեսումը: Էն երեսումը նմանապէս գրած է, թէ ո՞ր քաղաքումն է տըպած սա և ո՞ր թուին: Իմ գիրքս ունի կազմ: Էն տունը, որ տեղ գիրք են տպում, ասում են տպարան: Ես տեսել եմ շատ ուրիշ տպած գրքեր: Ես գիտեմ էն գրքի անունը, որ ամենից առաջ սկսեցի կարդալ: Գիրք շինողը առաջ գրում է թղթի վրա, յետոյ տալիս է տպելու: Մէկ գիրքը, որ տըպում են, փոքր ժամանակումը շատանում է քանի մին հազարի չափ:

Ամէն դրբի միջումը կան շատ թերթեր : Կազմարարը կարում է էս թերթերը մէկմէկու հետ, որ նրանք չըթափուեն , չըկորչեն կամ չըխառնուեն : Երբ որ ես կըմեծանամ , հիմիկվանից աւելի խելօք կըլնիմ, եթէ հիմի ծուլութիւն չ'եմ անիլ և պարապ չ'եմ ման գալ, այլ կ'աշխատեմ և ուսումն կ'առնեմ : Պարապ ման եկողը ոչինչ չի սովորիլ և ոչ ոք նրան չի սիրիլ : Ուսումնարանումը ես պէտք է սովորեմ ո՛չ թէ մէնակ վարժ կարգալը, այլ և իստակ և պարզ գրելը և շուտով համարելը : Ով որ ինքը գրել չըգիտի և ուրիշի գրածը չի կարող կարդալ, նա աշխարհքի միջումը շատ յետ կըմնայ ուրիշներէից : Ով որ համարել չըգիտի, նրան շատ անգամ խաբում են և նա չի կարող ինքը իրան պէտքական լինիլ : Ես շատ կըհետեւիմ, որ շուտ սովորեմ կարդալ, գրել և համարել : Ես սովորել եմ համարել մէկ, երկու, երեք մինչև հարիւր կամ հազար : Իմ հայրս կամ վարժապետս ինձ զանազան դրամներ (փողեր) են ցոյց տալի և հասկացնում են, թէ ամէն մէկը ինչ աժի : Ինչ բան որ տեսնում եմ, ես ուզում եմ լաւ մտիկ անել և իմանալ և եթէ չ'եմ հասկանում, պէտք է հարցնեմ հօրս կամ վարժապետիս, կամ ուրիշ մեծ մարդու և խնդրեմ որ ինձ հասկացնեն :

Երբ որ ես մէկ տարեկան էի, չ'էի կարողանում ո՛չ մանգալ, ո՛չ խօսել և ո՛չ ինչ չ'էի հասկանում : Երկու տարեկան ժամանակս ես սովընցայ խօսիլ և ման գալ . բայց ամէն բանը չ'էի հասկանում, ինչ որ ինձ ասում էին : Իմ անունս է — , ազգանունս է — , ես գիտեմ քանի տարեկան եմ :

Ես գիտեմ, թէ ժամանակը ինչպէս է բաժանվում : Շաբաթը եօթն օր ունի : Օրերի անուններն էլ գիտեմ :

առաջին օրը ԿԻԻՐԱԿԷ, ԵՐԻՐՈՐԻԸ ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ԵՐՐՈՐԴԸ
ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՀՐՐՐՐԴԸ ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴԸ ՀԻՆԳ-
ՇԱԲԹԻ, ՎԵԵՐԵՐԴԸ ՈՒՐԲԱԹ, Լ ԵՕԹՆԵՐՐՈՐԴԸ ՇԱԲԱԹ : Չորս
շաբաթը երբ որ անց կենան, կըլնի մէկ ամիս : Ամիսը ու-
նի կամ 30 կամ 31 օր, բացի մէկ ամսից, որի անունը
ՓԵՏՐՎԱՐ է : Էս փետրվար ամիսը կամ 28 կամ 29 օր ու-
նի : Ես գիտեմ ամիսներն անունները : 1. ՅՈՒՆՎԱՐ, 2. ՓԵ-
ՏՐՎԱՐ, 3. ՄԱՐՏ, 4. ԱՊՐԻԼ, 5. ՄԱՅԻՍ, 6. ՅՈՒՆԻՍ,
7. ՅՈՒԼԻՍ, 8. ՕԳՈՍՏՈՍ, 9. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ, 10. ՀՈԿՏԵՄ-
ԲԵՐ, 11. ՆՈՅԵՄԲԵՐ, Լ 12. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ : Երբ որ էս տաս-
ներկու ամիսները անց կենան, կըլնի մէկ տարի : Տարին ու-
նի 32 շաբաթ, կամ 12 ամիս, կամ 365 կամ 366 օր :
Առաջին ամսն (յունվարի) առաջին օրը ասում են ՆՈՐ ՏԱ-
ՐԻ : Էն օրը ազգականները և բարեկամները մէկ մէկու շը-
նորհաւորում են և ցանկանում են, որ տարին բաղչաւոր լի-
նի : Քրիստոնեաները տարիների համարքը սկսում են Քրիս-
տոսի ծնունդի օրից, և էն օրից համարելով մինչև հիմի անց
է կացել 1862 տարի : Հրէաները իրանց տարիների հա-
մարքը սկսում են աշխարհքի ստեղծելու օրից : Մահմեդա-
կանները իրանց համարքը սկսում են Մահմեդի Մեքքա քա-
ղաքից Մէգլինա քաղաք փախչելու օրից, որ նրանց լեզուով
ասում են ՀԻՋՐԷԹ :

Յ.

Դիտեմք, Յունվար և Փետրվար ամիսներին շատ ցուրտ
է լինում, ձիւն է գալի և ջուրը սառում է : Էս ժամանա-
կի անունն է ՉՄԵՌՆ : Մարտ, Ապրիլ և Մայիս ամիսներին
էնքան ցուրտ չէ, սառուցը հալվում է, ձիւնը քիչ է գալի.
Ճառերը ծլում են, ծաղկում են, և տերեւներ են դուրս տալի.

Յիծեռնակները սխուժ են թռչել և բացվում են ծաղիկները :
 Էս գեղեցիկ ժամանակի անունն է ԳԱՐՈՒՆ : — Յունիս,
 Յուլիս և Օգոստոս ամիսներին արեգակը այրում է և շոք է
 լինում, մարդ շոքում է, բայց շոքը հարկաւոր է էնդուր հա-
 մար, որ շոքը հասացնում է շատ լաւ միւրքեր և պտուղների,
 գորօրինակ՝ տանձր, խնձորը, գեղձը, սալորը : Էս ժամանա-
 կի անունն է ԱՄԱՌՆ : Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր և Նոյեմբեր
 ամիսներին հով է լինում, հաւաքում են և քաղում են միր-
 քերը բուրաստաններումը, այգիներումը (բաղերումը) և տա-
 փերումը : Էս ժամանակի անունն է ԱՇՈՒՆՔ : Յուլիս և Օգոս-
 տոս ամիսներին գեղըցիքը հնձում են ցորեն մանգաղով (դե-
 րանդով), կապում են խուրցիւր և տանում են կալը և էնտեղ
 կասում են : Յետոյ գեղըցիքը հանում են զեանի տակից գետ-
 նախնձորը (կարտոֆիլը) : Ինչ որ իրանց համար բաւական է,
 պահում են ձմեռվայ համար, աւելացածը տանում են քա-
 ղաք ծախելու : Կալած ցորենը ածում են ամբարը, յե-
 տոյ քիչ քիչ հանելով ածում են մեծ տուպրակների մէջ և
 տանում են ջաղացքը աղալու համար, որ ալիւր դառնայ :
 Ուրեմն տարին չորս եղանակ ունի : Ի՞նչպէս է նրանց անուն-
 ները : Հիմիկ մեզանումը ի՞նչ եղանակ է : Երբ կըվերջանայ
 էս եղանակը : Սրանից յետոյ ո՞ր եղանակը կըգայ : Ո՞ր եղա-
 նակն է ողջից լաւը :

Չմեռվայ ժամանակը, թէպէտ և շատ ցուրտ լինի, ևս
 պէտք է սիրով զնամ ուսումնարան : Իմ պատուելի վարժա-
 պետս ասում է, թէ ցուրտը մարդու համար օգուտ է :
 Իմաստութիւն և զիտութիւն սիրող տղան ամէն դժուարու-
 թիւնները պէտք է յանձն առնի : Դուրսից որ տուն մտնեմ,
 պէտք է գնալ խիոյն կրակի կամ վառարանի (փէչի) մօտ : Եթէ
 զնամ շատ մնաս կըլնի : Գեղըցիքը մեզ շատ օգուտ են,
 եթէ նրանք չ'աշխատեն և մեզ համար ուտելու բաներ չը-

բերեն, մենք պէտք է ինքներս գնանք վար ու ցանքս անենք, որ մնա համար շատ դժուար կ'ըլնի : Գեղըցիքը պահում են և ծախում են հաւ, սառ (խազ), բադ (օրդակ), աղաւնի, ոչխար, այծ, կով, եզն, ձի, և այլն :

6.

Ով որ քաղցած է, ուզում է ուտել : Ով որ դադրած է, ուզում է հանգստանալ : Ով որ բարեսիրտ է, ուզում է ուրիշն օգնել : Ով որ կամակոր (իրասածի) է, ուզում է ամէն բանը իրա կամքով անել : Ով որ կռվասէր է, չի կամենում սիրով և խաղաղութիւնով կենալ ուրիշների հետ : Ով որ խաղաղասէր է, չի ուզում ուրիշի հետ կռվել : Ով որ հիւանդ է, ուզում է շուտով առողջանալ : Շուտով առողջանալու համար պէտք է, որ հիւանդը բժշկի հրամանները կատարի և տուած դեղը խմի : Ով որ ուզում է առողջ լինիլ, պէտք է որ չափաւոր ուտի և խմի : Ով որ ուզում է բան սորվել, պէտք է աշխատասէր լինի և մտքով հասկացող : Ով որ ուզում է գիշերը լաւ քնել, պէտք է ցերեկը աշխատի և չափաւոր ուտի և խմի : Ով որ ուզում է, որ տանեցիքը իրան սիրեն, պէտք է կարգին պահի իրան, քաղաքավար լինի և իստակ սիրտ ունենայ : Ով որ ուզում է բան հասկանալ, պէտք է միտք անի : Ով որ ուզում է, որ իրան զովեն, պէտք է իրան խելօք պահի և քաղաքավար : Ով որ ուզում է իրա ծնողացը ուրախացնել, պէտք է ուսումնարանումը աշխատասէր լինի, տանը պարկեշտ և հնազանդ, ուրիշ մարդկերանց հետ քաղաքավար : Ով որ ուզում է իրա շորերը երկար ժամանակ հագնել, պէտք է իստակ պահի : Ով որ շատ դրամ (փող) ունի, կարող է մսխել, բայց պէտք է չափաւոր մսխի և մնացածը պահի : Եթէ ինձ հայրս կամ մայրս փող բաշխեն, ես չեմ խարջիլ և չեմ կորցնիլ : այլ կը պահեմ կամ մօրս կրտամ, որ պահի ինձ համար : Եթէ բան

ուղենամ առնելու, առաջ հրաման կ'առնեմ. էնդուր համար, որ ես դեռ մանուկ եմ և բաների գինը չ'եմ իմանում: Եթէ ես առանց հարցնելու առնեմ, ինձ կըխաբեն: Ով որ սորվել է մէկ արհեստ (փէշակ), նա կարող է իրան կերակրել: Հիւանդը և տկարը չ'են կարող իրանք իրանց կերակրել: Ով որ ուսումնարանումը աշխատասէր և ականջ գնող չէ, նա չի կարող ոչինչ բան սովորել: Մեր տանը շատ սենեակներ (օթախներ) կան՝ խահանոց (կուխնեայ), սառնատուն, նկուղ (սարգափ) և վերնատուն (շերդակ): Ես մեր գերդաստանի (ընտանիքի, օղլուշաղի) մէկն եմ. հայրս, մայրս, ես, եղբայրներս և քուրերս՝ ի միասին մէկ դերդաստուն ենք: Կենալու համար լաւ տունը էն է, որ կ'ունենայ լուսաւոր, լայն և ցամաք սենեակներ (օթախներ), լաւ սանդուխտներ, լաւ, ցամաք խահանոց (կուխնեայ), նկուղ (սարգափ): Էս ամէնքը պէտք է դուրսից բամի անց կենալու տեղեր բռնենան: Ես կենում եմ էնպիսի տանը, որ շատ յարկեր (էտաժներ) ունի: Ամէն մէկ յարկումը շատ սենեակներ (օթախներ) կան, որք զանազան անուաններ ունին, զորօրինակ՝ առաջնասենեակ (պերեդնեայ), դահլիճ (զալա), հիւրանոց (գօստիննեայեա), սառնատուն, նկուղ (պօղլեք, սարգափ), և այլն: Մեծ տըներումը լինում է կենալու տեղ անասունների համար կամ ձիանոց (թաւիլայ): Զիանոցումը վառարան (փէչ) չի ըլնում: Նմանապէս չի ըլնում աթոռ, սեղան, պահարան (շկաֆ, դօլաք): Բայց մէկ քանի ձիանոցումը ես տեսել եմ անկողինք (կողինք). ո՞ւմ համար է: Ում որ տունը կըպատկանի, նրան ասում են ՏԱՆ ՏԵՐ: Ով որ իրա սեփհական (սակութար) տուն չ'ունի, նա պէտք է իրա համար կացարան (կենալու տեղ) վարձի (քրեհի) ուրիշի տանը, այսինքն. ուրիշի տան միջումը կենալու համար նա տալիս է տան տիրոջը տարեկան գինը, ինչքան խօսած են և էս տուած փողը ասում են ՏԱՆ ՎԱՐՁ (քրէհ): Էն աները, որոց պատերը շինած են ակուռից կամ քարից,

ասում են ՔԱՐԷ ՏՈՒՆ, և շատերիար ժամանակ զխմացող են: Քարէ տունը կարող է կենալ շատ հարիւր տարիներ, եթէ նրան ժամանակ առ ժամանակ լաւ կարկատեն կամ պահպանեն (զամին տան):

7.

Եւ մարդ եմ, էնդուր համար որ կարողանում եմ միտք անել և հասկանալ և ինչ որ խելքս կտրում է, էնպէս անել: Կարողանում եմ զգալ, կամիլ (ուզել) և խօսել: Անասուններն էլ կարողանում են զգալ ուրախութիւն և ցաւ: Ծուներ ուրախանում է, երբ որ տեսնում է իրա տիրոջը: Երբ որ շանը խփում են, կամ ուրիշ շուն կծում է նրան, նա տնքում է և բղավում է: Իմ ուրախութիւնս կամ ցաւս ես կարող եմ խօսքով յայտնել կամ ասել. անասունը չի կարող խօսել: Ես ման եմ գալի ուղիղ, կարողանում եմ գ. ուխտ բարձրացնել և ամէն կողմ դարձնել: Անասունները ման են գալի գլուխը կռացրած և չ'են կարող երկնքին մտիլ տալ: Ես կարող եմ տեսնել, լսել, շոշափել (ձեռք քսել), համը տեսնել և հոտ քաշել: Անասուններն էլ կարող են էդ ամէնը անել: Նրանք էլ, ինչպէս մարդը, ունին հինգ զգայարանք: Մէկ քանի անասուններ կան, որ մարդից աւելի լաւ են տեսնում և հոտ առնում: Ես գիտեմ, որ Աստուած ինձ ոտքեր է տուել ման գալու համար, աչքեր է տուել տեսնելու համար, ականջներ է տուել լսելու համար, լեզու է տուել համը խմանալու և խօսելու համար: Գիտեմ, որ բոլոր մարմինովս կարող եմ շոշափել (բանի զպչել): Անասունն էլ թէպէտ էս ամէնքը անում է, բայց նա չի հասկանում: Ես կարող եմ հասկանալ, թէ ընչի համար են պէտք տկան երկաթը, քարերը, կիրը, փայտը, և ուրիշ բաները. բայց անասունները չ'են կարող հասկանալ: Ես գիտեմ, թէ ընչի համար տունը ունի

դռներ, պատուհաններ (փէնջէրէ) և ծխնելոյս (բուխեր) : Ընչի՞ համար վառարանը (փէչը) շիւղմ են կաւից (ցեխից), և ո՛չ թէ փայտից: Ընչի՞ համար պէտք է ծաղիկներին ջուր տալ : Նս գիտեմ, թէ ընչի իմ կոշիկներս չեքմէքս կարած են կաշիից և ո՛չ թէ փայտից, կամ երկաթից, կամ մահճուղից • և թէ ընչի՞ համար սայլը պէտք է ունենայ չորս աշխու (սկր) :

Նս հասկանում եմ, թէ ընչու միշտ չ'եմ կարողանում էն անել, ինչ որ ուզում եմ • թէ ընչի՞ համար պէտք է էն անեմ, ինչ որ ուզում են իմ ծնողքը և վարժապետները : Նս կարող եմ հասկանալ, թէ ընչի համար ամէն բանը էնպէս պէտք է լինի, ինչպէս որ կայ • զորօրինակ՝ Նս գիտեմ, թէ ընչի համար դուռը բարձր է, տանիքը (կտուրը) տախակ է, թէ ընչի համար վառարանը (փէչը) և բովքը (քուրան) շինում են քարից և ո՛չ փայտից • գիտեմ թէ ընչի համար են քարով շինում փողոցը (բուչէքը) : — Նս հասկանում եմ, թէ ընչի համար կաթսան (ղազանը) ունի ականջներ, ընչի համար դանակի մէկ բերանը սուր է, իսկ միւսը գութ • ընչի համար ես պէտք է լինեմ լսող, աշխատող և ականջ դնող : Նս տեսնում եմ, որ սեղանը (ստուլը) և աթոռը մէկ մէկու նման են, և գիտեմ, թէ ընչով են նման : Տեսնում եմ որ երկուսն էլ շինած են փայտից, երկուսն էլ այրվում են կրակումը, երկուսն էլ ոտքեր ունին : Բայց ես հասկանում եմ, որ էգ երկուսը մէկ մէկու նման չ'են • էնդուր համար, որ տեսնում եմ էնպիսի բան, որ սեղանը ունի, բայց աթոռը չ'ունի, զորօրինակ

8.

Վարդը նման է միխակին էնդուր համար, որ երկուսն էլ ծաղիկ են, երկուսն էլ լաւ հոտ և լաւ գոյն (ռանկ) ու-

նին. երկուսն էլ ունին արմատ, տերեւ և ոտ (Ճիւղ) : Երկուսն էլ ծլում են, երկուսն էլ ծաղկում են քիչ ժամանակումը և յետոյ թառամում են : Բայց վարդը վանազանկում է մի-խակից էնդրով, որ ուրիշ հոտ ունի : Վարդը ըստ մեծիմա-սին մէկ դոյն ունի, թէպէտ և պատահում են վարդեր ըս-պիտակ, կարմիր և դեղին. իսկ միխակը լինում է սպիտակ և նախշուն : Վարդի թերթերը լինում են բոլորակ և լայն, իսկ միխակինը նեղ և երկայն : Վարդը փուշ ունի, իսկ մի-խակը չ'ունի : Եւ կարացոյ համեմատել վարդը միխակի հետ. իսկ անասունը չ'էր կարող համեմատել և հասկանալ էնդուր համար, որ բանականութիւն չ'ունի : Արտերումը բունում են ցորեան, բրինձ, գարի, կանեփ, ոսպ, լորի, սխեռ, գետնա-խնձոր (կարաօֆի) : — Պարտէզներումը դուրս են դալի տանձ, խնձոր, սալոր, կեռաս, կաղին, մոր և այլն : Էս ամէն պտուղ-ները կարելի է ուտել, եթէ հասած ընին : Խակ կամ չը-հասած պտուղները կամ մրգեղէնը վնաս են. և շատ մրգե-ղէն միասին ուտելը կը հիւանդացնի :

Ծառերը ոչ թէ միայն տալիս են մեղլաւ պտուղներ, այլ և դարնան ժամանակին ուրախացնում են սպիտակ, կարմիր և կանանչ տերեւներով և ծաղիկներով : Խակ ամառվայ շրջ օրե-րին հովացնում են շուարով և ձմեռը տաքացնում են մեղ, տալով մեղ փայտ : Անտառներումը (մէշաներումը) շատ ծառեր կան, որ պտուղ չ'են տալի. էն ծառերը կարտաւում են վա-ռելու համար. կամ սղոցով բարակ բարակ խէրխում են և տախտակներ են շինում : Ծառը կանգնած է պինդ և հաստատ. էնդուր համար, որ ունի պինդ արմատներ (տակաւ), որք խորը մանում են երկրի մէջ : Ծառը և իրա արմատները պատած են հաստ կեղևով (կըճեպով) որ է իրիւ հազուստ ծառի : Ծառի վրա դուրս են դալի ոտերը (ճիւղերը), ոտերի վրա տերեւները իրանց կոթերով : Պարնան սկզբումը ծառի վրա չի երևում ոչ տերեւ և ոչ պտուղ. բայց միայն էրևում է ծիլը :

էս ծլածները փոքր փոքր բացվում են և նրանից դառնում են տերեւներ և ծաղկիներ։ յետոյ ծաղկիներէց դուրս են գալի պտուղներ։ Տերեւները զարգարում են ծառը և պահպանում են պտուղները արեգակի այրելից։ Եթէ ծառի տերեւները թափվին պտուղների հասնելուց առաջ, էն ժամանակը պտուղները կըչորանան։ Եթէ ծառի կեղեքը պլոկուի՝ ծառը կըհլուանշանայ և վերջը կըմեռնի, այսինքն կըչորանայ։ Ենդուր համար շատ վատ են անում և մեծ պատժի արժանի են էն տղերքը, որք պլոկում են կամքերթում են ծառի կեղեք։ Էս քակիչ'եմ պլոկիլ ծառի կեղեք, այլ կ'ուրախանամ մըտիկ տալով առողջ և ծաղկած ծառի վրա։ Յանաճ բաներն էլ առաջ ծնում են խոտի պէս, յետոյ էս խոտերը բարձրանում են և նրանց գլուխների վրա դուրս է գալի ցորեն, կամ դարի, կամ ուրիշ պտուղ։ Յանում են զանազան հունտեր կամ կանանչեղէն, գործրինակ՝ կաղամբ (քալամ), աղցան (սալաթ), սոխ, սխտոր, վարունգ (խիար), ձմերուկ, սեխ, դըղում, կանանչ լոբի, կարմիր լոբի, բաղրիջան, սիսեռ, և այլն։ Պարտիկպանները շատ աշխատանք ունին պարտիկի վրա։ Նրանք ծառերը պահպանում են որդունքից և եթէ թոյլ են, փայտերով են հաստատում։ Եթէ ձիւղքերը պտուղները ծանրութիւնից կռանում են, տակը փայտ են կանգնեցնում։ Հառած պտուղները քաղում են, ամէն օր ջրում են, հողը դրստում են, սրբում են, և այլն։

9.

Ամէն անասունները մէկ տեսակ չ'են, շատ մեծ զանազանութիւն կայ շան մէջ և կառուի մէջ. ճնճղուկի (ծաի) և ձկան մէջ, գորտի և սարդի (բովի) մէջ։ — Ծունը ունի չորս ոտք և իրա լակոտներին ծիծ է տալի։ Ծնճղուկը երկու ոտք ունի, ձու է ածում և նրա մարմինը ծածկած է փետուր-

ներով : Զուկը ո՛չ ոտք ունի և ո՛չ թևք և մարմինը պատած է թևիկերով : Նա չի կարող ման գալ շան նման, ո՛չ թռչել ձնճղուկի նման, այլ կարող է լողալ, այսինքն ջրի միջումը շուտ շուտ փոխել իրա տեղը : Լողալու ժամանակը նա շարժում է իրա տուտը (պոչը) և լողական փետուրները : Նա կարող է ապրիլ միայն ջրումը : Ձկնորսները (ձուկը բռնողները) ուռկանով (թռուով) կամ կարթով (չանկալով) շատ ձկներ են բռնում ուտելու կամ ծախելու համար : Թէպէտ գորտը չորս ոտք ունի, բայց ետևի ոտքերը աւելի երկայն են, և նրանցով նա աւելի լաւ է կարողանում լողալ, քան թէ ման գալ : Նա չի կարողանում ման գալ, այլ թռչտում է. նա կարող է ապրիլ ջրումն էլ : Սարդը (բովը) ունի ութն ոտք. նրա արիւնը կարմիր և տաք չէ ուրիշների արիւնի պէս, այլ սառն է և սպիտակ : Նրա մարմնի վրա շատ խապեր (բիծեր) կան : Համարեա՛ թէ ամենայն անասուն ձայն ունի : Զուկները, որդուները և սողունքը (ճիճուները) ձայն չունին : Ողջից լաւ ձայն ունի մարդը : Ես լսել եմ ի՞նչպէս է երգում տխաւը (բիւլբիւլը), ի՞նչպէս է հաչում և ուռնում շունը, ի՞նչպէս են ձայն հանում կովը, սիրամարգին (թաւուզը), ի՞նչպէս է խխնջում ձին, ի՞նչպէս է մկկում այծը, և ի՞նչպէս է կռկռում գորտը :

10.

Աստուած անասուններին տուել է տաք հագուստ : Ոմանք վրէ՛ն ունին հաստ մազ կամ մորթ, ոմանք փետուրներ, ոմանք սաւ (կոշտ մազ), կամ ոսկորի կեղև : Անասունների կերպարանքը շատ զանազան են : Նրանցից մէկ քանիսը ձեռքեր ունին, զորօրինակ՝ կապիկները. մէկ քանիսը ո՛չ ձեռք ունին, ո՛չ ոտք և ո՛չ ուրիշ անդամ, որ կարողանան շարժել, զորօրինակ՝ օձերը և որդուները. ոմանք երկու և ոմանք չորս

ոտք ունին, ոմանք վեց կամ ութն : Նամի ճիճուն 14 ոտք ունի, կան էնպիսիները, որ 100 ոտք ունին, զորօրինակ բազմոտն : Ոմանք թւեքեր ունին, ոմանք լողալու փետուրներ, ոմանք մկրատի պէս մատներ և բեխեր : Ես կարող եմ էնպիսի անասունների անունները տալ, որք ունին մատներ և բեխեր :

Մէկ քանի անասուններ շատ բարակ զգացմունք ունին. աղուաները և շուները շատ բարակ հոտոտելիք (հոտով իւմանալ) ունին, իսկ արծիւը զարմանալի սրատեսութիւն (սուր աչք ունի : Մէկ քանի անասուններ չ'ունին ոչ ականջ, ոչ քիթ, զորօրինակ՝ անձրեւի որդը : Գազանները, որք կենում են անտառներումը (մեշեքումը) և որք մարդից փախչում են, իւրանք են գտնում իրանց կերակուրը : Ոմանք սպանում են ուրիշ անասուններին և նրանց միսը ուտում են, և էնդուր համար նրանց անունն է ԳԻՇԱԿԵՐ (չէշ ուտող) անասուն : Ոմանք ուտում են սատկած անասուններին : Տնային անասուններին կերակրում է մարդը : Նրանց ուտելիքը շատ զանազան են : Ոմանք ուտում են կանանչ խոտ, ոմանք բոյսեր, ոմանք արմատներ, տերեւներ, ծառեր, ծաղիկների միջի ջուրը, հատեր և այլն :

Եղերը, կովերը, ոչխարները, ձիերը և այծերը ուտում են կանանչ խոտ և պարտէզների (բոստանի) բոյսեր :

Շունը և կատուն ուտում են միս. հաւերը, թռչունքը և սագերը ուտում են հատեր և գարի : Մեղուները (մեղրա ճանճերը) ծծում են ծաղիկների միջի ջուրը. որդունքը ուտում են արմատներ : Որսորդը վեր է առնում իրա հրացանը (թօփը, թիւֆէնկը) և մէկ լաւ վազող շուն. գնում է անտառը և էնտեղ անասուններ կամ թռչուններ է սպանում ուտելու կամ ծախելու համար : Եթէ անասունը կամ թռչունը թուփերի կամ ժայռերի միջումը թախ կացած ընի, շունը վախեցնում է և դուրս է քշում, կամ եթէ սպանածը

վեր ընկնի թուփի մէջ, շունը շուտով գնում է և բերում է:

11.

Ագռակները և շունները շատ բարակ հոտառութիւն ունին, արծիւը շատ սուր աչք ունի: Անձրեւի որդունքը զաւականջ ունին, ո՛չ աչք և ո՛չ քիթ:

Երբ որ անասունը դադ ում է՝ պառկում է քնելու: Նրանցից մէկ քանիսը քնում են աչքերը բաց, զորօրինակ՝ նապաստակները: Ոմանք քնում են կանգնած, զորօրինակ՝ ձիերը, ոմանք քնում են միայն ցերեկոյ, էնդուր համար որ գիշերը դուրս են գալի կերակուր գտնելու, զորօրինակ՝ բու (բայղուշը). ոմանք քնում են սաղ ձմեռը և զարթնում են էն ժամանակը, երբ որ օդը սկսում է տաքանալ: Թռչունները կենում են օդի միջումը և ունին թեթև հագուստ փետուրներից. ուրիշ անասունները կենում են ջրի միջումը և ըստ մեծի մասին հագած են խլինքոտ փետուր, զորօրինակ՝ շատ տեսակ ձկներ. ոմանք կենում են գետնի տակը, զորօրինակ՝ մուկը, որդները. սրանք ունին հագած կամ բուրդ կամ բարակ ձգվող կաշի: Կաթնակեր անասունների վրա շատ զանազան տեսակ հաղուստներ է ըլնում. նրանց կաշիի վրա դուրս եկած է լինում կամ մազ, կամ բուրդ, կամ ստե (կոշտ մազ) կամ փուշեր, կամ կեղև: Ամէն անասուն իրա համար թշնամի ունի, վախենում է և իրան պահպանում է: Ամէն անասուն գիտէ, թէ ինչպէս պէտք է իրան պահպանի, երբ իրա թշնամիին պատահի: Ոմանք պահպանում են իրանց մարմինը թշնամիին կծելով, ոմանք ծակելով, ոմանք թաքչելով (թախ կենալով). ոմանք քացի տալով (ացկի տալով), ոմանք պողահարելով (պղզով խփելով), և այլ տեսակ հնարքներով իրանց գլուխը պահում են և թշնամիից ազատվում են: Ջրի անասուններից ոմանք թշնամիից ազատվելու համար պղզ-

տորում են ջուրը, ոմանք գարշելի (վատ) հօտ են հանում, ոմանք սուտ մեռնում են կամ լալու ձայնով ուրիշներին օգնութիւն են կանչում :

21 .

Անասունները շատ հողացողութիւնով պահում են և կերակրում են իրանց ձագերին : Ձագերի (բալէքի) ծնելուց առաջ պատրաստում են նրանց համար փափուկ, տաք և ապահով բուին : Մէկ քանի անասուններ, զորօրինակ՝ շները, կատունները, ձիերը, կովերը և այծերը ծնում են կենդանի ձագեր և ծիծ են տալի նրանց. էնդուր համար նրանց ասում են կաթնակեր կամ ծիծ ուտող : Ամէն անասուն, որ չորս ոտներ ունի, ասում են չորքոտանի : Թռչունները և ճրկները ձու են ածում. էն հաւկիթներից կամ ձուերից փոքր ժամանակից յետոյ տաքութիւնի զօրութիւնով ծնում են ձագեր : Յուրտ կողմերումը կամ հրկիրներումը անասունները ունին շատ տաք հագուստ : Անասուններից ոմանք կենում են օդումը, ոմանք ջրի միջումը, ոմանք գետնի (երկրի) վրա, ոմանք գետնի տակումը : Կաթնակեր անասունները մարդի համար շատ հարկաւոր են : Մենք չէինք կարող ապրիլ առանց ոչխարների, եղների և կովերի. էնդուր համար, որ մենք ուտում ենք ոչխարի, կովի, եղի, յորդի, եղջերուի (մառալի) և այլ անասունների միսը : Ոչխարը մեզ տալիս է կաթը ուտելու համար, և բուրդ, որից մենք շինում ենք մեզ համար շորեր : Եզան միսը ամենից առողջարար կերակուր է մեզ համար, իսկ նրա կաշին մեզ շատ հարկաւոր է, էնդուր համար որ կօշկակարը (չէքմէք կարողը) կարում է մեզ համար չէքմէք (կօշեկներ). շատ երկիրներումը եղը հարկաւոր է գետինը վարելու համար : Կովը մեզ տալիս է կաթն, որից շինում են իւղ և պանիր. ձիերը մեզ շատ հարկաւոր են լը-

ծելու և հեծնելու համար, նմանապէս գետին վարելու համար: Էշերն էլ հարկաւոր են սարոտ տեղերքումը, էնդուր համար որ նրանց վրա բարձում են ծանր բեռներ: Ինչ որ մեզ համար անում են ձիերը և եղերը, շատ ցուրտ երկրներումը մի և նոյն ծառայութիւնը անում են եղջերուները (մառալները). իսկ տաք երկրներումը ուղտերը:

15.

Թռչունները մեզ ուրախացնում են երգելով, գործ են ածվում կիրակուրի համար, և օգուտ են բերում մեզ իրանց գրիչներով (փետուրներով), ձուով, երբեմն ևս էնդրով, որ ուտում են սատկած անասուններին, զանազան ֆնասակար և տգեղ (գէշ) ճիճուներին, մանաւանդ օձերին, գորտերին և խլիզներին: Թռչունները զանազան են լինում. ոմանք տնային են, զորօրինակ հաւերը. ոմանք ջրային են, զորօրինակ բաղերը. ոմանք երգիչ են, զորօրինակ սոխակը. ոմանք զիշակեր են (լէշ ուտող), զորօրինակ ուրուրը (չայլաղը):

Չուկը պէտք է մարդուն ուտելու համար: Էնպէս երկիրներ կան, որի բնակիչները սաղ տարի միայն ձուկն են ուտում: Զկան եղը և կաշին շատ բանի համար պէտքական են լինում:

Ջեռուները (գետնի ճիճուները) մեզ հարկաւոր են էնդրով, որ ուտում են ֆնասակար խոտերը կամ նրանց սերմերը: Նրանք ուտում են սատկած անասուններին, որք եթէ ֆնան, իրանց վատ հոտովը կ'ապականեն օղը: Մեղուն (մեղրաճանձը) մեզ տալիս է մեղը և մոմ (մեղրամոմ), իստակ մոմ: — Սպունդը (ամպը), որ ջրումը թրչած բանեցնում ենք սրբելու համար, մէկ որդնի շինած բուն է: Տղուկը (սուլուկը) շատ լաւ դեղ է: Մէկ քանի անասուններ լաւ ներկ են տալի: ԻՍՊԱՆԻՅԱՆ ՃԱՆՃԱՆԸ լաւ դեղ են: Մէկ քանի անասունների կա-

շին, որի վրա դուրս է եկած փափուկ մազ, գործ է ածվում մուշտակի (քուրքի) համար : Ի՞նչ է էն մարդի անունը, որ մուշտակ է կտրում : Իսկ եթէ բուրդը մեծ չէ, քերում են և նրանից շինում են գտակ :

Անասունները, որոց միսը մենք ուտում ենք, են՝ եղջյուր, ոչխարը, գառը, խոզը, այծը, եղջերուն (մառալը), վայրենի այծը, հաւը, սագը, բազը, հնդու հաւը, աղաւնի, և այլն : Անասունները, որոց կաշին մենք գործ ենք ածում, սրանք են՝ եղերը, յորդերը, ոչխարները, ձիերը, խոզերը, այծերը, եղջերուները (մառալները), վայրի այծերը և էշերը : Փղե (Ֆիլի) կաշիից շինում են մագաղաթի թուղթը, որի վրա կարելի է գրել և գրածը ջնջել :

14.

Մէկ քանի անասունների կաթը մարդիք ուտում են և խմում են, զորօրինակ՝ կովի, ոչխարի, այծի : Զիտ կաթը նմանապէս խմում են մէկ քանի կողմերումը : Իշի կաթը շատ օգտուէտ է և երբեմն գործ է ածվում դեղի համար շատ հիւանդութեանց միջումը : Մարդը ուտում է նմանապէս պտուղներ, որ հաւաքում է ծառերի և թուփերի վրայից, գեանախնձորի, շալիսամի, գազարի, մազգանոսի արմատները, և կաղամբի, սպանախի և եղեգի (սալաթի) տերեւները : Մարդը ո՛չ թէ միայն ուտում է, որ կշտանայ, այլ և ուզում է, որ կերածը լինի համով. էն դուր համար Աստուած, որ իրա ոլորմութ իւնովը ամէն բանի համար հոգում է, էն պէս է կարգել որ շատ բաներ կան, որով կարելի է կերակուր ընել լաւ համ տալ : Էսպիսի կերակուրի համեմիչները (համ տուողները) են՝ աղ, պղպեղ (փիփիլ, բիբառ), մարեմ, կաքաւախոտ, քեմոն (գիրայ), սամիթ (շվիթ), կարսոն (քարսոն), մաղդանոս, սոխ, ծօթ ընկ, քրքում (զաֆրան), իւղ ձիթապողոյ (զէյթունի իւղ), մանա-

նեխ (խարդալ), շաքար, կինամոն (գարշին), ընկոյզ հնչկաց, ընկոյզ մշկահոտ (ջավզ), միխակ, կոճապղպեղ (զէնջէֆիլ) : Քացախը նմանապէս համեմիչ է, և լինում է կամ գինիից կամ զանազան պտուղներից : Հաց չիլած տեղումը ամենից լաւ և էժանագին ուտելուն է գետնալնձորը (կարտոֆիլը) : Նրան ուտում են զանազան տեսակ՝ ալիւր շինած և սաղսաղ : Գետնալնձորը (կարտոֆիլը) հեշտ պահւում է փոսի կամ նկուղի (սարդափի) միջումը սաղ ձմեռը : Տալիս են ուտելու անասուններին էլ : Զանազան տեսակ հոդեր կան՝ աւազ, կաւ, կաւիճ (մէլ), կիր : Աւազը խառնում են կրի հետ. աւազը ածում են գրած թղթի վրա, քանի որ թանաքը չի չորացիլ, որ գրածը չըջնջուի. կաւով շինում են վառարաններ և տներ, կաւից շինում են ակուռ, զանազան ամաններ և բաժակներ. կաւիճը (մէլը) գործ են ածում գրելու և ներկելու համար. կիրը միայն շինութեան համար :

13.

Քարերը նմանապէս զանազան տեսակ օգուտներ ունին. երկանաքարը (ջաղացքի քարը) պէտք է տղալու համար. կան քարեր, որ հարկաւոր են դանակ կամ ածելի կամ կացին սրելու համար. կան քարեր, որով քուչէքը ծածկում են, որ ցեխ չըլնի. կամ տան և ուրիշ շինութեան համար են գործ ածում. կան քարեր, որ երբ կոկվում են կամ սրվում են, պսպղում են, զորօրինակ՝ մարմարեօնը : Մէկ քանի թանկագին և շատ գեղեցիկ քարեր զարդարանքի համար են և ասվում են ԱՋՆԻԻ ԵՒ ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՔԱՐ : Այժմսը ամենից թանկագին քարն է և օգուտ ունի էնդրով, որ շուշա ածողները նրանով շուշա են կտրում : Հրահանի քարը շատ հարկաւոր է մանաւանդ հրացանի (թիւֆէնկի) համար. նմանապէս նրանից շինում են շուշա : Թանկագին քարերի ա-

նուններն են՝ ագամանք (ալմաս), քաղկեղօն ակն, ակառ, յաս-
պիս, կիճ կարծրակուռ, ամեթովս, (լիալ, լայ), յակինթ
(եազուլթ), զմրուխտ, տպագինն, շափիղայ կամ սափիրայ :
Երկրի միջից գտնուած են ոսկի, արծաթ, սպիտակ ոսկի, պղինձ,
երկաթ, կլայեկ, արձիճ, քարի ածուխ, քարի աղ (շուշայ ալ),
թանկագին ակներ կամ քարեր : Ոսկուց, արծաթից, սպիտակ
ոսկուց և պղնձից շինուած են զրամ (փողեր) :

• 16

Այն տէրութիւններումը կան քաղաքներ և գիւղեր :
Գիւղերումը կենում են գեղըցիքը, որք երկրագործութիւն
են անում և անասուններ են պահում : Անտառների մի-
ջումը կենում են ածուխ (գործի) շինողները և որսորդ-
ները (որս անողները), գետերի և ծովերի մօտ կենում են ձրկ-
նորսները (ձուկ բռնողները) : Քաղաքների և գիւղերի միջումը
(ըլած տեղերքումը կան զաշտեր, արաեր, մարդագետիկներ
(կանանչ տափեր), անտառներ (մեշաներ), թուփեր, լեռներ
սարեր), ապառաժներ (քարեր), հովիտներ, լճակներ (գոլեր),
լիճեր, գետեր, ալբիւրներ և այլն : Ինչ որ քաղաքից կամ
գիւղից դուրս է, ասում են տափ : Էն տափը, որ ինքն իրան
թաց է և ջրաւէտ, և որի վրա դուրս է գալի խոտ, ասում
են՝ մարգագետին. իսկ եթէ մեծ տեղ է խոտաբոյս, ասում
են արօտ (արածելու տեղ) : Բայց ի՞նչ է անունը էն տեղի,
որ պատած է որմով (պատով), հիւստեածով (չափառով) և
միջումը կան զանազան պողաքեր ծառեր և ծաղիկներ :

Մեծ տեղը, որի վրա կան շատ պլնդ և բարձր ծառեր,
առանց կարգի դուրս եկած մէկ մէկու մօտ, ասվում է ան-
տառ (մեշա) : Շատ տափերումը տեսնում ենք բարձր տեղեր
կամ բարձրացած հողեր. եթէ շատ բարձր են, այսինքն էն-
քան, որ մինչև նրանց գլուխը հասնելու համար շատ ժա-

մանակ է հարկաւոր, էնպիսին ասում են լեառն (սար)։ Իսկ եթէ սաղ քարից են, ասում են ապառաժ (քարափ)։ Են տափերը, որի վրա սարեր չըկան, ասում են դաշտ (հաւասար տեղ)։ Երբեմն դաշտերումը լինում են մանր բլրակներ փորած հողից։ Էդ բլրակները շինում են գետնի մկները, որք փորում են տափերը և էնդրով փնաս են տալի արտերին։

17.

Հաւասար լայն տեղը երկու կամ շատ սարերի միջումը ասում են հովիտ։ Իսկ եթէ էս տեղը էնքան նեղ է, որ դժուար կարելի է անց կենալ միջից մէկ սայլով, ասում են փապար։ Երբեմն սարերի միջումը ընում են փոսեր կամ մեծ ծակեր, էնպէս որ շատ մարդ կամ անասուն կարող են միջումը կենալ։ Էնպիսի տեղը ասում են այր (մաղարայ)։ — Տափերումը երբեմն պատահում են ջրոտ տեղեր, և էնքան կակուղ, որ եթէ մարդ ուզենայ անց կենալ նրանց վրայից, մէջը կըխռվի։ Էսպիսի տեղը ասում են ճահիճ,

Փոքր ջուր հաւաքուած անձրևներից ցամաք տեղումը ասում են լճակ (գօլ)։ Ճահիճներումը կենում են զանազան թռչուններ, զորօրինակ արաղիլ (լէկէկ), կըռունկ, չոլի սագ և այլն։ Լիճ ասում են մեծ և խորը ջուրը, որ մէկ տեղ կանգնած է առանց գնալու, չորս կողմը հող։ Լիճերումը կենում են զանազան թռչուններ, զորօրինակ՝ կարապներ, սագեր, բազեր, ձկնկուլ և այլն։ Էնդուր համար, որ էդ թռչունները ձկներ են ուտում, և լճերումը ձուկներ շատ են լինում։ Լճերի, գետերի և ծովերի ափներըումը (եզերքումը կամ զըաղներումը) դուրս է գալի եղէգն (ղամիշ), որից շինում են սակաւի (սեփէթ)։

Շատ տեղ ջուրը բղխում է (դուրս է գալի) զեանի տակից. էս նշանակում է, որ էնտեղ աղբիւր կայ : Շատ աղբիւրներ, որք վազելով միանում են, դառնում են փոքր գետ : Աղբիւրի ջուրը համարեալ թէ միշտ լինում է սառը, բայց էնպէս աղբիւրներ էլ կան, որոց ջրերը էնքան տաք են լինում, որ կարելի է եփվել : Հիւանդների համար շատ օգուտ է լեղանալը հդպիտ տաք ջրերումը, երբ որ նրանք փոքր սառեցրած ընեն : Կան էնպիսի աղբիւրներ, որք միշտ ջուր են տալի. կան էնպէսներն էլ, որք ջուր են տալի երբեմն : Եթէ աղբիւրը էլ ջուր չի տալի, ասում են ցամաքած :

Տարածութիւնը, որ ուզել տանում է մէկ տեղից միւս տեղ, և որ կարելի է անց կենալ երկու սըհաթումը, ասում են ՄՂՈՆ կամ ԵՌԹՆ ՎԵՐՍՏ : Լայն ճանապարհը, որի վրայից անց են կենում սայլեր, որն որ տափերի, արտերի, սարերի վրայից անց կենալով տանում է մէկ քաղաքից մինչև միւս քաղաք և չափով լինում է շատ մղոն, ասում են ՄԵԾ ՃԱՆԱՊԱՐՀ ՍԻԻՆԱԻՈՐ, էնդուր որ նրա վրա կանգնեցրած են ամէն մէկ վերստի վրա մէկ մէկ սիւն : Իսկ ճանապարհը, որ երկու կողմից ունի ծառեր, ասում են ԱԼԼԵԱ :

Եթէ ուզենաս մէկ քաղաքից գնալ ուրիշ քաղաք կամ գիւղ, պէտք է կամ գտով (հետիոտս) գնաս կամ ձիով կամ սայլով և կամ նաւով : Ամենից էժանագին և ապահով գնալը կընի փոստով : Փոստ կամ փոշտ ասում են էն մանր սայլերը ամէն մէկը երեք ձիով, որ կարգած են ճանապարհումը տեղ տեղ, և էս տեղերը ասում են իջևան (ստանցիա) : Ամէն իջևանումը ինչպէս որ ցոյց տաս անցաթուղթդ (պողորոժնեայ), էն սհաթին կըտան ձիեր : Անցաթուղթը (պողորոժնեան) է թագաւորական թուղթ, որի միջումը գրած է հըրաման ձիեր տալու. բայց էս թուղթը ստանալու համալ պէտք

է բոլոր մղոնների (վերստերի) ծախքը հատուցանել, այսինքն ինչքան մղոն որ կըլնի բոլոր գնալուդ ճանապարհումը, իւրաքանչիւր մղոնի համար կ'առնեն 2 կամ 3 կոպէկ ամէն մէկ ձիու համար : Ով որ իրա կառքը (սայլը) կամ կալեսան չ'առնի, նրան իջկանումը կըտան սայլ և ձիաներ : Աւելի հեշտ կարելի է ճանապարհ գնալ դիլիթանսով, այսինքն մեծ կառքով, որի միջումը շատ նստելու տեղերը կան և ամէն մէկ տեղը մէկ մարդ է վարձում : Էս կառքերը գնում են ամէն շաբաթ իրա նշանակած օրին և սհաթին մէկ քաղաքից մինչև միւս քաղաք և միայն ճանապարհորդների համար են : Էսպիսի կառքի միջումը նստած գնացողի անունը ասում են ԱՆՅԱԻՈՐ. էն մարդուն, որ ձիաներուն կառավարում է, ասում են ԿԱՌԱՎԱՐ (ձիւքշող). իսկ էն մարդուն, որ դիլիթանսի հետ գնում է կարգը պահպանելու համար, ասում են ՈՒՂԵՑՈՅՅ կամ ԿՈՆԴՈՒԿՏՈՐ :

Էս մօտիկ ժամանակումս համարեա՞ թէ բոլոր Եւրոպայումը մէկ տեղից միւս տեղ գնալը և ճանապարհորդութիւն անելը շատ հեշտացաւ երկաթի ճանապարհներ շինելից : Երկաթի ճանապարհները ունին երկու, երեք կամ աւելի ԲԵԼՍ այսինքն երկաթից շինած խաղ ինչքան պէտքն է լայն և հաստ, որք շարած են ուղիղ ճանապարհի վրա, և որոց վրայով գլորվում են կառքերը, որ քաշում է ԼՈՒՍՄՈՏԻՎԸ կամ ՕԴԻԱՊԱՐԻԿԸ : Այս լողումսովը շարժվում է գոլորշեքով (բուղով) և մէկը երկաթի ճանապարհի վրա կարող է քաշել իրա եակից 13, 20 և աւելի կառքեր կամ սայլեր, որոց ամէն մէկի միջումը կարող են լինել 50 կամ 80 մարդ : Երկաթի ճանապարհի վրա էսպիսի կառքերը անց են կենում մէկ սհաթումը 50 մինչև 90 վերստ : Երկաթի ճանապարհների վրա կան նմանապէս ուրիշ սայլեր կամ կառքեր զանազան ծանր բաներ տանելու համար, զորօրինակ՝ ապրանքի, շինութեան բաների, անասունների և այլն : Էս դիլիթանսները ամենայն

տեղ չըկան, բայց միայն Եւրոպայի մեծ և երևելի քաղաքներումը : Եթէ ես իմ ծնողքից հեռու լինիմ կամ ուրիշ քաղաք դնամ, պէտք է նրանց հետ խօսեմ զրով, նամակով : Էս նամակը (զիրը) պէտք է ծրարի մէջ դնեմ և կնքեմ (մըհրեմ) . յետոյ պէտք է ծրարի վրա պարզ գրեմ, թէ ո՞ր քաղաք պէտք է հասնի էս գիրը և ո՞ւմ ձեռքը : Էս ծրարի վրա գրածը ասում են ՀԱՍՅԷ կամ աղբես : Յետոյ պէտք է տանեմ նամակը փոստի տուն և տամ, որ ուղարկեն . տալու ժամանակը պէտք է ուղարկելու համար փող տամ . ինչքան ծրարը ծանր ըլնի, էնքան աւելի փող կ'առնեն : Էն ճանապարհորդութիւնը, որ մէկ օր է քաշում, ասում են ՄԷԿ ՕՐԻՍԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀ : Ամէնից մեծ ճանապարհորդութիւնը, որն որ մարդը արեւէ, երկրի բոլորքը անց կենալն է : Ով որ ուղինայ անց կենալ, պէտք է դոնեա 3400 մլոն կամ 37, 800 վերստ անց կենայ նաւով : Մեծ ճանապարհներումը, քաղաքներումը և գիւղերումը ընում են էնպիսի տներ, որոց միջումը ճանապարհորդները կարող են իջանել (վէր գալ) և հանգստանալ : Էսպիսի տները ասում են պանդոկ (իջեան) :

19.

Էս քաղաքը, որտեղ ես կենում եմ, ասում են Էս քաղաքը ո՞ր թագաւորութեան քաղաքն է : Ամէն մարդու համար իրա ծնած տեղը է նրա ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ : Ես լսել եմ, որ Ռուսաստանումը 600 քաղաքից աւելի է, և նրանց միջումը կենում են շատ միլիոնաւոր մարդիք : Ես գիտեմ Ռուսաստանու երևելի քաղաքներին անունները՝ Սանկտպետերբուրգ, Մոսկովա, Կիև, Օդեսա, Ղաղան, Բիդա, և այլն : Իմ հայրենիքը շատ մեծ է, ունի շատ քաղաքներ և գիւղեր, որոց միջումը կենում են շատ հազարաւոր մարդիկ : Էն մարդիկը, որք միասին կենում են մէկ տէրութեան միջումը և

մէկ լեզուով են խօսասում, մէկ ազգ են : Ռուսաց տէրութիւնը իրա հազարաւոր քաղաքներով և գիւղերով թէպէտ շատ մեծ է, բայց Ներոպայի մէկ մասն է : Ներոպան էլ բոլոր երկրի մէկ մասն է : Երկիրն էլ բոլոր աշխարհի մէկ մասն է. էն պատճառաւ, որ աշխարհք ասելով պէտք է իմանանք բոլոր Աստծու ստեղծած բաները, այսինքն երկիրքը, երկիրը, լուսնեակը, անհամար աստղերը, որ մենք տեսնում ենք երկնքի վրա պարզ գիշերը, և արեգակը, որ մէնակ ինքը հազար անգամ աւելի մեծ է մեր երկրիցը :

Եթէ մենք մեր հայրենիքից զնանք և հասնենք էն տեղին, որ տեղ որ նա վերջանում է և սկսում է ուրիշ տէրութիւն, էն կընշանակի, թէ մենք եկել ենք մեր հայրենիքի սահմանը : Մեծ քաղաքներումը կենում են՝ ազնուականներ, աստիճանաւորներ, արհեստաւորներ, վաճառականներ, ուսեալ մարդիկ, մշակներ, աղքատներ, հարուստներ, զինուորականներ (սովդատներ) : Էն քաղաքը, որ տեղ կենում է կայսրը կամ թագաւորը, ասում են մայրաքաղաք : Ռուսաց Տէրութեան մայրաքաղաքները երկու են՝ Ս. Պետերբուրգ և Մոսկուա : Ավստրիացւոց տէրութեան մայրաքաղաքն է — Վիեննա. Պրուսացը — Բերլին. Շվեդացը — Ստոկհոլմ. Տաճկացը — Կոնստանդնուպօլիս : Էն տունը, որի միջումը կենում է կայսրը կամ թագաւորը, ասում են ՊԱԼԱՏ :

Էն քաղաքը, ուր կենում են շատ վաճառականներ, և ուր մեծ առուտուր է ըլնում, ասում են շահաստան (առուտուրի) քաղաք : Էսպիտի քաղաքները ըստ մեծի մասին մեծ գետերի կամ ծովերի մօտ են ըլնում. էնչուր համար, որ ծանր ապրանքները աւելի հեշտ է ջրով բերել կամ նաւով անց կացնել : Ինչ որ վաճառականը ծախում է, ասում են ապրանք : Ամէն ապրանք մէկ տեսակ չի ծախվում. ումանք չափով, ումանք կշեռքով, ումանք համարքով. փայտը ծախում են կամ սայլով կամ սաժենով (Յգաղ), կտաւը, չու-

խան (մահուտը), և ամէն բամբակեղէն և արբուշումեղէն բաները ծախում են կանգոնով (գաղով) : Զրալի բաները, զորօրինակ՝ կաթը, ձէթը, գինին, գարեջուրը, քաջախը, օղին (արագը) շուշայով կամ չափով իւղը, շաքարը, չայը և այլն, ծախում են կշեռքով. կշեռքի մէկ թաթի վրա դնում են ծախելու ապրանքը, միւս թաթի վրա զանազան ծանրաչափներ, այսինքն, փութանոց, ֆունտանոց, մախալանոց և այլն :

20.

Ինչ բանով որ մարդը պարագում է և հաց է ճարում, էն նրա արհեստն (փէշտին) է : Երկրագործութիւնը, տաւար պահելը, պարտիզպանութիւնը (բաղունչութիւնը) և առուտուրը արհեստներ են : Ով որ վարուցանքս է անում, ասում են երկրագործ, գեղըցի, ով որ պարտեզ (բաղ) է պահում, ասում են պարտիզպան (բաղունչի). ժամացոյց շինողը (սըհաթսաղը), պատկերահանը և քանդակիչը (քար փորողը) արհեստաւորներ են : Հիւսնը (դիւրգարը), հաց թխողը, գարեջուր շինողը, աղւեսագործը և այլն, արհեստաւոր են : —

Ամէն տեղ, ուր որ մարդիկ են կենում, Աստուած էն պիտի առատութիւնով է կարգաւորել. որ փոքր աշխատանքով կարող են նրանք գտնել ամէն իրանց հարկաւոր բաները : Թէպէտ ամէն երկիր միատեսակ առատ է և ամէն բանը չի տալի, բայց առուտուրով ամէն մարդ կարող է ճարել ինչ որ իրան պէտք ըլնի :

Եթէ ես փական բերանս և քիթս, կըմեռնեմ : Էնդուր համար, որ մարդը պէտք է անդադար շունչ քաշի, այսինքն, բերանով և քիթով պէտք է օդ առնի և դուրս տայ, եթէ ուզում է ապրիլ : Եթէ մարդ ընկնի էնպիսի տեղ, ուր չըկարանայ գտնել ոչ ուտելու և ոչ խմելու բան, կըմեռնի քաղձածութիւնից և ծարաւութիւնից : Եթէ շատ

ցուրտ ձմեռն ժամանակը մարդ ճանապարհումը ընի և ցրտին չըղիմանայ, կըսառչի և կըմեռնի, էնդուր համար որ մարդուս կեանքի համար պէտք է տաքութիւն : Աթէ նոր ծնած երեխին թուլեն չուլումը և հոգս չանեն նրա համար ոչ ուտելուն, ոչ խմելուն, ոչ խտակութեան, ոչ տաքացնելուն, ոչ հագուստին՝ նա կըմեռնի, կամ եթէ չըմեռնի, հասկացողութիւն չի ունենալ, ոչ խօսիլ կըսովթի, ոչ լաւ ման գալ, էնդուր համար, որ երեխէրքը սովորում են խօսիլ և ման գալ լսելով մեծերի խօսելը և տեսնելով մեծերի ման գալը, և բան էլ հասկանում են մեծերի սորվեցնելովը : — Ուրեմն օգը, տաքութիւնը, կերակուրը, հագուստը, բնակարանը (կենալու տեղը), և իրան նմանների մօտ կենալը անողատճառ հարկաւոր են մարդուն, որ կարողանայ ապրիլ : Էս ամէն բաները ասում են առաջին պիտոյք (հարկաւորութիւնք) մարդոյ : Մենք կարող ենք ապրիլ թէ և զինի չըմենք, ձերմակ հաց չ'ուտենք և ապրելու մի շորեր չըհագնենք : Էնդուր համար որ էսպիսի բաները առաջին հարկաւորութիւններ չ'են մարդու համար, այլ միայն ունեցողների հեշտութիւնն են ցոյց տալի :

21.

Ով որ դադրած է, հանդարտ է քնում չոր գետնի վրա էլ, բայց նա աւելի կ'ուզէր քնել փափուկ կողնքի վրա : Կոշտ աթոռի վրա շատ լաւ կարելի է նստել և հանգստանալ, բայց յի հարկէ, աւելի հանգիստ կընի նստել փափուկ գահոյքի (կրեսլայի) վրա : Շատ հաստ մահուտից կարած շորերը շատ օգուտ է, էնդուր համար որ պահպանում է ցրտից, քամիից և անձրևից, բայց յի հարկէ աւելի ախորժելի է ունենալ հագուստ բարակ մահուտից զեղեցիկ կոճակներով : Ուրեմն փափուկ կողնքը, փափուկ աթոռքը և թանկագին հագուստ

որ առաջին հարկաւորութիւններ չ'են մարդոյ համար, այլ նրա հեշտութեան և հանգստութեան համար են, ինչի՞նչ համար են պէտք հայելին, ժամացոյցը (սահաթը) և քնարը (սաղը): Եթէ մենք ունինք առողջարար և բաւական կերակուր կամ ուտելիք, խստակ շորեր և լաւ բնակութիւն, պէտք է բաւական ըյնենք և շնորհակալ, թէ և չունենանք շատ համով և թանկագին կերակուրներ, հագուստներ և այլն: Հագուստը պահպանում է իմ մարմինը ցրտից, շոգից, քամիից, անձրևից և փոշիից (թոյլից), և տաքացնում է ինձ: Մէկ քանի հագուստներ կան, որք պէտք են մէկ քանի արհեստների համար, զորօրինակ՝ ղինջահը (փեշտամալը) հաց թխողների համար, կաւագործների (աման շինողների) համար, աղիւսագործների և դիւրգարների համար: Ի՞նչ պատճառաւ... Ուրեմն հագուստից կտրելի է ճանաչել, թէ ով ինչ արհեստի մարդ է, և ես կարող եմ զանազանել շորերով գեղըցուն քաղաքացուց, քահանին (տէրտէրին) վաճառականից, հաց թխողին ծրխանելոյզ (տրուբա) սրբողից, ղինուորին (սոլլատին) աշակերտից: Հագուստը ոչ թէ մէնակ մարմինը պահպանելու համար է, այլ և զարդարանք է. եթէ գեղեցիկ է կարծ և թանկագին բանիցն է, ասում են զարդ: Ամենից լաւ զարդը մարդու համար է խստակ շորերը, որ իրա վրա յարմարացրած է:

22.

Ես իմ շորերիս անունները գիտեմ և կարող եմ ասել, թէ ո՞րը նրանցից շինած է կաշիից, ո՞րը բամբակից կամ ո՞րը բուրդից, կամ աբրեշուսից: Ես գիտեմ, թէ ի՞նչ կ'ասեն էն մարդին, որ շինել է իմ գգալը, և թէ ի՞նչ լոյն է շինել: Ո՞վ է շինել իմ շապկիս համար քաթանը և ո՞վ է շինել կաշին իմ կոշիկներիս համար: — Ես իմ մարմնովս կարող եմ զանազան շարժմունքներ անել, որք անասունները չ'են կարող:

Ես կարող եմ ման գալ, վազել, թռչոտել, թռչոտելով մէկ բանի մօտ հասնել, կռնալ, մարմինս ամէն կողմ դարցնել, կաքաւել (պար գալ, խաղալ), սայթաքիլ (սլլալ), չոքել, պառկել, նստել, վերկինալ : Ես կարող եմ ուրիշներին յայտնել իմ միտքս, կամքս, ցանկութիւնս, երեւակայութիւնս և զգացմունքս բառերով, սյսիւնքն խօսելով : անասունները չ'են կարող խօսիլ : Ես կարողանում եմ տեսնել՝ էնդուր համար ունիմ երկու առողջ աչք. կարող եմ լսել էնդուր համար որ ունիմ երկու լինչ... Ես կարող եմ ամէն բանի համը իմանալ՝ էնդուր համար, որ ունիմ լեզու և քիմք : Կարող եմ հոտ առնել, էնդուր համար որ ունիմ քիթ : Ես կարող եմ շոշափել բոլոր մարմնովս, բայց շոշափելու զօրութիւնը ես ունիմ աւելի մասներին ծայրերումը : Ես տեսնում եմ լուսնեակը, արեգակը և աստղները. տեսնում եմ մարդիկ, անասուններ, ծառեր, բոյսեր, խոտեր, քարեր, սարեր, բլուրներ, դաշտեր, գետեր, լճեր, աղբիւրներ, քաղաքներ, գիւղեր : Օգուժը ևս տեսնում եմ թռչուններ, ճանձեր, մոծակներ, թիթեռներ : Գետնի միջումը որդունքներ, ջրի միջումը ձկներ, գորտեր և որդներ : Ես լսում եմ թռչունների երգերը, որոտումը (ամպի գոռալը), զանգակի հնչիւնը (ձայնը), մորակի (մաթրախի) տրխկալը, ձիու խննջալը, աղբիւրի կարկաչելը, քնարի (սաղի) ձայնը և ծոցի ժամացուցի (սհաթի հարուածքը (չկչկալը) : Հեռու տեղից ես կարող եմ զանազանել շան հաչելը, աքլարի ձայնը, զանգակի հնչիւնը և հրաշանի (թիւֆէնիկի) կամ թնդանօթի (զարբազանի) թնդիւնը :

25.

Ես զգում եմ, որ կրակը այրում է, խօկ սառը աղբիւրի ջուրը հովացնում է. արեգակի ճառագայթները տաքացնում են, քարը կոշտ է, բուրդը փափուկ է, սառուցը

սառն է, հայելին ողորկ (կոկ) է: Ես զգում եմ շաքարի քաղց-
րութիւնը, քացախի թթվութիւնը և նուշի դառնութիւնը:
Զուարճութիւնով հոտ եմ առնում վարդը, միսակը, ռե-
հանը, և զգուշանով հոտ եմ առնում սխտորը, և այլն: —
Ես միտս եմ բերում էն պատմութիւնը, որ կարգացել եմ
կամ լսել եմ. էն ուրիշ երկրից եկած մարդուն, որին մէկ
անգամ տեսայ. միտքս եմ բերում էն ցաւը, որ քաշեցի հիւան-
դութեանս ժամանակը, և էն, ինչ որ ուսումնարանումս սորվել
եմ: Ես կարող եմ երեակայել մտքումս, թէ ի՞նչ ձև ունի նաւը,
էնդուր համար, որ շատ անգամ տեսել եմ շինած կամ պատկեր-
քի վրա քաշած նաւեր: Ես կարող եմ մտքումս տեսնել իմ հօր,
մօր, եղբօրներին և քուրերին կերպարանքը, թէպէտ հիմի նրանք
էստեղ չեն:

Ես կարող եմ միտքս բերել ամէն բանը, ինչ որ տեսել
եմ, լսել եմ կամ զգացել եմ, կամ ես կարող եմ նկարա-
գել մտքումս էս ամէնը առանց օգնութեան գլխիս, ձեռքի-
րիս, ոտներիս, աչքերիս, ականջներիս և քթիս: Էն կարո-
ղութիւնները, որով ես մտածում եմ, միտք եմ բերում, հաս-
կանում եմ, ցանկանում եմ, կամենում եմ կամ պահանջ-
ում եմ, — մարմնիս զօրութիւնները չ'են, այլ հոգւոյս զօ-
րութիւններն են: Իմ հոգիս իմ միջուկն է. ես նրան չ'եմ
տեսնում, բայց նրա զօրութիւնները իմանալով հասկանում
եմ, որ ես հոգի ունիմ: Առանց հոգւոյ մարդը մեռած է:
Նթէ ես հոգի չ'ունենայի, ոչինչ չ'էի կարող հասկանալ. ոչ
ինչ սովել. չ'էի կարող ո՛չ համարել, ո՛չ գրել, ո՛չ կարգալ:
Էնդուր համար որ երբ ես կարդում եմ կամ համարում եմ,
էն ժամանակը միտք եմ անում. իսկ միտք անելը կարող եմ
միայն հոգւով: — Հոգւովս միտք եմ անում. երբ որ համարում
եմ թիւերը, մէկ մէկու վրա աւելացնում եմ, մէկ մէկուց
հանում եմ, բազմապատկում եմ կամ բաժանում եմ:
Հոգւովս միտք եմ անում էն մարդկանց վրա, որոց համար

վարժապետս մէկ բռն է պատմում կամ ինչ որ ես նրանց համար կարդում եմ գրքումը : Հոգւովս միտք եմ անում էն խաղերի վրա , որ պէտք է խաղամ , երբ որ դասերս կ'աւարտեմ : Հոգւովս միտք եմ անում էն պատիժների վրա, որ ուսուցիչս նշանակել է ծոյլ և չար աշակերտների համար :

24.

Ես ոչինչ խելօք բան չ'էի կարող ասել, եթէ հոգ չ'ունենայի և հոգւովս միտք չ'անէի : Ես խօսում եմ իմ վարժապետիս հետ. պատասխան եմ տալի նրա հարցմունքներին : Ես պատասխանները ես առաջ սերտած չ'էի, այլ առաջ միտք արի վարժապետիս հարցմունքի վրա, յետոյ պատասխան տուի : Ես չ'եմ ուզում իմ շորերս փոխել աղքատի կտրած շորերի հետ, էնդուր համար որ համեմատելով իրարու հետ, ես տեսնում եմ, որ իմ շորերս պատուած չ'են, մաշած չ'են, ուրե մնաղքատի շորերից լաւ են : Ես շորերի համեմատելումը և տեսնելումը, թէ իմը աղքատի շորերից լաւն է, ես գործ եմ ածում հոգիս կամ խելքս : Ես կամենում եմ իմ հին շորերը փոխել նորի վրա և էնդուր համար գործ եմ ածում իմ կամքը : Ես տեսել եմ, թէ ինչ է անում գեղըցին, երբ որ կամենում է պատրաստել գետինը վարելու կամ ցանելու համար : Նա ծռում է եզները կամ ձիերը փոքրիկ սայլումը, որ ասում են գութան : Ես գութանը ունի երկու անիւ (ակը), ետեւումը մէկ տախտակ, որի վրա հաստատած է խփը (սուր երկաթը), կամ անիւ չ'ունի, միայն երկաթ ունի : Ես գութանով գեղըցին ման է գալի տափումը. խփը (սուր երկաթը) խորը մանում է գետնի մէջ, միւս երկաթը, որ նրանից աւելի լայն է, ներքի հողը գձում է դէպի վեր և կտրած գետինը շուռ է տալի : Զետոյ վարած գետնի վրա ցանում է սերմեր՝ ցորենի, գարիի, բրնձի, և այլն, և էս սերմերը խառ-

նում է հողի հետ սանդրի պէս փայտով, որ ասում են փոցխ։ Այս ամէնը տեսնելով ես հասկանում եմ, թէ ի՞նչ է երկրագործութիւնը :

23.

Վ որ մինչև էս դասը մտադրութիւնով կարգացել է, նա հեշտ կարող է պատասխան տալ հետեւեալ հարցմունքներին : Ի՞նչ է ուզում քաղցածը . ի՞նչ է ուզում ծարաւը . ի՞նչ է ուզում աշխատասէր աշակերտը . ի՞նչ է ուզում ծոյլը . ի՞նչ է ուզում դադրած մարդը . ի՞նչ է ուզում հիւանդը . ի՞նչ է ուզում զոռը . ի՞նչ կ'ասեն ամէն բանին, որ կարելի է ուտել : Ի՞նչ կ'ասեն ամէն բանին, որ կարելի է տեսնել . ի՞նչ կ'ասեն ամէն բանին, որ շատ դրամ (փող) չ'աժի : Ամէն անասուններին, որք կաթնով են մեծացնում իրանց ձագերուն, ի՞նչ կ'ասեն : Ամէն անասուններին, որք կարողանում են թռչել, ի՞նչ կ'ասեն : Ամէն ձեռքիս վրա ես ունիմ — . ամէն ոտիս վրա ունիմ — . ձեռքով կարող եմ — . ոտքով կարող եմ — . լեզուով կարող եմ — . Էն մանկանց, որք իրանց ծնողաց չ'են հնազանդում, ասում են — . Էն մանկանց, որ իւրանց ծնողացը ուրախացնում են, ասում են — . Ի՞նչ պէտք է անի չ'իմացողը . ի՞նչ պէտք է անի հիւանդը . ի՞նչ պէտք է անի անքաղաքավարը . ի՞նչ կարող է անել հարուստը . ի՞նչ կարող է անել հզօր մարդը . ի՞նչ կարող է անել առողջը : Առանց որ անասուններին չ'ի կարող մարդը կառավարուիլ երկրավարութեան ժամանակը : Ո՞ր անասունից պէտք է շնորհակալ լինիք , որ մենք հանգիստ և փափուկ անկողինք ունինք : Ո՞ր թռչուններն են երգում : Ո՞ր թռչունները մարդու ձայնի նման ձայն են հանում : Ո՞ր անասունները հարկաւոր են մարդու համար : Ո՞ր անասունները փնաս են տալի արտերին կամ բաղերին :

Կարող ես ինձ ասել, թէ էս տանը ի՞նչ կայ հիւանդի (դուրգարի) շինած կամ դարբնի շինած : Ի՞նչ է անունը էն բանի, որ ամէն տան մէջ պէտք է շինած ըլնի, թէպէտ և տարուայ մեծ մասը չի գործ ածվում : Ի՞նչ անօթ կամ աման անպատճառ պէտք է ըլնի խահանոցումը (կուխնումը) :

26.

Ասա՛ ինձ քո զլխի ամէն մասունքի անունները. ամէն քո հարկաւոր բաների անունները : Ամէն բաների անունները, ինչ որ բանեցնում ես ուսումնարանումը : Ամէն անասունները, որոց միւր զուկերել ես : Հիմի ասա՛ ինձ մէկ քանի վայրենի անասունների անուններ և մէկ քանի թռչունների անուններ : Ես կարող եմ մէկ քանի ձրկների անունները ասել և մէկ քանի թանկազին քարերի անուններ : Ես գիտեմ մէկ քանի վայրենի անասուններ, որոց միւր կարելի է ուտել, և էնպիսի անասուններ, որոց մորթ ին թանկ է. կարող եմ էնպիսի անասունների անուններ ասել, որք կենում են զեանի տակումը : Ասա՛ ինձ էնպիսի բաների անուններ, որք կանանչ զոյն ունին կամ սեռ զոյն ունին : Հիմի ասա՛ էնպիսի բաների անունները, որք շատ թեթեւ են, կամ շատ ծանր են : Ասա՛ ինձ այրուրենի տասներորդ տուռի անունը, տարվայ վեցերորդ ամսի անունը, ձմեռվայ ամիսների անունները, մէկ դարունքի ամսի անունը, և մէկ աշունքի ամսի անունը : Որ ամսին որ զու ծնել ես, նրա անունը ի՞նչ է : Ասա ինձ մէկ քանի բաների անունները, որք ջրի միջումը մեծանում են և ծանրանում են, կամ որք ջրի միջումը հալվում են կամ լողում են : Ասա՛ ինձ մէկ քաղցր բանի անուն : Սայլի մասունքի անունները, դանակի, գրիչի, պատուհանի (փանջարի) և դռան : Աշունքին օղբ ընում է—, ամառը ըլնում է—, աշունքին պտուղները ի՞նչ են ըլնում. գարունքին ծառերի վրա զորս են գալի— :

Ձմեռը ջուրը ընծում է շատ —. ով որ ձմեռը չի ուզում մրսել, պէտք է —. ով որ չի ուզում աշխատել, այլ ուզում է պարտող ման գալ, նրա անունն է —: Ով որ ուսումնաւորանումը չի հետևում և չի ականջ դնում, չի կարող ոչ ինչ — և կըմնայ —:

27.

Եթէ ձմեռը շատ ձիւն գայ, մարդիկ ման են գալի —. ջրի վրա ման են գալի —. ջրումը կենում են —. Օդումը կենում են —. գետնի միջումը կենում են —: Ամէն ծառ, որ պտուղ է տալի, տաւում են —: Կն բաղը, որի միջումը էսպիսի ծառեր շատ են, տաւում են —: Նոճին պտուղ չէ տալի, բայց նրա փայտը շատ —: Եղևինը և կաղինը պտուղ են տալի, բայց նրանք չ'են —: Կորած մեծ մեծ ծառերը սղոցով խէրխում են, որ նրանցից շինեն —: Տախտակները գործ են ածում — համար: Գրիչը գործ են ածում — համար: Ոսկորները —. ոտները —. ականջները —. ձեռները —. ատամները —. ջուրը —. ուռկանը (թուռ) —. հրացանը (ծիւֆենիլը) —: Խոնչ է էն մարդի անունը, որ չի լսում, ի՞նչ է էն մարդի անունը, որ չի տեսնում. — որ չի կարողանում խօսել. — որ չի կարողանում ման գալ: Ով որ էգպիսի մարդկանց ծաղը (մասխարայ) կ'անի և նրանց վրա կըծի ծաղի, նա արժան է —:

Ես ախորժանօք լսում եմ քաղցր երգը —. բայց զգուշելի ձայնը — ես չ'ամ ուզում լսել: Ճնճղուկը (ծիտը) չի կարող —, փքլարը կարող է միայն —: Շատ անասուններ միայն ձայն են հանում, երբ որ քաղցած են, բարկացած են կամ ուրախ են: Խոզերը —. շունը —. ոչխարը —. ձին —. եղը —. մուկը —. հաւը —:

Ո՞ր արհեստաւորներն են, որ փայտից բաներ են շինում: Ո՞ր արհեստաւորները բուրդից են շինում կամ կանեփից:

Ո՞վ պէտք է գիշերը չքնի, որ քաղաքի բնակիչները հան-
գիստ քնեն: Ո՞վ պէտք է գիշերը աշխատի, որ ուրիշները ցե-
րկը ուտելու բան գտնեն: Ո՞ր մարդիկը իրանց արհեստից
(փեշակից) չ'են կարող խտակ ընել: Ասա՛ ինձ մէկ քանի էն-
պիսի արհեստաւորների անուններ, որք շինում են բաներ մեր
զարդարանքի կամ հանգստութենի համար: Ասա՛ էնպիսի
արհեստաւորների անուններ, որք իրանց շինած բաներով մեզ
ուսուցնում են. կամ էնպիսի արհեստաւորների, որք մեզ
համար տուն են շինում: Ո՞վ պէտք է աշխատի չոքած: Ո՞վ
պէտք է աշխատի գետնի տակումը. ո՞վ — ջրի միջումը և ջրի
երեսին. ո՞վ — անառուի միջումը: Ո՞վ պէտք է միշտ ման գայ,
որ ուտելու բան ճարէ: Ո՞վ պէտք է աշխատելու ժամանա-
կը շատ շոքի դիմանայ: Ո՞վ պէտք է շատ ցրտի դիմանայ — :
Ո՞վ պէտք է իրա արհեստի համար միշտ ճանապարհ
ման գայ: Ո՞վ պէտք է միշտ պատրաստ ընի իրա արիւնը թա-
փելու համար: Ո՞վ է թաղում մեռածներին: Ո՞վ է մկր-
տում երեխեքրին: Ո՞վ է դեղ անում հիւանդներին: — Ո՞վ է
կիւրում կերակուրը. ո՞վ է լուանում մեր շորերը:

28.

Ի՞նչ որ չի կարող պատահիլ, էն անկարելի է: Անկարելի
է որ աշակերտը բան սովորի, եթէ ինքը ահանջ դնող և աշ-
խատասէր չընի: Անկարելի է որ էն մարդը առողջ ընի, ով
որ անչափ կ'ուտի և կ'ըլմի: Անկարելի է, որ մեռած մարդը
էլի կենդանանայ. կամ խուլ մարդը ուրախանայ լաւ քնարի
(սաղի) ձայնից: Ի՞նչ է անկարելի կոյր (քոռ) մարդի համար:
Ի՞նչ է անկարելի վեց ամսական երեխայի համար. ի՞նչ է ան-
կարելի հիւանդի համար: Ինչ որ պէտք է ընի, էն հար-
կաւոր է: Հարկաւոր է, որ մարդը ամենա կերակուր ուտի (ըն-
չո՞ւ համար). հարկաւոր է որ դադրած մշակը հանգստանայ

և քնի. (ընչո՞ւ համար) : Հարկաւոր է, որ հիւանդը դեղ խմի
 և հանդարտ մնայ : Հարկաւոր է, որ ամէն տուն տանիք (կտուր)
 ունենայ և դուռը. (ընչո՞ւ համար) : — Ամէն մարդ իրա ժա-
 մանակին պէտք է մեռնի. (ընչո՞ւ համար) : Ամէն մահկոնք
 պէտք է ուսումն տաւնեն. (ընչո՞ւ համար) : Պէտք է ամէն բան
 անել, ինչ որ ուրիշները անում են. (ընչո՞ւ համար) : Հար-
 կաւոր է որ ամէն սեղան (ստուլ) կարմիր ներկով ներկած ընի,
 կամ ամէն սայլ չորս անիւ ունենայ : Էն սեղանը սեղան չի՞
 ընի, եթէ սպիտակ ներկով ներկած ընի, կամ էն սայլը սայլ
 չի՞ ընի, եթէ երկու անիւ ունենայ : Պէտք է ձիաներուն լը-
 ծել սայլի առաջևից, որ առաջ քաշեն, թէ կարելի է սայլի
 ետևիցն էլ լծել : Պէտք է շանը տալ ուտելու միս, իսկ ձիուն
 խոտ : Թէ կարելի է շանը խոտ տալ, իսկ ձիուն միս : — Էն
 սեղանը սեղան կըլնի, որ փոխանակ քառանկիւնի (չորս քշի)
 բոլորակ (կղու) ընի. կամ թէ փոխանակ մէկ պահարանի
 (կաշիկի) երկու ունենայ, կամ թէ փոխանակ կարմիր ներ-
 կի, կանանչ ընի ներկած կամ իսկի չընի ներկած : Էսպի-
 սի բաները պատահական որպիսութիւններ են և մարդու կամ-
 քից են կախեալ : Բայց թէ սեղանը պէտք է ունենայ տա-
 փակ տախտակ և ոտներ, էդ հարկաւոր որպիսութիւններ են.
 (ընչո՞ւ համար) :

29.

Թէ որ մէկ տան առաջւը երեկոյին մէկ շուն ոռնայ,
 և եթէ էն տանը մէկ մարդ մեռնի, էդ պատահական բան է.
 Էնդուր համար որ շատ անգամ շունը ոռնում է և ոչ ոք չի
 մեռնում : Եթէ մէկ մարդ վիճակ գծի և մէկ բան ստանայ,
 էդ պատահական բան է. Էնդուր համար, որ շատ անգամ
 պատահում է, որ ոչինչ չի ստանում : Մէկ մարդ վեր է
 առել կարթը (չանկալը), գնացել է դետի մօտ, գծել է կարթը

ջուրը և աչքերը դրել է (մտիկ է անում) ջրին : Առանց պատ-
ճառի է նա մտիկ տալի : Չէ, նա էս հնարքով ուղղում է ձու-
կը բռնել : Էս է պատճառը նրա արած բաների : Ուրիշ մէկ
մարդ գնում է գետի մօտ, շորերը հանում է և տկլոր մըտ-
նում է ջրի մէջ : Սա՞ ինչ պատճառով է անում, և ի՞նչ է
սրա մտքի գիտաւորութիւնը :

Իմ ծնողքս ինձ ուղարկել են ուսումնարան. նրանք էդ
անկողով միտք ունին, որ ես — : Պետրոսը գնաց սառուցի վրա,
վէր ընկաւ և կուռը դուրս դձեց : Է՞ն մտքով գնաց Պետրոսը
սառուցի վրա, որ վէր ընկնի և կուռը ցաւ տայ : Ուրեմն էդ
չ'էր նրա գիտաւորութիւնը, այլ ի՞նչ էր : — Մէկ մարդ փո-
րում է խորը փոս, կանգնեցնում է փոսի միջումը բարձր գե-
րան, փոսը կրկին լքցնում է հողով գերանի չորս կողմը և
ոտքով տափառւում է. յետոյ վէր է առնում ուրիշ գերան և
էլի էնպէս կանգնեցնում է միւսի մօտ. էս գերանների վրա
կպցնում է միսերով (բեռեռներով) հաստ տախտակներ. ընչի՞
համար է անում. — ուրեմն նրա գիտաւորութիւնը (միտքը)
է տուն շինել : Բայց ընչի՞ համար է շինում :

Աղէքսանդրը շատ ուղում էր բարձր ծառի վրայից կտրել
հասած տանձ : Նա թափ տուեց ծառը, բայց տանձը վէր չ'ըն-
կաւ, ուզեց ծառի վրա բարձրանալ, բայց չըկարաց : Յետոյ
գնաց բերաւ երկայն բարակ փայտ, և էնքան խփեց ծառի ոս-
տին (ճիւղքին), մինչև որ տանձը վէր ընկաւ : Ուրեմն երեք
հնարքով ուզեց Աղէքսանդրը իրա կամքը կատարել : Էն, ին-
չով հետեւում են իրանց կամքը (ուղածը) կատարելու, ասում
են հնարք, միջոց : Քանի՞ հնարք բանեցրուց Աղէքսանդրը իրա
կամքը կատարելու համար. ի՞նչպիսի էին առաջին երկու հը-
նարքը և ի՞նչպիսի էր վերջինը :

Ի՞նչ ղիտաւորութիւն ունի հիւանդը, երբ որ զեղ է խումում : Ուրեմն նա ի՞նչ է համարում իրա համար զեղը : Ի՞նչ ղիտաւորութիւն (միտք) ունի վարժապետը, երբ որ պատժում է ծոյլ աշակերտին : Ի՞նչ կարելի է ասել պատիժի անունը :

Ո՞ր հնարքն է լաւ առողջութիւնը պահպանելու համար . կամ պատժի տակ չ'էնկնելու համար, կամ ուրախ մնալու համար : — Ի՞նչ լաւ հնարք կայ բան զանկու համար, բան ստանալու համար, իրան տարաբախտութիւնից պահելու համար, իրան տաքացնելու համար, շուրջը երկար ժամանակ պահելու համար, ախորժակը (իշտահը) բաց անելու համար . մէկ սեղանի երկայնութիւնը իմանալու համար, ուրիշներին իրան սիրել տալու համար : Ի՞նչ հնարքներ է բանեցնում զեղըցին, որ զեռինը վարուցանքսի համար պատրաստի : Ի՞նչ հնարք են բանեցնում ծանր բանը բարձրացնելու համար, ծանր բանի քաշը իմանալու համար, իրա միտքը կամ ուզածը հեռու լինող մարդուն իմաց տալու համար : — Հայրը հրամայեց իրա Աոստանդին որդուն լսահանուցից (կուսնից) մէկ դանակ բերել, երբ որ մութն էր : Հայրը ասաց նրան, թէ ճրագ վեր առ, բայց Աոստանդինը կարծեց թէ մութը անդումն էլ կարող է դանի դանակը, և առանց ճրագի վազեց : Անց չըկացաւ մէկ րոպէ (միշուտ), հայրը լսեց, որ մէկ բան վէր ընկաւ : Իւկոյն վազեց էն տեղ ճրագով : Աոստանդինը ոտը խփել էր մէկ մեծ փայտի, որ ընկած էր ճանապարհի վրա . վէր էր ընկել և երեսը խփել էր պատին : Յաւից սող զիշերը լաց էլաւ Աոստանդինը և չըկարաց քնել : Ընչի՞ց պատահեցաւ, որ Աոստանդինի զլիւին եկաւ էս փորձանքը . էնդուրից չէ՞ր որ նա չ'աղեց լսել իրա հօր խօսքը, կամ էնդուրից չէ՞ր որ նա կամակոր (իրասածի) էր : Էն բանը, ըն-

չից որ մէկ ուրիշ բան է առաջանում կամ պատահում, ասում են պատճառ. իսկ էլած բանը ասում են հետեանք : Էս տեղ ի՞նչն էր պատճառը և ի՞նչն էր հետեանքը :

31.

Ծնողքը ուղարկեցին Պօղոսին իրա մօրաքուեր մօտ մէկ բան տակու : Մօրաքոյրը տուեց նրան մեծ կտոր շաքարի հաց և մի քանի հատ խնձոր : Պօղոսը ճանապարհին գալիս, կերաւ բոլոր շաքարի հացը և խնձորները : Միւս օրը նրա վորը սկսեց շատ ցաւ իլ : Ի՞նչը էլաւ պատճառը Պօղոսի հիւանդութեանը, և ի՞նչ բանի հետեանք էր հիւանդութիւնը : Կատարինէն ունէր լաւ լաւ ծաղիկներ. բայց մէկ տաք (շոք) օր մոռացաւ նրանց ջրել. էնդուրից ծաղիկները թառամեցան և պահեցան դեռնի վրա. (ի՞նչ էր պատճառը, որ ծաղիկները թառամեցան) : Նա վեր առաւ խտակ սառը ջուր և ջրեց թառամած ծաղիկները. շատ շուտով երևեցան լաւ հետեանքը ջրելուն. ծաղիկները կրկին կանգնեցան և մէկ քանի օրից առաջվայ պէս զոտրթացան : Մշակը դադրել է և քաղցած է. ի՞նչ է պատճառը : Ուրեմն դադրելը (վաստակելը) և քաղցածութիւնը են հետեանք ընչի՞ : Առաւօտը մութը անց է կենում և լուսանում է. ի՞նչ է պատճառը : Առա՞ ինձ ընչի՞ համար է պէտք քնելը և ուտելը. ի՞նչ հետեանք ունին աշխատասիրութիւնը, ծուլութիւնը, ցուրտը, շոքը, պարապութիւնը, արագը, սառը ջուրը և կրակը : Առա՞ ինձ հրացանի կրակուելու և ամպի որոտալու պատճառը : Հետեանքը նմանապէս կարող է պատճառից առաջ ըլնել : Գու ման ես գալի անտառում. յանկարծ քեզ մօտ արձակվում է հրացան. սասաիկ ճայթումն է հետեանք հրացանի արձակվելուն. բայց միտսին պատճառ է էն բանին, որ դու վախեցար և նապաստակը վէր ընկաւ մեռած : Էստեղ ի՞նչն է առաջ — պատճառը, թէ

հետեանքը: Տիգրանը զնաց իրա հօր հետ դաշտը և տեսաւ, որ շատ ագռաւներ զնում են երկրագործի ետե ից: Բնչի՞ համար են զնում, հարցրուց Տիգրանը: Հայրը պատասխան տուեց՝ էնդուր համար, որ ագռաւները կերակրվում են որդունքով, որք կենում են գետնի միջումը. որովհետև դուժանը փորում է գետինը, էնդրով որդունքը դուրս են գալի. էստուր համար ագռաւները զնում են դուժանի ետե ից: Էն ժամանակը Տիգրանը էլ չ'էր զարմանում տեսածի վրա, էնդուր համար որ իմացաւ պատճառը: Ես գիտեմ պատճառը թէ ընչի՞ համար ծիծեռնակը շինում է իրա բունը տան ծածկոյի տակումը. ընչի՞ համար ձկնկուլ թռչունը թռչում է լճերի մօտ, ընչի՞ համար հաւերին պահում են բակումը և ո՛չ թէ բաղումը. ընչի՞ համար ամէն զրիչ զրեւը համար պէտք է ճեղք ունենայ և թէ ընչի՞ համար ես պէտք է հիմի քնած չըլնիմ:

Այգեպանները (բաղուանչիքը) տնկում են խաղողի որթեր վաղներ, նրանցից դուրս է գալի խաղող: Զըհասած կամ խակ խաղողը ասում են ժուռ, և երբեմն կերակուրի մէջ գործ են ածում: Երբ որ խաղողը հասնում է, քաղում են և քիչ քիչ տանում են քաղաք ծախելու. մնացած շատ մասը հնձանի միջումը քամում են և շինում են քաղցու (շիրայ). էս քաղցուն լքցնում են կարասների մէջ և մէկ քանի ամիս պահում են. էն ժամանակը նա դառնում է գինի: Ես գիտեմ, որ շատ գինի խմելը լաւ չէ: Ով որ շատ գինի կրխումի, նա կըհարփի: Ես տեսել եմ հարբած մարդիք և շատ նեղացել եմ նրանց համար. հարբած մարդի գլխից խելքը դընում է և իրա խօսածը ինքը չէ հասկանում. շատ վատ բաներ և մեղքեր է անում հարբածը. էնդուր համար ես չեմ ուզում հարբել և շատ քիչ գինի եմ խմում ջրախառն. շատ

զինի խմելուց զանազան հիւանդութիւններ կը պատահին։ Ուրիշ արհեստաւորներ էլ կան, որք մեզ համար զանազան բաներ են պատրաստում • գդակ կարողները մեզ համար գդակներ են կարում • մուշտակարը (քիւրքչին) մեզ համար մուշտակ (քուրք) է կարում • մահուդ շինողը, կտաւ գործողը, կաշի շինողը, կոշկակարը և ուրիշ արհեստաւորները մեզ համար ամէն տեսակ բաներ են պատրաստում և էնչորով իրանք ապրուստ են ճարում։ Սրանից երեւում է, որ աշխարհքիս միջումը ամէն մարդ մէկ մէկ արհեստ ունի և էնչորով իրա ընտանիքի ապրուստն է հոգում։ Նս էլ հիմի սկսել եմ կարդալ, գրել սովորելու • եթէ հետեւիմ և օրէ օր առաջ երթամ ուսու մն առնելով, ես շատ զիտութիւններ կ'ունենամ և ուսեալ մարդ կը դառնամ։ Ուսեալ մարդը կարող է իրա համար ալնիւ ծառայութիւն գտնել և էնչորով ապրիլ կամ թաղաւորական ծառայութիւն մտնել, կամ բժիշկ դառնալ, կամ վարժապետ դառնալ։ Իսկ եթէ իմ հայրս կամենայ ինձ մէկ արհեստի տալ, էն ժամանակը ես կը հետեւիմ, որ սորված բաներս չըմուռնամ և պարտաւ ժամանակս դրքեր կարդամ • գրքեր կարդալով մարդ շատ բաներ կը սովորի։ Իմ վարժապետս ասում է, թէ Նւրուպի միջումը էգլէս են անում և էնչուր համար էնտեղ իմաստուն և գիտուն մարդիք շատ կան, էնտեղի տղերքը ամէնքը լաւ կարդալ և գրել գիտեն և միշտ գրքեր են կարդում։

33.

Դասերս սերտելուց յետոյ ես սիրում եմ խաղալ • բայց երկար չ'եմ խաղում։ Մէկ սըհաթ խաղալուց յետոյ էլինըստում եմ կարդալու • էնչուր համար որ ամէն բանին ժամանակ կ'այ։ Նս պարտաւ չ'եմ կենում • պարտաւ կենալը ամէն մեզքերի սկիզբն է։ Ով որ բան անել, աշխատել չի սիրում, նա ար-

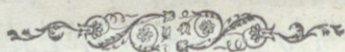
ժանի չէ հաց ուտելու. էնդուր համար որ պարապ անցկացրած ժամանակը կորցրած է : Ժամանակը շատ հարկաւոր և թանկագին բան է. անցկացած ժամանակը էլ յետ չի գալ : Ես գիտեմ, թէ ժամանակը ի՞նչպէս է բաժանած : Մէկ սհաթը ունի 60 րոպէ (մինուտ). կէս սհաթը 30 րոպէ. մէկ սհաթը ունի չորս քառորդ (չարէք). ամեն մէկ քառորդը ունի 15 րոպէ : Մէկ օրը և մէկ գիշերը 24 սհաթ է. ուրեմն օրը ունի 12 սհաթ և գիշերը 12 սհաթ : Ես պղտիկույ պէտք է սխեմ աշխատասէր լինել և հեռելիմոր բան սովորեմ : Ինչ որ ես հիմի կարող եմ սովորել, էն ծերութեանս ժամանակը չ'եմ կարող սովորել : Ինչ լաւ բան որ ես կարող եմ անել, էն պէտք չէ հզուցվան գցել : Ես իմ դասերս երբէք հզուցվան չ'եմ դնում. այլ պարապ ժամանակս իշխոյն սերտում եմ. ինչ որ հիմի կրսովրեմ, ծերութեան ժամանակս ինձ հարկաւոր կըլնի : Մարդու առողջութիւնը աշխատանքով աւելի կըպահուի : Առողջութիւնը աւելի լաւ է. քան թէ հարստութիւնը : Աթէ ես մէկ վատ բան անեմ կամ խօսեմ և ինձ մեծերը ասեն, թէ էդ վատ բան է, ես պէտք է միւսանդամ էն բանը չ'անեմ : Ես մեր տան ծառաների վրա երբէք չ'եմ բարկանում, և նրանց հետ հանգարտ եմ խօսում, էնպէս որ լաւ տրդէն ամէն մարդու հետ կըվարուի և ոչ ոքի հետ կռիւ չ'ի անիլ : Ինչպէս որ ես մեր ծառաների հետ վարուեմ, էնպէս էլ ինձ հետ ինձանից մեծերը կամ իմ ազաները, որոց մօտ ես մէկ օր պէտք է ծառայեմ, կըվարվեն. ընկերներու հետ էլ ես պէտք է սիրով վարվեմ. կռվող և չարասիրտ մարդու հետ ոչ ոք բարեկամութիւն չի անիլ : Աթէ ինձ իմ ընկերները վատ բան կըսովրեցնեն կամ խորհուրդ կըտան էնպիսի բան անել, որ ամօթ է կամ ծնողացս և վարժապետիս հրամանքից դուրս է՝ ես պէտք է չըլեմ նրանց, և իրանցն էլ խորհուրդ տամ, որ վատ բան չ'անեն : Աղքատներին պէտք է ինչքան կարող եմ օգնութիւն անեմ, և եթէ կարող եմ պէտք է ողորմու-

Թիւն տամ. բայց եթէ չեմ կարող կամ ինքս չ'ունիմ, պէտք է քաղցր խօսքով ասեմ նրանց, թէ ԱՍՏՈՒԱՐ ՏԱՅ: Եթէ ես մէկ մարդու սիրտը վերաւորել եմ կամ բարկացրել եմ, պէտք է նրանից ներողութիւն խնդրեմ: Ոչ ոքի համար պէտք չէ չար ցանկանամ, այլ եթէ կարող եմ՝ պէտք է ամենքին լաւութիւն անեմ և ցանկանամ, որ ամէնքը լաւ և բարոտաւոր ըլնին: Վարժապետն ինչ շատ անգամ ասել է Քրիստոսի խօսքը, թէ ինչպէս կ'ուզէք, որ ուրիշները ձեզ անեն, էնպէս էլ դուք նրանց արէք:

34.

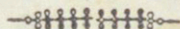
Ես պարտական եմ ամէն մարդու սիրել, էնդուր համար որ մենք ամէնքս մէկ հօր (Աղամայ) որդիք ենք: Բայց աւելի պէտք է սիրեմ իմ աղգականներին և բոլոր հայ ազգին, էնդուր համար որ հայերը իմ եղբայրներս են, մէկ հօրից (աղամից) ենք ծնել և մէկ մօրից (որ է մեր եկեղեցին), և մէկ աւազանի միջումն ենք մկրտուած: Ես շատ սիրում եմ մեր եկեղեցւոյ ամէն կանոնները, հանդէսները և ժամերգութիւնները: Մեր հայոց լեզուն էլ շատ սիրում եմ և միշտ հետևում եմ, որ լաւ սովորեմ: Ես զիտեմ, որ մեր հայոց ազգի միջումը շատ լաւ հին սովորութիւններ կան և էնպիսի տօներ կան, որք յատուկ ցոյց են տալի մեր ազգի հնու թիւնը: Մեր պատուարժան նախնիքը (մեր պապերը) առանց փոխելու պահել են մեր ամենայն հին սովորութիւնները և մեզ էլ պատուէր են տուել նոյնպէս պահել: Ես պարտական եմ, որ իմ ազգիս գովելի բաները ամէն չ'իմացող մարդու պատմեմ, և եթէ մէկը մեր ազգի վրա կամ մեր եկեղեցւոյ վրա անխորդ բան խօսի, ես պէտք է, որքան կարող եմ, նրա սաճները սուտ հանեմ և ցոյց տամ մեր ազգի լաւութիւնը: Ո՛վ որ իրա ազգին չ'սիրում կամ իրա ազգի վրա վատ բան

է խօսուամ, նա արժանի չէ էն ազգի անուանը վրէն ունենալ, և նա ինքն էլ շատ վատ մարդ կրնի և ամէն խելօք մարդ նրան կրնա խառի և չի սիրիլ: Եթէ մեր ազգի օգտի համար մէ'ը կ'ամենայ մէկ բան շինել, ես պարտական եմ ամէն կարողութիւնովս նըրան օգնել: Ամէն մարդ իրա հայրենիքին պարտական է էն պէս, ինչպէս որդին իրա հօրը, և ամէն մարդ պէտք է հետեւի իրա որդիական պարտքը, ինչքան կարող է, հասուցանել: Աս կը'անգրեմ իմ վարժապետիս, որ երբեմն երբեմն ինձ պատմի իմ հայրենիքի պատմութիւնը, և երբ որ էս հայոց գրաբաւ լեզուն լաւ կըսովեմ, էն ժամանակը կըկարդամ մեր Հայոց ազգի պատմութիւնը:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ:

Մ Ա Ն Ր Ա Վ Է Պ Ք .

Ա. Անկիրթ Մանկունք

Ստեփանը և Նիկողայը, երբ որ ուսումնարանից դուրս էին գալի, սկսում էին անկարգ վազել քուչումը, բարձր ձենով կանչել և շատ անկարգ բաներ անել, երբ որ տեսնում էին, թէ վարժապետը էն տեղ չէ: Հէնց որ ուսումնարանից դուրս էին գալի քուչա, էն սհաթին գիժ մարդու նման սկսում էին վազել, մէկ մէկու վրա քար և ցեխ դնել: Եթէ անձրև էր գալի, նրանք երբէք ցամաք տեղերից չէին անց կենում: այլ ժրտնում էին ցեխերու մէջ և մէկ մէկու վրա ցեխոտ ջուր էին ածում: Եթէ ճանապարհին պատահէր նրանց հաւ կամ բադ կամ ուրիշ անասուն, նրանք սկսում էին քշելով տանել, քարեր էին գցում նրանց վրա և իրանք ուրախանում էին, որ ինչքան կարողացան, տանջեցին խեղճ անասունին:

Մէկ օր, երբ որ նրանք էսպէս վատ վատ բաներ էին անում քուչումը, մէկ ծեր մարդ էն տեղից անց կենալիս նրանց յանդիմանեց (կռիւ արեց) և ասաց՝ ամօթ է ձեզ համար, ամաչեցէք, մեծ ամօթ է էղիպսի վատ բաներ անել էն մանկանցը, որք գնում են ուսումնարանից, ուր նրանք շատ լաւ լաւ բաներ են լսել: Բայց էն վատ տղէրքը ամենեկին ծեր մարդու խօսքին ականջ չդրին և գոռալով վազեցին:

Էն տղէրքի էսպիսի վատ վարքը շատ չհաւանեց ծերը. և կարելի է, որ խելօք մարդը հաւանի էսպիսի բանը: Ինչ որ խելօք մարդիքը չ'են հաւանում, էն անվայելուչ է: Ես կը հետևեիմ ինձ էնպէս պահել միշտ, որ խելօք մարդիքը ուրախութիւնով մտիկ տան իմ վարքին:

Բ. Սրտի ուղիւիք :

Յովսէփը և Պետրոսը մէկ օր դուրս եկան իրանց անից և գնացին ման գալու : Ճանապարհին անց էին կենում մէկ պարտիզի (բաղի) մօտից, որի դռները բաց էին : Նրանք մօտան պարտէզը և տեսան, որ մէկ քանի խնձորի ծառեր էնքան խնձոր ունին, մինչև որ ծառի ճիւղքերը ծանրութիւնից կռացել են : Տէս, Յովսէփ, ասաց Պետրոսը, մենք էս տեղ կարող ենք ինչքան ուղեկանք ուտենք : Էստեղ ոչ ոք չի երևում : Երբ շուտով մէկ ճիւղքը կտրենք ու փախչենք : Չէ, պատասխան տուաւ Յովսէփը, մենք էդ բանը չենք կարող անել : Խնձորները մերը չեն, ուրիշներինն են : — Ե՛հ, ի՞նչ կայ, ասաց Պետրոսը : պարտէզի տէրը իսկի չի կարող իմանալ, թէ մենք մէկ քանի խնձորներ ենք կտրել : Նա էնքան շատ ունի, որ չի կարելի համարել : — Ճշմարիտ է, ասաց Յովսէփը, բայց էլի պէտք է չ'անենք էդ բանը, Էնդուր համար, որ թաղուն վերառնելը ուրիշի բանը, թէ և շատ փոքր բան ըլնի, դուրս թիւն կըլնի : Միթէ մոռացել ես, ինչ ասաց մեր հայրը, երբ որ պատմում էր էն գողի պատմութիւնը, որ մեր տան առաջից տանում էին շղթայով (զինջիւով) կապած : — Ի՞նչ ասաց, հարցրուց Պետրոսը : — Նա ասաց, թէ փոքրով սկսվում է, մեծով վերջանում է : Պետրոսը սկսաւ խորը միտք անել և վերջը ասաց՝ դու ճշմարիտ ես ասում, սիրելի Յովսէփ, գնանք էս տեղաց : Պետրոսը ուզում էր վատ բան անել, այսինքն ուզում էր ուրիշի խնձորները ուտել : Ի՞նչ լաւ էլաւ, որ Յովսէփը չըթողեց նրան էդ բանը անել :

Գ. Վրտ սովորութիւն :

Քանի որ Մակարը իրա ծնողաց մօտ էր, ամէն երեկոյ, ինչպէս սկսում էր մթնիլ, գնում էր քնելու, կամ նստած

տեղը քնում էր, և շատ դժուար էր ընկում նրան զարթեցնել: Շատ անգամ մայրը հարկադրեալ պզտիկ տղի նման նրա շորերը հանում էր և տանում էր իրա տեղը պառկեցնելու, էնդուր համար, որ հնարք չ'էր ընկում նրան զարթեցնելու: Նա էնքան երկար էր քնում, մինչև որ առաւօտը անց էր կենում: Իսկ ամառը, երբ որ արեգակը լաւ բարձրացած էր ընկում, նա դեռ տեղերումը պառկած էր ընկում: Մայրը շատ անգամ խրատում էր նրան, որ էդ սովորութիւնը թողնի, էն պատճառի որ միշտ չէ կարող էդպէս մնալ: Նա խորհուրդ էր տալի նրան, իրիկունները, երբ որ սկսում է քունը տանել՝ ման գալ տան միջումը, իսկ առաւօտը, երբ որ նրան զարթեցնում են, կամ երբ որ ինքը զարթնում է, էն րոպէին վեր կենալ տեղից: Բայց Մակարը էդ խորանները չ'էր կատարում, և մնաց իրա վատ սովորութեան միջումը: Երբ որ Մակարը 14 տարեկան դառաւ, ծնողքը նրան տուին աշակերտ հաց թխողի մօտ: Էս հաց թխողը հրամայեց Մակարին, որ իրիկները մինչև 10 սհաթը չը պառկի քնելու, և զանազան ծառայութիւններ անի, իսկ առաւօտը, ինչպէս ամառը, էսնպէս էլ ձմեռը՝ վեր կենայ 3 սըհաթին: Բայց էս անկարելի բան էր վատ սովորած Մակարի համար, և որովհետեւ հիմի հրաման չ'ունէր վաղ պառկելու, էնդուր համար միշտ թմրում էր բան անելու ժամանակը, և շատ անգամ կանգնած տեղը վեր էր ընկնում և զլուխը ջարդում էր: Հաց թխողը շատ անգամ պատժում էր նրան էսպիսի ծուլութեան համար, բայց ոչինչ չ'օգնեց: Մէկ ամսից յետոյ վարպետը, որին տուած էր նա արհեստ սովորելու, նրան յիտ ուղարկեց տուն և ասաց, որ էլ նրան պահել չի կարող, էնդուր համար, որ նա ոչինչ բանի պէտքեան չէ: Վերջն էլ Մակարը իսկի մէկ ժամանակ լաւ և ընդունակ արհեստաւոր չը դառաւ: Էսպէս դժուար բան է վատ սովորութիւնը թողնելը:

Դ. Փոքրիկ գողերք:

Եղիայի որդիքը տեսան, որ իրանց դրացի (հարևան) Լեօնի բակումը երկու տանձի ծառեր կան լաւ լաւ պտուղներով: Նրանք վեր ելան պատի վրա և մէկ քանի տանձ կտրեցին: (Էդ բանին ի՞նչ կասեն): Հարևանը իմացաւ նրանց արած գողութիւնը և մէկ երեկոյ թախ կացաւ բակումը որ գողին բռնի: Մէկ քանի ըսպէից յետոյ տեսաւ, որ Եղիայի որդիքը վեր էլան պատի վրա, վախենալով չորս կողմը մտիկ տուին, և որովհետեւ ոչ ոքի չըտեսան, իսկոյն ներքեւ եկան, վաղեցին ծառերի մօտ և կտրեցին տանձեր: Եբբ որ ուզում էին յետ դառնալ տանձերը ձեռքերին, Լէոնը դուրս եկաւ: Ի՞նչ ամօթով և ի՞նչ վախով կանգնած մնացին փոքր գողերը Լէոնի առաջը: Ի՞նչպէս խնդրում էին նրանք Լէոնից, որ ների նրանց էդ վատ գործը, և իրանց հօրը գանկատ չ'անի: Լէոնը ներեց նրանց էնդուր համար, որ նրանք խօստացան միւսանգամ էս բանը չտնել: Բայց էս վատ տղէրքը իրանց խոստմունքը չըկատարեցին: Մէկ քանի շաբաթ անց կացաւ, և Լէոնը տեսաւ, որ բոլոր իրա հասած խաղողները քաղած են: Էն ժամանակը նա գնաց իրա հարևան Եղիայի մօտ և խնդրեց նրանից, որ իրա տղէրքին պատժի երկու անգամ արած գողութեան համար: Տղէրքը սկսան երդում ուտել, թէ խաղող չ'են գողացել և հայրը հաւատաց նրանց: Լէոնը գնաց նրանց տնից սիրտը կոտրած և գնալիս ասաց՝ այ տղերք, դուք շատ տարաբախտ կըլնէք աշխարհքի միջումը: Էս խօսքը (մարգարէութիւնը) կատրուեցաւ: Պզտիկ գողերը իրանց վատ սովորութիւնը չըթողին, վերջը խաբեբայ մարդիկ դառան, և իրանց կեանքը թշուառութիւնով վերջացրին:

Ե. Ժամանակ կորցնելը :

Գաբրիէլն ծնողքը բաւական հարուստ էին և էնդուր համար նա էնպիսի բաներ ունէր, որ ուրիշ տղերքը չ'ունէին։ Շատ անգամ ծնողքը տանում էին նրան իրանց հետ զբոսանք անելու (ման գալու) կամ բարեկամների տուն, որ նա ուրախ ժամանակ անցկացնէ։ Եթէ էն քաղաքումը մէկ նոր բան ընէր, զորօրինակ՝ բերած ընէին մեծ մեծ չըտեսած անասունների, կամ տիկիւնների տեսարան կամ սազ, ծնողքը տանում էին Գաբրիէլին, որ նա տեսնի կամ լսի էնպիսի նոր բաները։ Նրանք յոյս ունէին, թէ նա ուսումնարանումը աւելի կըհետեւի, որ իրա աշխատութիւնովը և մտադրութիւնովը ծնողաց պարտքը վճարի նրանց էսպիսի լաւութիւնների համար։ Բայց անմիտ Գաբրիէլը նրանց յոյսը չըկատարեց։ Նա անչափ սիրեց խաղալը և միշտ հետեւում էր աշխատանքից հեռանալ կամ փախչիլ։ Ակամայ (չ'ուզելով) էր գնում նա ուսումնարան և էնդուր համար երկար ժամանակ քուչէքումը թրեւ՛ էր գալի պարապ մինչև ուսումնարան հասնելը, և ուսումնի ժամանակն էլ դուրս էր գնում բակից և քուչի դրան մօտ խաղում էր իրա նման ծոյլ տղերանց հետ։ Թէպէտ ծնողքը էս բաները գիտէին, բայց Գաբրիէլը միշտ զանազան պատճառներ էր տալի և միշտ խոստանում էր միւսանգամ չ'անել։ Իրա դասերը, որ նա պէտք էր տանը պատրաստէր, կամ իսկի չ'էր սերտում, և կամ սերտում էր էնքան անկատար, որ վարժապետը միշտ անբաւական էրնրանից։ Նա մէնակ սիրում էր խաղալը և մանդալը. սաղ սհաթներով քուչէքումը վաղում էր շների ետևից, կանգնած մօտիկ էր տալի (թամաշայ էր անում) զինուորների (սովլաթների) վարժութեանը և կամ պարապ տեղը էս կողմը էն կողմը մօտիկ տալով։ Եթէ քուչումը մէկ կռիւ ընէր կամ խռովութիւն,

յատուկ կարելի էր իմանալ, որ Գաբրիէլը էն անգլ կընի : Շատ անգամ ուսուցիչը նրան նախատում էր և ասում էր, թէ քո ժամանակը քեզանից դողանում ես, էնպէս համար որ յիմարութիւնով կորցնում ես նրան, և քո ուսման և աշխատանքի համար նշանակած սհաթները գործ ես ածում զբօսանքի կամ պարապօրտութեան միջումը : Գաբրիէլը տարիքով մեծացաւ, բայց տարիքի հետ չ'աւելացան նրա գիտութիւնը և խելքը և վարժապետի մարդարէութիւնը, թէ նա երբէք բանի պէտքական մարդ չի դառնալ, կատարեցաւ :

Զ. Փող փչացնող տղայ :

Մերօրոյր իրա մանկանցը պղտիկուց սովորեցրել էր իրանց աշխատանքով փող հաւաքել : Տոների օրերը և ամէն ուսումնից պարապ ժամանակը նրա աղջիկը բաներ էին կարում կամ գործում և հայրը առնում էր փողով : Նրանցից նրանց կարածները կամ գործածները : Նրա տղերքը փայտից կամ թղթից զանազան բաներ էին շինում և Մերօրոյր նրանցից էլ առնում էր շինած բաները, եթէ լաւ և խտակ էին ընում շինած : Էնպիսի բաներով մանկունքը միշտ իրանց համար փող ունէին և կարող էին մոխել ինչպէս իրանց սիրտը ուզէր, բայց հայրը միշտ խորհուրդ էր տալի նրանց փողը խարջել օգուտով և պահելով : Մարիամը և Ալէքսէյը, պղտիկ մանկունքը Մալարի, առնում էին իրանց համար զանազան հարկաւոր բաներ, զորօրինակ՝ թուղթ, գրիչ, մատիտ, դրիչ կտրելու դանակ և փղրատ : Ինչքան մեծ ուրախութիւն էր ընում նրանց համար, երբ որ նրանք իրանց աշխատանքով փող էին ստանում և ինչ ուրախութիւնով էին մօտիկ տալի էն բաներին, որ առնում էին իրանց փողով . բայց Մերօրոյր մեծ տղան ծիզրանը լաւ չ'էր պահում իրա փողերը և բանացնել չ'էր իմանում : Ամէն տեսած բանը և ամէն ինչ որ առաջին տեսնուէր հա-

առնում էր, ուզում էր առնել. էնդուր համար շատ անգամ առնում էր էնպիսի բաներ, որ էն ժամանակը նրան հարկաւոր չ'էին, կամ թէ իսկի պէտքական չ'էին: Զորօրինակ՝ նա ունէր մէկ հատ լաւ գրիչ կտրեւու դանակ, բայց եթէ տեսնում էր մէկ ուրիշ դանակ աւելի լաւ կոթով, էն սհաթ ին առնում էր, և ինչ որ ուզում էին, տալիս էր և էս պատճառով նա միշտ ուրիշներից թանկ էր առնում: Իսկ երբ որ պէտք էր ընծում առնել շատ հարկաւոր բան, էն ժամանակը նա փող չ'էր ունենում և հարկադրեալ պարտք էր առնում եղբօրներից կամ քուրերից: Արջը հայրը սաստիկ հրամայեց նրանց, որ Տիգրանին պարտքի փող չ'ըտան: Էն ժամանակը նա խնդրում էր իրա հօրից կամ մօրից, որ ներան փող բաշխեն. բայց պատասխան էր ստանում նրանցից, թէ սովորի պահելով բանեցնել փողերդ, և մի՛ առնիր երբէք անօգուտ կամ անպէտք բաներ: Եթէ էդպէս կ'անես, քեզանից իսկի չի պակասիլ քեզ հարկաւոր բանը: —

Է. Բարեգործ տղայ.

Մտկով քաղաքի մօտումը մէկ օր մէկ տղ գիւղ էր վեցաւ, էնդուր համար որ քամիի սաստկութիւնից կրակը պատում էր ամէն տները չորս կողմից և գեղը ցիւրը. չ'էին կարողանում մէկ մէկու օգնել: Աւելի քան ութսուն մարդիք, որոց միջումը կային հիւանդներ, ծերեր, կանայք, մանկուհիք և աղքատ մշակներ, մէկ քանի սհաթումը զրկուեցան իրանց տներից, հազուստից և բոլոր ասրուստից: Կսկծալի էր տեսնելը էս ողորմելի մարդկանցը իրանց աղքատ և հիւանդ տղերքով, որք փետանում էին ցրտից, (էնդուր որ էս կրակը պատահեցաւ աշունքի (վերջին), որք տնքում էին, լաց էին լինում, էս կողմը էն կողմը էին ընկնում և իրանց համար կենալու տեղ էին փնտրում: Էն տեղի բարեգործ քահանան,

որ ինքն էլ իրա ունեցածը կորցրել էր, չէր միտք անում իրա զլուխը ազատելու համար և շտապում էր օգնելու ուղորմելի մարդկանցը, որք նրա չորս կողմը պատած տնքում էին և լաց էին ընկում: Էնդուր համար նա գնաց ման եկաւ մօտիկ գեղերումը և քաղցրելով հետեւեցաւ էն ողորմելի մարդկերանցը տեղաւորել ողորմած մարդկերանց տներումը. ամէն տեղ նա հաւաքում էր փող, հաց, շոր, և լրագիրներումը (գաղէթներումը) տպեց էս վարհուրելի կրակի պատմութիւնը: Նրա աշխատանքը և հետևողութիւնը դարդակ չ'անցկացան. ամէն տեղից սկսան ուղարկել նրա մօտ օգնութիւն փողով, հացով և շորերով և էս պատուելի քահանան բաժանում էր ողորմելի մարդկերանցը ուրախութիւնով և զգուշութիւնով: Էդ ժամանակը եկաւ նրա տուն մօտիկ գիւղից մէկ պղտիկ տղայ: Վախենալով մտաւ նա քահանայի տունը, և ասաց՝ ես մէկ ինդիրք ունիմ ձեզանից, տէր տէր, եթէ դուք չ'էք բարկանալ: Ասասիրելի, պատասխան տուեց քաղցրութիւնով քահանան. ինչ կարեմ ես առնել քեզ համար, ես պատրաստ եմ: Չէ՛, ես օգնութիւն չեմ խնդրում, ասաց պղտիկ տղան. ես միայն խնդրում եմ, որ դուք էս փողը և էս հին շորերը վեր առէք ինձանից ողորմելի այրվածների համար: ձշմարիտ է, թէպէտ էս շատ փոքր բան է, բայց ես աւելի ոչինչ չ'ունիմ. ես շատ կըցանկայի մէկ օգուտ բան անել մեր ողորմելի այրվածների համար. ես շատ ցաւումեմ նրանց համար: Իմ քոյրս, որ ամենեւին ոչինչ բանով չի կարող օգնել, ասում էր ինձ, որ ես էս փոքր բանով ձեզ մօտ չըգամ. բայց ես չ'ուզեցի իմ միտքս փոխել, եկել եմ էս տեղ և խնդրում եմ վեր առնէք էս փոքր ընծայերութիւնս: — Դու շատ լաւ ես արել, սիրելի որդի իմ, պատասխան տուեց քահանան, և քաղցր արտասուէքը վազեցին աչքերիցը: Ամէն տուած բանը, ինչ որ իստակ սրտով է տրվում, իրա գինը ունի, ուրիմն

քոնն էլ գին ունի. մի՛ կորցնիր երբէք էդ ազնիւ զգացմունքը, հետեւիր լաւութիւն անել ինչքան կարող ես. քու հոգին միշտ կ'ուրախանայ և Աստուած քեզ կը վարձատրի :

Ը. Կարգով և իստակ տղայ,

Սիւմնի ծնողքը պատուաւոր և խելօք էին: Նրանց տունը թէպէտ փոքր էր, բայց նրա միջումը ամէն բանը կարգով էր պահած և իստակ. էդնուր համար, որ Սիւմնի մայրը չ'էր սիրում, որ տան բաները էս կողմը էն կողմը ցրուած ընին և գետնի (պոլի) վրա աղբ ընի կամ ուրիշ կեղտոտ բան: Առաւօտը ամէն բանից առաջ նա աւելում էր իրա փոքրիկ տունը, կարգում էր կողինքը և ուրիշ բաները, պատուհանները և դուռը բաց էր անում, որ տան օդը իստակուի: Կարելի էր, որ Սիւմնը անկարգ մեծանար և իստակութիւն չըսիրէր, երբ որ մայրը նրան բարի օրինակ էր ցոյց տալի: Սրանից երեւում է, թէ ինչքան հարկաւոր բան է, որ մանկունքը պղտիկուց սովորեն կարգին և իստակ կենալը: Զոր օրինակ՝ Սիւմնը երբէք չ'էր կամենալ որ ուսու մնարան գնայ առանց մազերը սանդղելու, ուրիշ անկարգ տղերքի պէս. ելբէք չ'էր թողնիլ, որ ցեխոտ չիքմէքը (կոշիկները) մնան սաղօր առանց սրբելու, կամ թանաքով կեղտոտած ձեռքերը քսել իրա շորերին, ինչպէս անում են շատ անկարգ տղերք: Նա միշտ գնում էր ուսումնաւորան մազերը սանդղած և ձեռքերը իստակ լուացած. նրա հագուստը ընում էր իստակ և թափ տուած, կոշիկները իստակ սրբած. իսկ նրա զրքերի միջումը երբէք չ'էր կարելի տեսնել մէկ թանաքի կէտ կամ խազ: Նա երբէք իրա գդակը չ'էր գձում սեղանի վրա և թանաքը բանեցնելուց շատ ըզգոյշ էր ըլում: Նրա քթի աղբուխը միշտ իրա մօտ էր ընում: Իստակութիւն և կարգ սիրող և պահպանող Սիւմնը ուրախութիւն էր իրա ծնողաց և վարժապետների համար:

Թ. Ստախոս:

Անդրէասի ծնողքը տունն նրան մէկ շառ հարկաւոր նամակ (բարեւագիր), որ տանի փոշտը գցի: Ճանապարհին պատահեցաւ նա Գէորգին և ուրիշ տղերանց: Գէորգը ամէն դարդակ բանի համար կռիւ էր անում, և մանաւանդ Անդրէասի հետ, որ ինքն էլ բարկացող բնութիւն ունէր: Էս անգամին էլ սկսան նրանք կռիւ անել իրարու հետ, էնդուր համար, որ ոչ մէկը չէր ուզում միւսին ճանապարհ տայ անց կենալու: Կռիւ անելու ժամանակը Անդրէասը վեր գցեց նամակը, ոտքով կռիւնց վրէն և էնպէս կեդոտեց, որ վրայի դրածը չ'էր կարգացուիլ և ծրարը պատռեցաւ: Ի՞նչ անի հիմի: Եթէ տուն գնայ և բոլոր պատահածը պատմի, նրան կը պատժեն, էնդուր համար որ նրա հայրը շատ խիստ մարդ էր, և մանաւանդ էս անգամին յատուկ ասել էր նրան, թէ էս գիրը լաւ տար փոշտը, սա ինչ համար շատ հարկաւոր գիր է: Անդրէասը մոքումը դրեց մէկ յիմար բան, որ սուտ խօսելով էս փորձանքից ազատուի, և էնդուր համար, երբ որ հայրը հարցըրուց գրի համար, նա համարձակ պատասխան տուեց, թէ գիրը ուղարկեց: Բայց էդ սուտը ասելու ժամանակը նրա սիրտը դողաց: Երբ որ տասն օրը անցկացաւ և գրի պատասխանը չ'եկաւ, Անդրէասի հայրը ինքը գնաց փոշտը իմանալու, թէ գիրը յատուկ ուղարկած է, թէ չէ: Ի՞նչպէս նա զարմացաւ և սիրտը գող բռնեց, երբ որ փոշտի գրքերից իմացաւ, թէ գիրը ամենեւին բերած չէ: Անդրէասը աւիամայ հարկադրուեցաւ ասել, թէ ինչ պատահեցաւ գրին: Նա երկար ժամանակ չէր ուզում ճշարիտը ասել, բայց յետոյ, երբ որ հայրը խոստացաւ ներել նրան, եթէ բոլորը ճշմարիտ կ'ասի, էն ժամանակը նա բոլորը ասաց: Ի՞նչքան փռիման էր Անդրէասը էդ սուտ խօսելու համար, երբոր իմացաւ, թէ եթէ էն ժամանակը գար տուն և ճշմարիտը ասէր հօրը, կ'ազա-

տէր նրան մեծ կորուստից և իրա սիրտը մեծ նեղութիւնից, էնպէս համար, որ էն ժամանակը կարելի էր նոր գիր գրել: Էս բանից յետոյ նա հաստատ դրեց իրա մտքումը միւսանգամ իսկի սուտ չ'ասել, աւելի լաւ համարելով ստանալ իրան արժանի պատիժը, քան թէ սուտ ասելովը վնաս տալ: Բայց շատ ժամանակ քաշեց, որ հայրը նրան չ'էր հաւատում, և էս բանը շատ դառն էր նրա համար:—

Ժ. Ով որ իրա կամքով մանում է փորձանքի մէջ, նա էն փորձանքից կըկորչի:

Միքայէլը էր որդի աղքատ ծնողաց: Նրա մայրը մեռաւ էն ժամանակը, երբ որ նա երեք տարեկան էր: Հայրը բոլոր օրը գնում էր ծառայութիւն անելու և էն պատճառաւ Միքայէլը կըմնար անտերունչ և բոլորովին կըվատանար, եթէ մէկ հարուստ և բարեգործ մարդ վեր չ'առնէր նրան իրա տուն և չըպահէր իրա որդւոյ պէս: Բայց Միքայէլը շատ չ'էր ուրախացնում իրա երկրորդ ծնողին, նա անհնազանդ էր, ծոյլ էր և անհանգիստ: Շատ անգամ բարերարը խրատում էր նրան և երբեմն պատժում էր: Միքայէլը ուղղվում էր, բայց շատ կարճ ժամանակ: Ամենից աւելի վտանգաւոր էր նրա անզուշութիւնը, նրա համար ոչ մէկ ծառ բարձր չ'էր, ամենի վրա համարձակ վեր էր ընում, իրաքաջութիւնը ուրիշ տղերքին ցոյց տալու համար, ամէն բարձր տեղից համարձակ թռչում էր ներքեւ: Վերջոպէս էդ անզուշութիւնը էլաւ նրա մահի պատճառը: Լսեցէք էս զարհուրելի պատմութիւնը և հետեւեցէք, որ սա ձեզ համար զգուշութեան օրինակ դառնայ: Մէկ օր Միքայէլը խաղ էր անում ուրիշ տղերքի հետ, նրանք շատ վազելիքն բարձր սանդուխտից վերեւ ներքեւ, վերջը Միքայէլը ուզեց էլի էն բանը անել, ինչ որ իրան սաստիկ արգելած էր և որ նա

շատ անգամ արեւ էր. այսինքն կախ ընկած սանդուխտի թևերի վրա, վերելից ներքեւ գալ: Ո՛հ, երանի՞ թէ էդ ըստէին նա միտքը բերէր իրա բարերարի և երկրորդ հօր խնայողները, որ նրան միշտ արգելում էր էդ բանը: Բայց տաքացած խաղալումը նա միտքը չբերեց ո՛չ ինչ, կախ ընկաւ սանդուխտի փայտի վրա, յանկարծ մէկ կողմը ծռուեցաւ, վէր ընկաւ բարձրից, գլուխը ջարդուեցաւ և էն ըստէին մեռաւ:—

Ժ . Ո՛վ որ բարի խորհուրդին ականջ չի դնիլ, նա կըպատժուի,

Մէկ շատ ցուրտ օր Մովսէսը ուսումնարանից գնում էր տուն: Երկու օր էր, որ շատ ցուրտ էր, և նա ուրիշ աղերքի հետ անցկենելուց տեսաւ, որ դետի ջուրը սառել է: Նկէք, ասաց նա ընկերներին, եկէք գնանք սառուցի վրա: Ամէնքը էն սհաթին համաձայնեցան և սկսան ներքեւ գնալ նեղ ճանապարհով, որ տանում էր գետի մօտ: Էն ժամանակը էնտեղաց անց էր կենում մէկ ծեր մարդ, որ ասաց նրանց՝ տղերք, ո՞ւր էք գնում: մի՛ գնաք սառուցի վրա, նա դեռ ևս բաւական հաստ չէ և ձեզ չի կարող բռնել, կըկտրուի և դուք ջուրը կըթափուէք: Էս լսելով ամէնքը կանգնեցան և վախեցան առաջ գնալ. մէնակ Մովսէսը ականջ չըդրեց ծերի խօսքերին և գնաց սառուցի վրա: Նա ծիծաղում էր միւս աղերքի վրա և ասում էր՝ ամօթ է ձեզ, ամօթ, վախկոտներ, դուք ս՛րտ չ'ունիք. ի՞նչ կայ էս տեղ վախենալու: Բայց դեռ ևս երեք օր չ'էր փոխել սառուցի վրա, յանկարծ սառուցը կոտորուեցաւ և նա ընկաւ ջրի մէջ մինչև բերանը: Ամէնքը դռալով փախան էն տեղաց և Մովսէսը կըխեղդուէր, եթէ էս ձայները լսելով չըվաղէր օգնելու և չ'ազատէր նրան էն ծեր մարդը, որ բարեսիրտ լինելու պատճառաւ, չ'էր հռայել էն տեղից: Մովսէսը սաստիկ դողում էր, և կտաւի

պէս գոյնը փախած էր երեսից, և չ'էր կարողանում խօսիլ ։ Թէպէտ էն սհաթին օգնեցին նրան և տաքացրին, բայց նա շատ հիւանդացաւ և երեք շաբաթ մնաց կողինքումը պառկած ։ Երբ որ նա առողջացաւ, հայրը ասաց նրան՝ մտքիդ պահիր էս կանոնը ։ Ով որ բարի խորհուրդը չի լսիլ, նա կը պատժուի ։ Բայց եթէ էդ փորձութիւնը չըպատահէր, սառուցը չըկոտորէր և Մովսէսը ջուրը չընկնէր, պէտք էր որ միւս տղերքը ամսոսէին, թէ ընչի՞ լսեցին ծեր մարդու խօսքը ։—

ԺԲ. Կարիք օրուայ բարեկամ ։

Ալէքսանդրը յետ եկաւ ուսումնարանից և տեսց իրա մօրը՝ «Մայր իմ ։ Խեղճ Նիկողայը, որ ոչ հայր ունի, ոչ մայր, շատ հիւանդ է ։ Եւ էն մարդիքը, որ նրան վեր են առել իրանց տանը պահելու, թողել են նրան մէկ սենեակի (օթախի) միջումը, ո՛չ տէրութիւն են անում նրան, ոչ հոգս են քաշում ։ Շատ մեղքս գալիս է խեղճ Նիկողը, և ես յանկանում եմ շուտ շուտ գնալ նրան տեսնելու, եթէ դուք հրաման կըտաք» ։ — «Շատ լաւ, սիրելի՛ որդեակ, պատասխան տուեց մայրը ։ Կէտք է և լաւ բան է օգնելը ընկերին կարիք ժամանակը ։ Բայց զգոյշ կացիր, և առաջ իմացի՛ր, թէ ի՞նչ պիտի հիւանդութիւն է նրա հիւանդութիւնը, դիպչո՞ղ է, թէ չէ, որ դու ինքդ էլ վտանգի մէջ չընկնես ։» Ալէքսանդրը էն բոպէին վազեց, իմացաւ և եկաւ յայտնեց մօրը, թէ Նիկողայի հիւանդութիւնը դիպչող չէ ։ Նա սկսաւ ամէն օր գնալ իրա հիւանդ ընկերի մօտ, նստում էր մէկ քանի սհաթ նրա կողինքի մօտ, ինչ որ նրան պէտք էր ըլնում, բերում էր և երբեմն գիշերն էլ մնում էր նրա մօտ մէկ քանի սհաթ ։ Երբ որ Նիկողայը սկսաւ առողջանալ, Ալէքսանդրը նրան ուրախացնելու համար կարդում էր մէկ քանի երես լաւ գրքերից և բերում էր նրա համար զօրութիւն տուող կերա-

կուրներ, որ նրա խնդիրքով եփում էր մայրը: Մէկ օր Ազէքսանդրի ընկերներից մէկը ասաց նրան՝ «դու շատ յիմար տղայ ես, որ երկոր նստում ես հիւանդ Նիկոլայի կողքին մօտ. ես ամենեւին չեմ գնալ նրա մօտ»: — «Մի՞թէ քեզ համար միտի՞լ արուծիւն չէ՞ր ընել, պատասխան ասեց Ազէքսանդրը, եթէ դու հիւանդ ընէիր, ամէնքը քեզ թաղնէին և մէկ ընկերդ քեզ միտի՞լարէր, հոգս քաշէր քեզ համար և միշտ դար քեզ մօտ»: Քիչ ժամանակից յետոյ Նիկոլը բուլորովին առողջացաւ և սրտանց շնորհակալ էր Ազէքսանդրից նրա արած օգնութեան համար: «Ի՞նչ քան ես ուրախ կըլնէի, ասում էր նա, եթէ կարողանայի իմ շնորհակալութիւնս քեզ յայտնել մէկ բանով, սիրելի՛ Ազէքսանդր. բայց ես աղքատ եմ և չեմ գիտում, թէ ի՞նչ պէ՛տք է անեմ քեզ համար»: Մէկ փոքր ժամանակից յետոյ, մէկ օր Ազէքսանդրը մտաւ իրա փոքր պարտէզը (բաղչան), որ ինքը իրա ձեռքով էր անկել, կարկել և պահում էր: Ի՞նչ քան վարմացաւ նա, երբոր տեսաւ, թէ բոլոր անպիտան խոտերը քաղած են, մանր առուները (ջրանցքները) հաւասարած են և զանազան ծաղկունքներով պարտէզը լքցրած է: Նա չէր կարողանում հասկանալ, թէ էս ի՞նչպէս է պատահել, էնդուր համար, որ երեկ երեկոյ նա իրա պարտէզը էսպէս վարդարած չըթողաւ: Առաջ նա կարծում էր, թէ իրա ծնողքն են արել էս բանը իրան ուրախացնելու համար, բայց հարցնելով տեսաւ, որ ոչ ծնողքը և ոչ ծառայքը ոչինչ չեն իմանում: Վերջապէս Ազէքսանդրը իմացաւ մէկ հարեանից, թէ երախտողէտ (լաուծիւն չըմուսցնող) Նիկոլը առաւօտը շատ վաղ բերեց և անկեց էս ծաղկները: Նս ժամանակուանից ս'սած Ազէքսանդրը և Նիկոլայը հաստատ բարեկամ դառան և իրանց կեանքն էլ չէին խնայում մէկ մէկու համար:

Արշակը միշտ կովում էր իրա եղբորների և ընկերների հետ: Եթէ 'րա պզտիկ քոյրը նրա մէկ բանին ձեռք էր տալի, նա բարկանում էր, կովում էր և շատ անգամ ծեծում էր նրան: Երբոր նրան տանում էր ուսումնարան կամ ուսումնարանից բերում էր տուն, անդադար կռիւ էր անում երբեմն պատճառ բերելով, թէ շատ ծանր է գնում, երբեմն թէ շատ շուտ է գնում: Շատ անգամ տանում էր անխնայ քաշելով, եթէ նա չ'էր ուզում գնալ նրա հետ: Եթէ քոյրը նստում էր մէկ տեղ, Արշակը նրան ասում էր՝ վեր կաց էս տեղաց, ես եմ ուզում էս տեղ նստել. և եթէ նա իրա կամքով չ'էր վեր կենում, նա ծեծելով քշում էր նրան: Լզուիսի բաներ էլ անում էր նա ուսումնարանումը, և վերջապէս էնքան զզուեցրել էր ամենքին, որ ո՛չ ոք չ'էր ուզում նստել կովորար Արշակի մօտ: Նա էս բաները իրա համար պարծանք էր համարում և պարծենալով ուրիշներին էլ պատմում էր, և մեծ յոյս ունէր, թէ ամենին կարող է յաղթել: Ամենից աւելի տանջվում էին նրա ձեռքից մանր տղիքը կամ ուժ չ'ունեցողները, որք չ'էին կարողանում նրան յաղթել: Նա միշտ ծիծաղում էր նրանց վրա և շատ յիմարու թիւններ էր անում: Փողոցներումն էլ (քուչէքումը) շատ անգամ էգուիսի բաներ էր անում, բայց որովհետեւ էստեղ պատահում էին իրանից աւելի ուժով տղիք, էնպէս համար նրա երեսը միշտ ջարդած էր ընտում: Մէկ օր էսպիսի կովի ժամանակը նրա գլխին մէկ տղայ էնպէս խփեց, որ նա երեք շաշաթ հիւանդ պառկեցաւ, և գլխի պատռածի տեղը մնաց բոլոր կեանքը: Բայց էս փորձանքիցն էլ չըխրատուեցաւ կովասէր Արշակը: Երբոր նա մեծացաւ, մէկ օր սաստիկ բարկացած կովելու ժամանակը, էնպէս խփեց մէկ մարչու, որ սպանեց. էստուր համար նրան բռնեցին, պատ-

ժեյին և նա իրա բոլոր կեանքը անցկացրուց Սիբիրումը ծանր մշակութեան միջումը : Տեսէք թէ ի՞նչպէս վատ բաներ են զուրս գալի կռվասիրութիւնից և բարկութիւնից :

Ժ.Դ. Անբաւական

Մարտիրոսի ծնողքը շատ հարուստ էին և շատ բարեւսիրտ, և որովհետեւ Մարտիրոսից աւելի որդի չ'ունէին, էնչուր համար նրա ամէն ուզածը կատարում էին, և նա ամէն բանը ունէր՝ լաւ շորեր, լաւ կերակուրներ և ամէն տեսակ խաղալիք : Բայց Մարտիրոսին չ'էր կարելի ոչինչ բանով բաւականացնել : Նա երբէք չ'էր ուրախանում ունեցած բանի վրա, միշտ դըռնում էր նրանց միջումը մէկ պահասութիւն և միշտ պահանջում էր աւելի լաւ : Զորօրինակ, եթէ նրա համար կարում էին նոր շորեր, նա կամ կոճակները չ'էր հաւանում, կամ ասում էր, թէ նեղ է կարած, կամ լէն է, կամ երկայն է, կամ կարճ է : Եթէ ծնողաց հետ գնում էր մանգալու, անդադար զանկատ էր անում կամ շոքից, կամ ցրտից, կամ ասում էր, թէ շատ հեռու է ճանապահջը, և համարեակ թէ ամէն բոլոր ասում էր՝ ա՛խ, ե՛րբ կը հասնենք : Իսկ եթէ գնում էին մէկ տեղ, նա կրկին չ'էր հաւանում էն տեղը և ասում էր, որ ծնողքը տանեն նրան ուրիշ տեղ : Էսպիսի բաներով Մարտիրոսը իրա անբաւականութիւնով իրան էլ զորհում էր ուրախութիւնից, նեղանում էր և ուրիշներին էլ նեղացնում էր : Նրա համար ուրախութիւն չըկար կեանքի միջումը, և ո՞վ կ'ուզէր բնկերութիւն անել էսպիսի անհաւան տղի հետ : Ինչ պատճառով նա երբէք ուրախ սիրտ չ'ունէր և երբէք չ'էր զուարճանում իրա ունեցած բանովը : Կ'ուզէիք դուք էլ նրա նման ըլնել :—

Չմեռուայ մէկ սաստիկ ցուրտ օր։ Մականքը և Արտեմը անց էին կենում տափից : Ճանապարհին տեսան նրանք ձիւնի վրա պառկած մէկ անձանօթ մարդ, որ երևում էր, թէ շատ խորը քնով քնած է։ Մականքի սիրտը ցաւեց նրա համար և հասկանալով, թէ նա կարող է սառչիլ էս տեղ, գնաց նրա մօտ և սկսաւ զարթեցնել։ Շատ շարժեց անձանօթ մարդուն, բայց նա չըզարթեցաւ։—«Գու շատ երկար ժամանակ կը շարժես դրան, ասաց Արտեմը ծիծաղելով. դա չի զարթնիլ, էնդուր համար, որ հարբած է. թող դրան և դրնանք. շատ ցուրտ է»։—«Չէ, պատասխան տուեց Մականքը, ես չեմ կարող սրան էսպէս թողնել. շատ կարելի է, որ էս խեղճ մարդը սառչի. թէ և սա հարբած էլ ըլնի, բայց էլի մարդ է, և էնպիսի մարդ է, որին պէտք է մենք օգնենք։ Ինչ որ ձեռքիցս կըգայ, ես ամէն բանը կ'անեմ, որ աղատեմ սրա կեանքը»։—«Ինչ կ'ամենաս արա՛, ասաց բարկութիւնով Արտեմը. ես չեմ կանգնիլ էս տեղ և չեմ սառչիլ»։ Էս ասելով նա գնաց։— Էն ժամանակը Մականքը պառկած մարդուն ծածկեց ձնով, էնդուր համար, որ լսել էր, թէ ձիւնը տաքացնում է, և շուտով վազեց մօտիկ գիւղը, որ սայլ բերի։ Նրա բաղդից պատահեցաւ մէկ բարեսիրտ գեղըցի, որ գնում էր քաղաքից։ Նրա օգնութիւնով քիչ ժամանակումը կիսամեռ մարդուն շնչի բերին և Մականքը ուրախ ուրախ վազեց իրա տուն։ Գուք ի՞նչ էք միտք անում Մականքի վրա, և ի՞նչ էք ասում Արտեմի համար։ Սրանցից որի՞ն կ'ուզէք աւելի նմանիլ։

ԺԶ. Երկչոտ (վախկոտ) աղջիկ,

Կատարինէի դայեակը (երեկայ պահող կնիկ) շատ սնտախապաշտ էր, և շատ անգամ նրան պատմում էր սուտ պատ-

մութիւններ զարհուրելի տեսիլքների վրա, և նա սովորել էր քնել ճրագով և մէնակ քնել չէր կարողանում. էստուրից նա դառաւ վախկոտ: Երբ որ նրա տասը տարին լրացաւ, մէկ օր պատահեցաւ, որ նրանց տանը ամէնքը հիւանդացան, և հայրը ուրիշ քաղաքումն էր. էնդուր համար կատարինէն ստիպուեցաւ մէնակ քնել: Նրա համար մեծ գոհարութիւն էր մանաւանդ էն ժամանակը, երբ որ մայրը չըկամեցաւ, որ նրա սենեակումը (օթախումը) մնայ վառած մօմ և մայրը կարծում էր, թէ կատարինէն, որ այժմ մեծ աղջիկ էր, կարող է քնել մթնումը: Նա շատ ցանկանում էր քնել հիւանդների մօտ, բայց մայրը չըկամեցաւ, որովհետեւ հիւանդութիւնը կարող էր նրան էլ զիպչել: Կաց ընելով գնաց կատարինէն իրա սենեակը, շուտով հանեց շորերը, պառկեցաւ և վախից ծածկեց գլուխը բարձի տակ: Ժամանակ առ ժամանակ հանում էր նա գլուխը բարձի տակից, որ շունչ քաշի և վախնալով մօտիկ տայ, թէ ի՞նչ կայ տան միջումը: Յանկարծ նրան թուեցաւ, թէ դրան վրա մէկ սպիտակ երկայն բան կայ կանգնած: Զարհուրելով գլուխը փաթաթեց վերմակի (եօրդանի, լեհեբի) մէջ և քրտինքը ծածկեց նրա բոլոր մարմինը: Նա չըկարաց երկար ժամանակ մնալ էնպէս և վերջապէս համարձակեցաւ գլուխը դուրս հանել. բայց կրկին տեսաւ, որ սպիտակ բանը ոչ թէ միայն կանգնած է դրան մօտ, այլ և շարժում է: Էն ժամանակը սկսաւ կատարինէն բարձր ձէնով գոռալ և էն րոպէին մայրը մտաւ ներս:— «Ի՞նչ էլաւ քեզ, կատարինէ, քնած ես, թէ չէ»:— «Ա՛խ, մայր իմ, մայր իմ, մէկ սպիտակ բան»... «Ես լաւ գիտեմ, որ քու աչքին միշտ երևում են հրաշքներ, ասաց մայրը. խելքդ գլուխդ հաւաքիր, ընչի՞ցն ես վախենում»:— Քննելով տեսան, որ սպիտակ հրաշքը սպիտակ երեսսրբիչն է ըլել, որ կախ արած էր դրան վրա և լուսնեակի շողքը ընկել էր վրէն: Մայրը դըրան մօտ կանգնած ահանջ է ըլել զնում, թէ

Կատարինէն քնած է, թէ չէ. և երբ նա դուռը բացել է, երեսուրբիչը սկսել էր շարժիլ: Կատարինէն ամաչեցաւ իրա երեխայական վախժողութիւնից, և էն ժամանակից յետոյ նրան միւսանլամ հրաշքնիր չ'էին երևում:

Ժէ • Բարեսիրտ դուստր:

Վահագը շատ հիւանդ էր և նրա մայրը երեք գիշեր չ'էր քնած և նստած էր նրա կողինքի մօտ: Նրա տասներկու տարեկան Մարիամ քոյրը վախենում էր, որ մայրը անքն լծիւնից ինքն էլ չըհիւանդանայ, և էն պատճառաւ խնդրեց, որ իրան հրաման տայ չորրորդ գիշերը պահել հիւանդ եղբօրը. բայց գորովագութ մայրը չ'էր կամենում նրան էդ հրամանը տալ մէկ էն պատճառաւ, որ Մարիամը ինքն էլ տկար էր, և երկրորդ էնպէս, որ վախենում էր, թէ նրա քունը չըտանի և Վահագը չըմնայ առանց օգնականի: Երբ որ երեկոյ էլաւ, հայրը հարկադրեցաւ պառկել քնելու, էնպէս համար, որ նրա աչքերը գաղթածութիւնից փակվում էին: Թէպէտ Մարիամը իրա մօր հրամանովը պառկեցաւ քնելու, սակայն սէրը և հոգսը չըթողին նրան քնելու: Լսելով, թէ մայրը խորը քնի միջուկն է, նա կամաց կամաց վերկացաւ անդից, վեր առաւ իրա ձեռագործը և նստեցաւ գետնի վրա հիւանդ եղբօր կողինքի մօտ: Նա մեծ ուշադրութիւնով մտիկ էր տալի եղբօրը, և երբ որ նա շարժում էր կամ բան էր ուզում, նա իսկոյն կատարում էր ուզածը: Էսպէս անցաւ համարեա՞ ողջ գիշերը և ի՞նչքան Մարիամը ուրախանում էր, որ կարաց իրա մօրը էն գիշերը հանգստութիւն տալ:

Էս բանից յետոյ շատ ժամանակ չ'անցաւ, մայրն էլ հիւանդացաւ, և թէպէտ շուտով առողջացաւ, բայց շատ տկար էր: Բժիշկը, Մարիամի մօտ, ասաց, թէ հիւանդը կարողանայ

ամէն օր քիչ քիչ գինի խմել, շուտով ուժի կը գայ: Բայց էս խեղճ կնիկը որ տեղաց կարող էր գինի գտնել: Վահագի հիւանդութիւնը նրան շատ թանկ նստեցաւ: Մարիամը լսեց, թէ իրանց կացած տանը, մէկ ուրիշ կենող մարդ է՝ փնտրում, որ կոտորած փայտերը տանի սառնատուն: Նա խնդրեց, որ իրան յանձնեն էդ գործը, և խոստացաւ կատարել ինչպէս պէտքն է: Չորս սհաթի չափ աշխատելուց յետոյ նա ստացաւ էնքան փող, որ կարող էր իրա մօր համար քիչ գինի առնել: Թէպէտ նա շատ դաղընցաւ էդ անսովոր աշխատանքից, բայց երբ որ ստացաւ իրա վարձը, էնպէս շուտ վաղեց, որպէս թէ էն օրը ամենևին աշխատանք չ'էր արել: Ինչքան ուրախանում էր նա, որ իրա ձեռքի աշխատանքով կարաց գնել իրա մօր համար էս զօրացուցիչ խմելիքը: Իսկ մօր սիրտը էնքան շարժեցաւ Մարիամի որդիական սիրոյ վրա, որ լաց էր ընում ուրախութիւնից: Ախ, ինչ լաւ կըլնէր, եթէ ամէն մանուկ էնպէս մտածէր, ինչպէս որ Մարիամը:

ԺԸ. Անխմն կարճիք:

Գինեւաճառ Մելիերի կրպակից (դուքնից) գողացել էին շատ շիշերով զանազան գինիք, և նա չ'էր կարողանում գողին գտնել: Մէկ օր նրա որդի Թորոսը եկաւ տուն շունչը կը տորուելով և պատմեց, թէ յատուկ գիտէ, ով է գողացել գինիքը կրպակից:— Ո՞վ է, հարցրուց հետաքրքիր հայրը:— Մեր փոքրիկ Սարգիսը: Էնդուր համար, որ ես էս սհաթիս տեսայ, որ նա երկու շիշ ձեռին վախենալով դուրս եկաւ կրպակից: Փոքրիկ Սարգիսը երկար ժամանակ Մելիերի տանն էր էս բանից տառաջ, բայց նորերումս դուրս էր եկել, և որովհետեւ նա աղքատ տղայ էր, վասնորոյ Մելիերի տանը նրան օգնում էին: Էս պատճառաւ Մելիերը շատ զարմացաւ, երբոր լսեց, թէ Սարգիսը նրա տնից բան է գողանում և

երբէք չ'էր ուզուի՝ հաւատաւ. բայց Թորոսը էնպէս հաւա-
տացնում էր, մինչև որ հայրն էլ սկսաւ կարծիք տանել
Սարգսի արարքի վրա: Միլլերը կանչեց Սարգսին իրա մօտ,
խորը մօտիկ տուեց նրա երեսին և հարցրուց՝ «քու խղճմտանքը
խտանկ է, թէ չէ»: Էս հարցնելու ժամանակը, կործեա թէ,
Սարգիսը խառնուեցաւ և կարմրեց: «Ճշմարիտը պատասխան
տուր», ասաց Միլլերը:—«Ես ամենևին չ'եմ իմանում, ասաց
Սարգիսը կապկապուելով, թէ ես ինչ վատ բան եմ արել»:—
«Քո երեսը մեղադրում է քեզ, ասաց Միլլերը և բարկու-
թիւնով մօտիկ տուեց երեսին. էն օրը դու իմ կրպակումս
ընել ես թէ չէ, երկու շիշ գինի տարել ես, թէ չէ»: Սար-
գիսը չըկարաց Զէ՛ ասել, բայց երբ նրան սկսան յայտնա-
պէս մեղադրել, թէ նա գողացել է կրպակից երկու շիշ գինի,
նա առանց վախի սկսեց հաւատացնել, թէ մեղաւոր չէ,
և յատուկ արդարացրուց իրա գլուխը: Նա մէկ մէկ պատմեց,
թէ էն օրը տանում էր իրա մօր համար երկու շիշ գարե-
ջուր և տարաւ դրեց կրպակումը, մինչև որ գնաց օշնելու
իրա մէկ բնկերին մէկ ծանր քթոց տանելու, որ նա չ'էր
կարողանում մէնակ տանել: Բայց երբոր նա յետ էր գալի,
մէկ անկարգ տղայ սկսեց նրան ծաղր անել և էնքան ետեւից
վազեց, մինչև որ նա մտաւ կրպակը: Կրպակից դուրս դա-
լուց նա վախենալով մօտիկ էր տալի էս կողմը էն կողմը, որ
տեսնի, թէ դուցէ էն ետեւից եկող տղան մէկ տեղ թախ կացած
ընի: Միլլերը հարցրուց էս բաները Սարգսի մօրից և յատուկ
իմացաւ, թէ նա ճշմարիտ է ասել: Էն ժամանակը նրա սիրտը
շատ նեղացաւ, որ անմեղ և իստակ ծառայող Սարգսին մեղա-
դրում էր էսպիսի վատ բանումը: Էս անխրաւութիւնը մոռաց-
նելու համար նա ընծայեց Սարգսին նոր շորեր, իակ իրա որդուն
խրատեց էսպէս՝ «միւսանգամ զգոյշ կացիր, որ առանց բաւական
պատճառի ոչ ոքի վրա վատ բան չըխօսես, էնդուր համար, որ
դու ինքդ այժմ տեսար, թէ ինչպէս մարդուս աչքը խորվում է:

ԺԹ. Բանասէր աղջիկ:

Շուշանը պզտիկուց մեծ սէր ունէր ուսումն առնելու և հարկաւոր գիտութիւններ ստանալու: Երբ որ նա մէկ նոր բան էր տեսնում, էնքան չէր հանգստանում, մինչև որ լաւ տեղեկանում էր. իսկ եթէ իրա մտածմութիւնը չէր կարողանում հասկանալ, թէ ընչի՞ համար է պէտք էն բանը, և թէ ընչի՞ համար էն տեսակ է և ո՛չ ուրիշ տեսակ, նա էնքան հարցնում էր, մինչև որ լաւ հասկանայ: Նա ուրախութիւնով գնում էր ուսումն առնելու, և շատ վատ եղանակին էլ ճանապարհի երկարութիւնը նրան չէր վախեցնում: Նա շատ ուրախանում էր ամէն նոր խրատական գրքի վրա. ուրիշ մանր աշակերտների նման չէր շուռ տալի միայն թղթերը, այլ կարգում էր ուշադրութիւնով և լաւ միտք աշնելով, և էնդուր համար, եթէ նրան հարցնում էին, թէ ի՞նչ է գրած էն գրքումը, շուտով պատասխան էր տալի: Ամէն գործումը, մանաւանդ կարգալումը, նա շատ հմուտ էր, և աւելի լաւ սովորելու համար նրան տուին մէկ երեւելի կար կարողի մօտ օդնական, որ յանձն առաւ նրան սորվեցնել էն պայմանով, որ նա մէկ բոլոր տարի կանուխ առաւօտունից մինչև գիշեր կար կարի կամ գործի նրա համար առանց վարձի: Երբ որ էս դառը տարին անց կացաւ, նա էնքան լաւ սովորել էր, որ ո՛չ թէ միայն կարողանում էր իրան պատուով պահել, այլ և իրա հիւանդ մօրն էլ ծերութեան ժամանակը պահում էր: Որովհետեւ բանասիրութիւնը միշտ հարկադրում էր նրան ծանօթութիւն ունենալ միայն խելօք մարդկանց հետ, որոնցից կարելի էր հարկաւոր բան սովորել, էնդուր համար նա պահպանեց իրան զանազան յիմարութիւններից, և ամէն խելօք մարդիք նրան սիրում էին և պատվում էին:—

Ի. Բարի դպցմունք:

Անտօնը շատ բարեսիրտ տղայ էր: Նրա համար մեծ ուրախութիւն էր ըննում, եթէ նա կարողանում էր ուրիշներին բաւականութիւն տալ. և շատ անգամ իրան զբոսում էր միայն էնդուր համար, որ կարողանայ ուրիշներին ուրախացնել, մանաւանդ իրա եղբօրներին և քուրերին: Եթէ նա լսում էր տարաբախտ մարդկանց համար մէկ բան, նրա սիրտը նեղանում էր կարեկցութիւնից, և շատ անգամ, երբ որ հայրը սեղանի վրա պատմում էր մէկ տարաբախտի պատմութիւն, Անտօնի աչքերը լքշւում էին արտասուներով: Մէկ օր հայրը պատմեց մէկ կօշկակարի համար, որին Անտօնը շատ լաւ ճանչում էր, թէ նա իրա կնկանով և երեխերքով շատ դառն վիճակի մէջն է: «Իմ մեղքս գալիս են էդ մարդիկը, ասաց հայրը, էնդուր համար, որ նրանք տանջվում են բոլորովին անմեղ, և միայն էն պատճառով, որ հաւատացին վատ մարդկերանց: Հիմի էն խեղճ մարդուն զի ոք բան չի տալի էնդուր համար, որ նա կաշի էլ չ'ունի, և նրա ամէն լաւ բաները ծախած են: Եթէ ես ունենայի մէկ փոքր աւելի փող, ես նրան պարտք կըտայի և նա կրկին կ'ողողէր»: Անտօնը էս ամէն խօսքս լսում էր մեծ մտադրութիւնով: Ճաշից յետոյ նա գնաց իրա հօր մօտ և ասաց՝ հայր իմ, եթէ ես կամենայի տանել խեղճ Մարտինի մօտ (կօշկակարի անունը) արծաթի մանեթը, որ ինձ ընծայել է կնքահայրս, դուք հրաման կըտայի՞ք ինձ: Հայրը սկսաւ մրտաճել, էնդուր համար, որ զխտէր, թէ Մարտինը էս մանեթը չի կարող յետ տալ. սակայն Անտօնը էնքան խնդրեց, մինչև որ հայրը կամք տուաւ: Կարծես թէ Անտօնը երբեք էնքան ուրախ չ'էր ըլել, ինչպէս էն բողիկին երբ որ նրան հրաման տուին տանելու իրա արծաթի մանեթը խեղճ Մարտինի մօտ: Մարտինը շատ կաշի չ'էր կարող առնել էօքան

քիչ փողով, բայց Անտօնի հայրը երաշխաւոր կանգնեցաւ նրա համար և նա բաւական գործ գտաւ իրա համար: Փոքր ժամանակումը էս մարդի գործերը էնպէս լաւ գնացին, որ նա իրա կողինքն էլ, որ աղքատութեան ժամանակը գրաւ էր դրել, թափեց զրաւից և ապահովացրուց իրա ապրուստը: 'Ի հարկէ ամէն տղայ չ'ունի արծաթ մանէթ, որ կարողանայ Անտօնի նման ընծայել, բայց ամէն տղայ կամ աղջիկ կարող են գոնեա՛ մէկ փոքր բանով օգնել տարաբախտ մարդուն և նրան մխիթարութիւն տալ: —

ԻՍ. Կախարդ:

Մէկ բոշայ կնիկ եկաւ մէկ զիւղ և ժողովուրդի համար թուղթ բաց անելով փող էր հաւաքում: Շատ մարդիք էն֊ քան շուտ հաւատացող և կարճամիտ էին, որ հաւատում էին էս խաբեբայ կնկայ խօսքին: Նա ամէն մէկին էնպիսի բաներ էր ասում, որ նրան հաճոյ էր: Մէկին ասում էր, թէ մեծ շահ կըստանայ, միւսին՝ թէ գանձ (խաղինայ) կըգտնի, և այլն: Եսպիսի բաներ ասելու համար նրան շատ փող էին տալի: Էն ժամանակը Գաւառապետը լսեց նրա համ֊ բար, և որովհետեւ էսպիսի խաբեբայութիւնները սաստիկ արգելած են, էնդուր համար էն կնկան բռնեցին և պա֊ հապաններով տարան քաղաք: Եթէ նա յիրաւի զիտէր գալիքը իմանալ, այսինքն, մարդարէութիւն անել, պէտք էր որ իրա գլխին դալու տարաբախտութիւններն էլ իմանար և փախչէր: Սակայն շատերը հաւատացին նրա ասած խօսքերին, էնդուր համար, որ ցանկանում էին, որ նրա ասածները ճշմարիտ ըլնին, և էս պատճառով շատերը տարաբախտուեցան, էնդուր համար որ, զորօրինակ, էն մարդը, որին նա ասում էր, թէ գանձ կըգտնի, չէր աշխատում և յոյս ունէր, թէ ա֊ ռանց աշխատելու էլ կըհարստնայ: Շատ երկար ժամանակ էն

դիւղումը մնացին նրա խտրէութեան մնաստքեր հեռւանքը :

ԻՅ. Փողով խաղացող :

Ստեփանը երկար ժամանակ մէկ հարուստ մարդի մօտ այգեպանութիւն էր անում և նրան գովում էին նրա աշխատասիրութեան, հմտութեան և հաւատարմութեան համար: Նա շատ շնորհակալ էր իրա վիճակիցը և աւելի ոչ ինչ չ'էր ցանկանում, միայն թէ մինչև մահը էնպէս լաւ մնայ, որովհետև իրա տէրը սիրում էր նրան և պատուում էր: Մէկ օր շտապով մտաւ նրա այգին Անտօնը և ուրախութիւննով ասաց, թէ վիճակումը (լօտերէյումը) տարել է 500 մանէթ: Հիմի ես ոչինչ բան պակաս չ'եմ ունենալ, բարձր ձէնով ասաց նա. ես էլ հիմիկայ պէս էնքան աշխատանքով չ'եմ ճարիլ ինձ համար ապրուստ, այլ դուրս կրգամ իմ աղայի մօտից (նա էլ Ստեփանի աղայի մօտ էր ծառայում), փոքրիկ առուտուր բաց կ'անեմ և լաւ կ'ապրեմ: Քեզ էլ խորհուրդ կրտամ, Ստեփան ընկեր իմ, դու էլ փորձիր քո բախտը վիճակումը. մի՛ թէ էն աւելի լաւ չ'ընիլ, երբօր մենք ինքներս կընինք մեր աղաները. և ի՞նչ կընի մեզ մեր ծերութեան ժամանակը. ո՞վ կըհոգայ մեզ համար, ո՞վ տէրութիւն կ'անի մեր տկարութեան ժամանակը, եթէ մենք միշտ ծառայ մնանք: — Ստեփանը դլուխը շարժեց, և չքողտէր, թէ ինչ պատասխան տայ. բայց Անտօնը էնպէս հաւատացրուց նրան, թէ անպատճառ վիճակումը կրտանի, էնպէս գեղեցիկ ցոյց տուաւ նրան անխախտութիւնը, որ Ստեփանի սիրտը ուզեց մէկ քանի մանէթով փորձել իրա բախտը: Նա վեր առաւ մէկ համարի (նոմերի) փոքրիկ մասը, և առաջին վիճակ գձելումը ոչինչ չըտարաւ: Երբ որ նա սկսաւ տխրել, Անտօնը խրախոյս (սիրտ) տուաւ և ասաց, թէ պէտք էր մանր մանր կտորներ վեր առնել շատ համարներ

ըումը (նոմերներումը), և պէտք է հնքան ժամանակ շարունակես գրուելդ, մինչև որ տանես 500 մանէթ:

Ստեփանը չ'էր կամենում 'ի զուր կորցնել իրա փողը և հնդուր համար կրկին գրուեցաւ: Էսպէս շարունակեց նա շատ անգամ, և ամէն անգամ տանուէր տալի: Վերջապէս իրա սեփական փողերը աւարտուեցան. բայց նրա սիրտը ուղում էր շարունակել էդ խաղը, որովհետև հաստատ կարծում էր, թէ պէտք է մէկ օր տանի: Եւ ի՞նչ արեց նա փող ճարելու համար: Նա սկսաւ իրա տիրոջը խաբել այդիի պտուղների ծախսումը, երբոր առաջ ամէնքից հաւատարիմ ծառան էր. (ա՛հ, ինչքան փոխեց նրա բարքը խաղալու ցանկութիւնը): Բայց նրա խաբէութիւնը շուտով յայտնուեցաւ և աղան նրան դուրս դձեց իրա մօտից:

Էն ժամանակը նա գնաց իրա բարեկամ Անտօնի մօտ, որ իրա տարած փողերը լաւ չ'էր պահել, և միշտ շարունակում էր խաղը, թէպէտ և շատ ժամանակ էր որ ինչ չ'էր տանում: Անտօնը պարտքի տակ էր ընկել, և վերջապէս փախել էր իրա հայրենի երկրից: Ստեփանն էլ ուրիշ ճար չըգտաւ, բայց միայն հեռանալ իրա հայրենի տեղից, որովհետև նրան, իբրև խաբեբայ մարդու և գողի, ոչ ոք չ'էր ուզում վեր առնել ծառայելու. և նա մեռաւ յետին աղքատութեան միջումը: Ով որ իրա աշխատանքով, իրա քրքրտինքով չի ուզում փող վաստակել, նա վերջը տարաբաղտ կըլնի:—

ԻԳ. Մոտիապաշտութիւն

Սիմօնը հնքան շուտ հաւատացող էր, որ ամէն լսած բանին հաւատում էր, միտք չ'անելով ճշմարիտ է', թէ սուտ: Էս շուտ հաւատալը սնոտիապաշտ արեց նրան: Եթէ մէկը նրան ասէր, թէ այս ինչ կամ այն ինչ տանը հրաշք է երևում,

Նա էն սհաթին հաւատում էր և ուրիշներին էլ պատում էր էնպէս, ինչպէս մէկ հաստատ բան. և եթէ մէկը ասէր, թէ էն տանը, որի վրա նստի և կանչի բու թռչունը (բա՛յիղուշը), կամ որի առաջը շունը ոռնայ, անպատճառ մէկ մարդ կըմեռնի, նա հաստատ հաւատում էր: Մէկ օր նա վէր ընկաւ և ոտը քարին քսուելով քերուեցաւ: Փոխանակ բժշկին ցոյց տալու և խնդրելու որ դեղ անի, նա լսեց մէկ պառաւ կնկայ խօսքը, որ նրան խորհուրդ տուաւ քերուած ոտի վրա դնել ջրախոտի տերեւներ: Նա հաստատ յոյս ունէր, թէ էդ անելով նրա ոտը կ'առողջանայ, որովհետեւ պառաւ կնիկը ասաց, թէ էս դեղով շատերին առողջացրել է և էն դուր համար Սիմոնը հաւատում էր նրա խօսքերին և ուրիշ դեղի համար միտք չ'էր անում:— Բայց Սիմոնի վէրքը (եա՛րան) աւելի մեծացաւ և շուտով փոխուեցաւ կե՛ր ՅԱԻ: Էն ժամանակը նա հարկադրեալ գնաց բժշկի մօտ, որ ուրիշ հնարք չըգտաւ առողջացնելու, բայց միայն կտրեց նրա ոտը, և Սիմոնը շատ ուրախ էր, որ էդրով ազատուեցաւ և չըմեռաւ:

Սնոտիապաշտութիւնը շատ մեծ մեծ տարաբախտութիւնների աղբիւր է. բայց ի՞նչ անենք, որ շատ մարդիք Սիմոնի նման են:

Ի՛ր. Աշխատութեան և ծուլութեան պտուղները:

Տրդատը էր որդի հարուստ վաճառականի: Նրա հետ միասին կենում էր Պետրոսը, որ էր որդի պնձգործի: Երկուսն էլ համարեա՛ թէ մէկ հասակի էին, երկուսն էլ մեծանում էին միասին և ճրդատի հայրը սիրում էր Պետրոսին իրա որդւոյ պէս և ո՛չ միայն նստեցնում էր սեղան իրա մօտ և հագցնում էր, այլ և նրա ուսման համար էլ փող էր տալի ուսումնարանումը:— Թէպէտ Պետրոսը շատ մեծ ընդունակութիւն չ'ունէր, և էնդուր համար ինչ որ սովորում էր,

մեծ նեղութիւնով էր սերտում, սակայն նա շատ աշխատասէր էր։ Մեծ մտադրութիւնով նա հաւաքում էր իրա մտքումը ամէն ուսուցչի ասածները, և ինչ որ ուսումնարանումը դաս էին տալի, նա տանը մեծ աշխատանքով սերտում էր և կրկնում էր. բայց յայնմանէ ինքը առանց ուրիշի ասելու միշտ պատրաստում էր իրա դասերը։ Էսպէս աշխատելով նա շուտով հասաւ իրա ընկերներին, որք նրանից աւելի ընդունակութիւն ունէին։ Ամէնքը սիրում էին նրան և ասում էին, թէ նրա հայրը բախտաւոր կընի էսպիսի որդուց։ Իսկ Տրդատը խելօք չ'էր և ուսումնարանումը իրա վարժապետներին աւելի պատիւ չ'էր տալի։ Խաղալը, ձիու վրա հեծնելը, ձուկը որսալը և ուրիշ էսպիսի զբօսանքը նա ուսումից աւելի էր սիրում։ Երբ որ յանդիմանում էին, նա ասում էր՝ «ես պէտք է վաճառական դառնամ», իսկ վաճառականութեան համար շատ զիտութիւն հարկաւոր չէ. եթէ ես սովորեմ կարդալ, գրել և թուարանութիւն, ինձ համար շատ բաւական է, և էնդունք սովորելու համար զեռ ժամանակ շատ ունիմք։ —

Էսպէս անցնում էին տարին տարիի ետեւից, և որովհետեւ նա կարծում էր միշտ, թէ զեռ ժամանակ շատ ունի, էնդուր համար կարդալը, գրելը և թուարանութիւնն էլ շատ վատ էր սովորում։ Ի հարկէ, նրա հայրը շատ ուրախ կընէր, եթէ նա աշխատասէր ընէր, բայց ստիպել չ'էր ուզում. և բայց յայնմանէ ինքն էլ կարծում էր, թէ նրա վիճակի համար շատ աւելի բան իմանալը պէտք չէ, էնդուր համար որ որդին ամէն հարկաւոր բանը կ'ունենայ, երբ որ ինքը նրա համար կըթոյնի լաւ կարգած կտուածք (միւլք)։ Բայց նրանք երկուսն էլ սխալվում էին, էնդուր համար որ միտք չ'էին անում, թէ անօգուտ բաների վրա ժամանակ անցնելու սովորութիւնը շատ մեծ վատութիւններ առաջ կըբերէի, քան թէ հասարակ ուսումն չ'առնելը։

Երբ որ Տրդատը հասաւ Էն հասակին, որ պէտք էր ուսումնարանից դուրս գար, հայրը կամեցաւ նրան տան և առուտուրի կառավարութիւն սորվեցնել և սկսեց նրան յանձնել զանազան գործեր. բայց Տրդատը աւելի լաւ էր համարում իրա սովորական զբօսանքը : Փոխանակ արտը գնալու և ստիպելու մշակներին, որ լաւ բանեն, նա հեծնում էր իրա ձիուն՝ և գնում էր քաղաք իրա ընկերներին մօտ, խնջոյք և հացկերոյթ էր տալի նրանց, իսկ մշակները, ինչքան կամենում էին, պարապ էին մնում : Թէպէտ հայրը շատ յանդիմանում էր նրան էս բանի համար, բայց ի՛նչ և՛օգնեց, և խեղճ ծերը մեռաւ ցաւելով իրա որդու անկարգութեանց վրա : Էն ժամանակը Տրդատը լիակատար իշխան դառաւ բոլոր հօրական կայքին և ինչպէս ուղղում էր էնպէս էր կառավարում իրա կամքով : — Մէկ առակ կայ ասած՝ թէ լինչպէս օրօրոցումը, էնպէս էլ գերեզմանումը կըլնի» : Տրդատը մնաց առաջուայ պէս անկարգ. կենում էր առանց միտք անելու վաղուան համար, և իրա գործերը կառավարելու ամենեւին հոգս չէր քաշում : Էսպիսի բաներով երկու տարումը ի՛նչ թէ մէնակ քանդեց և փչացրուց բոլոր կայքը, այլ և էնքան պարտքի տակ բնկաւ, որ վերջապէս նրա անշարժ կայքը ծախեցին աճրդով (հրապարակաւ) : — Մէկ դրաձի ազնուական զնեց էդ կալուածքները, և Պետրոսը, որ էսքան ժամանակ էն ազնուականի տան կառավարիչն էր, և որ իրա աշխատասիրութիւնով և փող պահելովը իրա համար բաւական հարստութիւն էր հաւաքել, էն կալուածքը վեր առաւ ազնուականից կապալաւ (իջարով) : — Ծախած կալուածքի գինը բաւական չէլաւ բոլոր պարտքերը հատուցանելու համար, և էնպէս համար Տրդատը պարապ ման եկող և թափառական կըլդառնար, եթէ Պետրոսը, իրա կրօնատաղիտութիւնով և կարեկցութիւնով, վեր չ'առնէր նրան իրա տուն և չըպահէր :

Աշխատասիրութիւնը և չափաւորութիւնը շատ փորձան-

քից պահում են. իսկ պարապութիւնը ամէն տեսակ մեղքի պատճառ է դառնում :

ԻՆ. Քաղցրեղէն,

Մագդաղինէն շատ վատ սովորութիւն ունէր ամէն ուտելիղէնի և խմելու բաների համը տեսնել, ինչ որ ձեռքը ընկնէր : Էստուր համար շատ անգամ ծնողքը նրան պատժում էին, էն պատճառի, որ քաղցրեղէն սիրելը ոչ թէ միայն ինքն իրէն վատ բան է, այլ և սորվեցնում է մարդու անշափաւոր ընել ամէն ցանկութեան միջումը : Ոչ մէկ տեսակ պատիժ չ'էր կարողանում նրան զսպել, երբոր նա ուզում էր քաղցր բան ուտել. նրա ձեռքից պարտէզի դուռը էնքան ժամանակ կողպած էր ըլնում, մինչև որ պտուղները բոլորը հաւաքէին. էնդուր համար որ նա ամէն ձեռքը ընկածը քաղում էր, թէ և խակ ընէին : Խակ խնձորները, տանձերը կծում էր և յետոյ դէն էր դցում. և էնքան վնաս էր տալի պարտէզին, ինչքան որդունքը : Նա մեծ հնարքով թաքուն մտնում էր կաթը պահելու տեղը, և սերը ուտում էր : Առաջ կարծում էին, թէ էդ բանը կատուն է անում և էնդուր համար դուրս գնեցին կատուն. բայց շուտով իմացան, թէ Մագդաղինէն է գտնում կաթի տան բանալիքը : Ուրեմն զարմանալի չէ, որ ծնողքը չ'էին հաւատում նրան և ամէն բանը կողպում էին նրանից : Մէկ օր նա գինիի համն էլ տեսաւ, որ հայրը կողպած պահում էր պահարանումը, բայց հարեցաւ և շատ սաստիկ հիւանդացաւ :

Մէկ օր նա մէնակ նստած էր տանը (էսպիսի ժամանակը նա սովորաբար գործ էր անում իրա ուտելու համար). փորձեց, թէ որ պահարանն է բաց կամ որ տեղ են պահած բանալիքը : Բանկարծ տեսաւ, որ պահարանի գլխին դրած է մէկ աման. իսկոյն ուզեց տեսնել, թէ ինչ կայ էն ամանումը ու տեսլու : Նա

դրեց սեղանը պահարանի մօտ, բայց որովհետեւ էլի ցածր էր, սեղանի վրա էլ դրեց աթոռ, և բարձրացաւ վեր առաւ ամանը : Ամանի միջումը մէկ սպիտակ բան կար մանր շաքարի նման. նա մատով համը փորձեց, տեսաւ որ քաղցր է, և սկսաւ ազահուլթեամբ ուտել :

Յանկարծ մայրը մտաւ տուն : Մագդաղինէն էնպէս վախեցաւ, որ ոտքերը դողացին և քիչ մնաց որ պէտք էր վէր ընկնէր աթոռից : Բայց մօր վախը աւելի սաստիկ էլաւ, երբոր տեսաւ, թէ Մագդաղինէն ուտում էր մահազեղը, որ զրաժ էր ճանաչելի համար : — , Տարաբախտ աղջիկ, էդ ի՞նչ ես անում, գոչեց մայրը : , Իսկոյն ներքեւ առաւ աղջկան, ծառային ուղարկեց բժշկին կանչելու, և նրան տուեց կաթը լամելու, որ սիրտը խառնի և վէր ածի, և ամէն հնարքը գործ ածեց, որ ազատի նրան մահուան տանջանքից : Շատ չանցաւ Մագդաղինէն սկսաւ զգալ սաստիկ փորացաւ և էնպէս գոռաց, որ բոլոր զրացիքը հաւաքուեցան : Բժիշկը եկաւ, հրամայեց աւելի կաթը խմեցնել և ուրիշ զեղ էլ տուաւ. բայց հրեւի թէ Մագդաղինէն շատ էր կերել մահազեղից. էնպէս համար որ թէպէտ կենդանի մնաց, բայց խելքը զլխից թռաւ և բոլոր անդամները դողում էին : Ահա՛ էսպէս Մագդաղինէի քաղցրեղէն սիրելը համարեալ թէ անձնասպան արեց նրան : Ով որ առանց մտածելու չար սովորութիւններին կը հետեւի, էն սովորութիւնները նրան կը հասցնեն չար վախճանի :

Ի՞նչ Անասուններին տանջելու բան չէ :

Փոքրիկ Գալուստը ուրախանում էր, երբ որ տանջում էր անասուններին : Նա կարծում էր, թէ իրաւունք ունի էնպիսի բանով ուրախանալու, երբ որ իրան պատահում էր մէկ անասուն և ի հարկէ երբ որ անասունը իրանից պակաս ոյժ ունէր : Առանց միտք անելու, թէ անասունն էլ մեզ նման զգում

է ցաւ, նա շատ անգամ էնքան անխնայ տանջու մ էր նրանց, որպէս թէ նրանք նրա մեծ թշնամիքն էին, թէ և նրանք ոչինչ ֆնաս չ'էին տալի նրան:

Նա բռնուամ էր բզկեղներին, թելով կապում էր ոտքից մէկ փայտի վրա և էնքան պտուտ էր տալի, մինչև որ ողորմելէքը բոլորովին ուժից ընկնում էին: Անմեղ գորտերին, որ փոքր ինչ հարկաւոր էլ են մեզ, նա բռնում էր (միտով ծախում էր) և էնքան ուրախանում էր նրանց տանջանքով, մինչև որ նրանք երկար և դառն տանջանքից մեռնում էին:

Ամենից աւելի նա իրա հնարքները բանեցնում էր տանջելով փոքրիկ շանը, որ իրան ընծայել էր իրա հօրեղբայրը: Բոլոր օրը քաշելով ման էր ածում նրան, և ուրիշներին ցոյց տալու համար, թէ նա էս շան տէրն է, ծեծում էր նրան, ոտքով խփում էր և տիանջներից քաշում էր էնքան, մինչև որ օտար մարդիք էլ յանդիմանում էին նրան հատուր համար: Ձի հեծնելու ժամանակը, էնքան քշում էր, որ ձիերը սատակում էին և ծառաների հետ էնքան վատ էր վարւում, որ մէկ քանի լաւ ծառաներ չ'ուզեցին նրա մօտ կենալ, և դուրս վնային նրա հօր տնից: Բայց ծնողքը ներում էին նրան էս բաները էնդուր համար, որ նա միակ որդի էր: Արջապէս, երբ որ նա մեծացաւ և սկսաւ ինքը կառավարել իրա գործերը, ամէնքը կարծեցին, թէ նա աւելի խելօք կը վարուի. բայց նա շարունակում էր առաջուայ պէս, էնդուր համար, որ ասած է «ինչպէս օրօրոցումը կըլնի, էնպէս էլ գերեզմանումը»: Ամէնքի հետ անպադար կռվում էր էնքան, մինչև որ միշտ հատուցանում էր էն ֆնասները, որ արել էր ուրիշներին, և բոլոր իրա կեանքը անցուց անհանգստութեան միջումը:

Բարեսիրտ մարդը ողորմած կըլնի իրա անասուններին էլ, իսկ անողորմ մարդու սիրտը ոչոքի համար չի պաւիլ. և առակ է ասած՝ չար մարդը ճանճով կըսկսի, մարդով կըվերջացնի:

Ի՛նչ Անգղուշուծիւն:

Ո՛վ որ ճանաչում էր Սովիային, ամէնքը նրան անուանում էին ԱՆԶԳՈՅՇ ԵՒ ԹԵԹԵԻԱՄԻՏ: Էդպիսի անունը պատուաւոր անուն է, թէ չէ: Երբ որ կրկարդաք էս փոքրիկ պատմութիւնը, ինքներդ կարող էք ասել, թէ արժանի՞ էր նա էս անունին, թէ ո՛չ:

Մէկ օր նստած էր նա սեղանի առաջիւր և գրում էր օրինակից, որ ուսուցիչը տուել էր նրան տանը գրելու համար: Յանկարծ նա լսեց, որ մէկ մարդ ձիով եկաւ և կանգնեցաւ դրացիի տան մօտ: Սովիան չըկարաց համբերել հետաքրքրութիւնից, խսկոյն վազեց և էս շտապելու ժամանակը վեր գցեց թանաքամանիւր և աթոռը: Թանաքը թափուեցաւ սեղանի վրա, յետոյ դետնի վրա: Սովիան շատ վախեցաւ, երբ որ տեսաւ, թէ ինչ արեց իրա անգղուշութիւնով: Հիմի ի՞նչ պէտք է անի, որ ծնողքը չըտեսնեն: Խսկոյն վեր առաւ նա առաջին ձեռքը ընկած աղուխը և սկսաւ թանաքը սրբել, բայց միտք չ'արաւ առաջ մտիկ տալ, թէ ինչ աղուխ է. յետոյ տեսաւ թէ էն իրա հօր վզի աղուխն է: Առաջ նա վախեցաւ, այժմ աւելի ևս: Այս պատահեցաւ առաջին անգամը, և նա ուրիշ ճար չըգտաւ, բայց եթէ ճշմարիտը ասել իրա մօրը և նրան ուրիշ ոչինչ չ'արին, բայց միայն յանդիմանեցին: Սովիան խոտացաւ միւսանշամ գգոյշ կենալ, բայց միւս օրը կրկին փորձանք պատահեցաւ: Երբ որ մայրը ճաշ էր պատրաստում, հրամայեց նրան, որ վեր առնի վառարանի վրայից փոքրիկ կաթսան (ղաղանը), որի միջումը ջուր կար, ջուրը թափի և կաթսան իրան տայ: Սովիան զնաց, բայց փոխանակ վեր առնելու ջրով կաթսան, նա վեր առաւ էն կաթսան, որի միջումը կար հաւաքած կերակուրի իւղ, և պատահանից թափեց: Էն ժամանակը պատահանի մօտից անց էր կենում մէկ լաւ հագնուած կին

և էս եփած իւղը թափուեցաւ նրա ղլխին և բոլոր շորերը ապականեց: Աինը եկաւ Սոփիայի մօր մօտ, յանդիմանելով և նախատելով պահանջեց իրա շորերի զինը: Էս անգամը Սոփիային սաստիկ պատժեցին: Ի՞նչ կարող էր նա ասել իրան արդարացնելու համար և ընչով կարող էր ազատուիլ: Նա խոստացաւ աւելի զգոյշ լինել և ինչ որ անուժ է, առաջ լաւ մտածել: Մէկ շաբաթ անցկացաւ, նա մէկ հարկաւոր բան էր շինուժ, բայց ժամանակը քիչ էր մնացել: Կամեցաւ շուտով վազել խահանջից տուն, բայց լաւ չընկատեց գետնի վրա դրած ամանը, որ ինքը ւթցրել էր ջրով և դրել էր, ոտքը խփեց նրան, վէր ընկաւ և բերանը խփելով ամանին, երկու ատամը կոտրեց: Ո՞վ էր մեղաւոր էս բանումը: Նա լաց էր ըննում և դանկատ էր անում իրա անզգուշութիւնից, որովհետեւ էս երկու կոտրած ատամները շատ տղեղացրին նրա կերպարանքը: Այժմ երևում էր, թէ էս տարաբախտութիւնից յետոյ նա կըխրատուի և յիշուի նա մէկ քանի շաբաթ զգոյշ էր, բայց յետոյ սկսաւ կրկին մոռանալ: Մէկ օր նա օգնում էր իրա մօրը շորերին ութոյ քսելով: Նա դրաւ արթուկի (ութոյի) մէջ տաքացրած երկաթը և կամեցաւ զննել ափսէի վրա: Մայրը նստած էր նոյն սեղանի մօտ և գրկած ունէր իրա տասն ամսական տղին: Երեխան խաղում էր ձեռքով սեղանի վրա և էն րոպէին ձեռքը դրել էր ափսէի վրա: Անզգոյշ Սոփիան առանց մօտիկ անելու դրեց տաքցրած երկաթը երեխայի ձեռքի վրա: Երեխան աղէոգորմ գոչելով սկսաւ լաց ըննել, իսկ Սոփիան վախից մնաց անխելքի պէս: Երեխայի բոլոր ձեռքը այրուեցաւ և ողորմելին տանջվում էր անտանելի ցաւով: Սոփիան էնքան լաց չէր ըննում նախատանքից և պատժից, որքան սրտի նեղ սնալուց, տեսնելով թէ ի՞նչ տարաբախտութեան պատճառ դառաւ: Էն օրից յետոյ նա սկսեց զգոյշ ըննել և թէպէտ չըկարաց իսկոյն իրան ուղղել, բայց միշտ մտքին պահելով և շարունակ

հետեւելով, փոքր փաթիլ տոբորութիւն չինեց իրա համար
զգուշութիւնը և վերջապէս բոլորովին ուղղուեցաւ:

Ի՞նչ վատ լեզու:

Հռիփսիմէն շատ լաւ աղջիկ կըլնէր, եթէ մէկ մեծ
պակասութիւն չ'ունենար, որ նրան պատճառում էր շատ
նեղութիւն և ամօթ: Էս պակասութիւնն էր— լեզու խառ-
նելը (խռովարարութիւնը): Նա ոչինչ չ'էր կարողանում ծա-
ծուկ պահել: Ինչ որ լսում էր կամ իմանում էր ուրիշնե-
րից, իսկոյն պատմում էր և երբէք չ'էր կարողանում լռու
կենալ: Ինչ որ դրացիների տանը պատահում էր, նա բոլորը
զիտէր, էնդուր որ միշտ նստած էր պատուհանի մօտ կամ
դրան մօտ, և ինչպէս որ տեսնում էր մէկ ծանօթ մարդ,
էն սհաթին սկսում էր պատմել ամէն լսածը կամ դրացիներ-
ի վրա կամ իրա ծնողաց վրա կամ առ հասարակ տանեցի-
քի վրա: Ինչ որ ուսումնարանումը պատահում էր, նա բոլորը
պատմում էր, և եթէ աշակերտներից մէկին պատժում էին,
նա ամէն պատահող մարդու պատմում էր և պատմելու ժա-
մանակը էնքան աւելացնում էր, որ արած դործը միշտ երե-
ւում էր շատ մեծ: Էս վատ լեզուի համար ամէն ընկեր-
ները նրան չ'էին սիրում, և միայն իրա նմանները նրա հետ
ընկերութիւն էին անում: Էս տեսնելով նա շատ նեղանում
էր, բայց չ'էր հետևում էս վատ սովորութիւնը թողնել:
Երբ որ նա մեծացաւ, պէտք էլաւ որ գնայ ուրիշների տուն
ծառայելու, էնդուր համար, որ նրա ծնողքը շատ աղքատ
էին: Առաջին օրերը նրա ծառայութիւնից շատ բաւական
էին ընում, էնդուր համար, որ նա շատ խտակ էր և աշ-
խատասէր. բայց շուտով իրա չար լեզուով բոլորին կռվեց-
նում էր և վերջապէս էնքան զգուեցնում էր, որ նրան դուրս
էին գցում: Էսպէս էր ընում նրան ամէն տեղ, ուր նա

Ծառայում էր և վերջապէս էնքան վատ անուն ստացաւ, որ էլ ծառայելու տեղ չըդտաւ: Էս պատճառով նա էլ չըկարաց իրա քաղաքումը մնալ և գնաց ուրիշ քաղաք. բայց որովհետեւ էնտեղ էլ իրա սովորութիւնը չըթողուց, էնդուր համար հասաւ էն դառն վիճակին, որ իրա օրական հացը հազիւ էր գտնում դառն մշակութիւնով:

Ի՞նչ. Լաւ խօսքը օգնում է կարիք ժամանակին:

Մէկ օր աշակերտները ուսումնարանումը լաւ չ'էին պատրաստել իրանց դասերը և ուսուցիչը պատմեց նրանց էս անցքը, որ պատահել է Աստրախանու մօտ մէկ քաղաքումը:

Մէկ երիտասարդ (Չահիլ) գիւղացի անունը Անդրէաս էր լաւ որդի վատ հօր, և գեռ ևս իրա հօր կենդանութեան ժամանակը յանձն առաւ վարել և ցանել իրանց անտէր թողած արտը, որ կարողանայ իրա ծերացած մօրը պահել: Արդիական սէրը հարկադրեց նրան էս ծանր բանը յանձն առնել, էնդուր համար, որ նրա հայրը պարտքեր շատ էր թողել: Տրտմութիւնով վեր էր կենում Անդրէասը առաւօտները և հոգսերով պառկում էր երեկոները: Թէպէտ դրացին խլճալով նրան խօսք տուաւ օգնել նրան երկիրը վարելու, բայց ո՞վ կըտար խեղճ Անդրէասին փող, որ սերմեր առնի ցանելու համար: Նա շատ բաներ միտք արաւ: Փող խնդրել նա չ'էր ուզում, էնդուր համար, որ ո՞ր տեղաց կարող էր նա հատուցանել, երբ որ առանց էն էլ նրա պարտքերը շատ էին: Յանկարծ նրա միտքը ընկաւ մէկ բան: Նա մաածեց, թէ կարելի է դաշտի մկան մօտ գտնի պահած ցորեն: Սկսաւ փնտրել և իրա բախտից գտաւ մէկ բուն, որի միջումը էնքան ցորեն կար, որքան իրան պէտք էր: Յօրենները ամբողջ էին և շատ յարմար ցանելու համար: Խեղճ Անդրէասը մէկ ծանր հոգսից ազատուեցաւ. ուրախ գնաց յայտնեց իրա

դրացիին, թէ գտել է ցորեն և նա խոստացաւ օգնել նրան ցանելումը : Միւս օրը գնաց նա իրա արտը և լաց ընկելով սկսեց ցանել, որովհետեւ նրա վիճակը դեռ շատ դառն էր : Նա մտածում էր, թէ ի՞նչ կընին իրան, իրա ծերացած մօրը, իրա քուրերին և եղբորներին, եթէ էս ցորենը դուրս չըգայ : Կարելի է աւելի լաւ կընէր, եթէ նա ծառայէր ուրիշ մարդկանց մօտ, քան թէ արտ ունենար և էսքան պարտք : Բայց յանկարծ նա ուրախացաւ և ուժի եկաւ, միտքը բերեց էն ուրախարար ոտանաւորը, որ մանկութեան ժամանակը սորվել էր՝ «ՈՎ, ՈՐ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔՈՎ, ԿԸՅԱՆԻ, ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՈՎ, ԿԸՆՁԻ», : Էս ոտանաւորը նա համեմատեց իրա կեանքի հետ : Էս մտածելով նա զգաց մէկ մեծ ուրախութիւն և ինքն իրան ասաց՝ իմ տրամութեան արտասուներն եւ, եթէ Աստուած կամենայ, ուրախութեան արտասուներ կըգառնան, երբ որ հնձելու ժամանակը կըգայ : Էս յոյս կ'ունենամ լաւ վիճակի և ինչ որ ձեռքիցս կըգայ, կ'աշխատեմ առանց վհատութիւնի : Ամէն օր նա միտք էր անում էս ոտանաւորի վրա և միւրիմարվում էր : Աստուած յաջողեց, նրա հունձը առատ էլաւ և շուտով նրա գործերը էնպէս լաւացան, մինչև որ կարաց մէկ ձի առնել : Են ձիու օգնութիւնով նա վարում էր իրա արտը, իսկ ձմեռը նրա վրա բեռներ էր կրում ուրիշներին համար և վարձ էր ստանում : Էս ձին նրան էնքան օգուտ էր տալի, որ նա շուտով կարաց մէկ ուրիշ ձի էլ գրնել, և քիչ ժամանակից երրորդ ձի էլ : Բոլոր պարտքերը հատոյց և երեք չորս տարումը պարտքերը վճարեց և իրա համար փող հաւաքեց : Երկար ժամանակ տպրեց Անդրէասը հանգարտ և հարուստ, և ծերութեան ժամանակը իրա քաշած նեղութիւնների վրա խօսելուց միշտ կրկնում էր՝ «ՈՎ, ՈՐ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔՈՎ, ԿԸՅԱՆԻ, ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՈՎ, ԿԸՆՁԻ», :

Լ. Փորձութիւն.

Մէկ արհեստաւորի որդի, անուէր Ստեփան, էր առողջ
 և տասնը չորս տարեկան ժամանակը ունէր կատարեալ մար-
 դու հասակ: Նրա երկու եղբայրները քարտաշ էին: Ստեփա-
 նըն էլ կամեցաւ նրանց արհեստը սովորել, և էնդուր համար
 նրան էլ ծնողքը ուղարկում էին նրանց հետ բանելու: Էս-
 տեղ անդադար տեսնում էր նա անհանգիստ և կոպիտ մար-
 դիք, որք անդադար կուլում էին և ծեծվում. և եթէ կարճ
 ժամանակ հաշտվում էին, սկսում էին երլել զանազան վատ
 երգեր. բայց յայնմանէ օղին (էրաղը) միշտ զրաժ էր նրանց
 առաջը սեղանի վրա: Փոքր ժամանակից յետոյ սկսան նը-
 րանք Ստեփանին էլ հակադրել, որ նրանց հետ խմի: Նա-
 աջ չըկամեցաւ խմել, էնդուր համար, որ մէկ անգամ հա-
 մը տեսաւ և բոլորովին ուշաթափեցաւ, բայց ընկերները ծի-
 ծաղում էին նրա վրա, և նրանցից մէկը ասաց՝ լսիր, եղ-
 բայր. եթէ ուզում ես լաւ քարտաշ ըլնել, պէտք է սովորես
 էրաղ խմելը: (Ի՞նչ էք կարծում. ճշմարիտ էր ասում):
 Որովհետեւ էս բանը շատ անգամ կրկնում էին նրան, վերջը
 հասացրին էն աստիճանին, որ Ստեփանը սկսաւ էրաղ խմել.
 Թէպէտ առաջ չ'էր հաւանում, բայց փոքր ժամանակումը
 նա էլ էնպէս էր խմում, ինչպէս իրա ընկերները: (Վա՛ւ բան
 էր էս): Ստեփանը նկատեց, որ ուրիշ քարտաշների բերա-
 նումը ծխեղէն (չիբուխ)իայ. վասն որոյ կարծեց, թէ ծխա-
 խոտ (թիւթիւն) ծխելն էլ լաւ քարտաշ ըլնելու համար ան-
 պատճառ պէտք է: Էնդուր համար շուտով ճարեց իրա հա-
 մար ծխեղէն. բայց առաջ շատ տանջուեցաւ մինչև որ սո-
 վորեցաւ առանց դժուարութեան քաշելը: Շատ անգամ էն-
 պէս սիրտը խառնում էր և զզվում էր, որ մտքումը գնում
 էր միւսանգամ չըքաշել. բայց ընկերները էնքան ծաղը էին
 անում նրան, որ նա կրկին սկսում էր և վերջապէս սովորեցաւ

Ծխախոտ քաշել: Այժմ Ստեփանը իրան համարում էր կատարեալ չափահասակ մարդ, էնդուր համար, որ կարողանում էր ամէն բանը անել, ինչ որ ուրիշները անում էին: Բայց փոքր ժամանակից յետոյ սկսաւ հասկանալ, թէ առողջ չէ՝ երեսի զուարթ կարմիր դոյնը թռաւ, ինքը լղարեցաւ, ծուլացաւ և միշտ անբաւական էր. ախորժակը (իշտահը) կաղուեցաւ, ստամոքսը շատ անգամ չ'էր կարողանում մարսել կերած կերակուրը, որ առաջ նրան ոչինչ փնտս չ'էր տալի. երբեմն զլուխն էր ցաւում, երբեմն փորը. շատ անգամ դողում էին նրա ձեռքերը և ոտքերը: (Ընչից էին պատահում Ստեփանին էս տկարութիւնները:) Մէկ քանի անխելք մարդիկ խորհուրդ էին տալի նրա ծնողացը, որ երբեմն նրան փոքր էրաղ տան խմելու: (Էս խորհուրդը ընչով լաւ չ'էր): Նրանք կարծում էին, թէ էդ հնարքով նա կ'առողջանայ, բայց աւելի թուլացրին, և Ստեփանը ցանկանում էր մոռանալ էս կարճ ժամանակումը անցկացրած կեանքը: (Ջարմանալի՞ է, որ Ստեփանը երբէք կատարեալ առողջութիւն չի ունենալ:) Բայց էս դեռ ևս չ'էր բաւական, որ կարճափոք Ստեփանը հասնի յետին անառակութեան: Մէկ կիրակի օր, երբոր պարտպուծիւնից չ'էր խմանում, թէ ի՞նչպէս անցկացնի իրա ժամանակը, տեսաւ որ իրա ընկերներից մէկ քանիսը զնում են պանդոկ, որ տեղ էն ժամանակը սաղ էին ածում: Ստեփանը կարծեց, թէ էնտեղ զուարճալի կընի և գնաց: Նրա ընկերներից մէկ քանիսը նստած էին մէկ ջածր և մութ սենեակումը և սաստիկ խմում էին. և որովհետեւ խմելու հետ միասին ծխախոտ (չիբուխ) էլ էին քաշում, վասնորոյ բոլոր տունը լքցրած էր ծխով: Քիչ ժամանակից յետոյ մէկը առաջարկեց թուղթ խաղալ, ամէնքը ուրախութիւնով համաձայնեցան և Ստեփանին էլ հրաւիրեցին, որ ոչինչ չ'էր հասկանում խաղալումը, էնդուր համար մէկը յանձն առու էլաւ սովորացնել, և Ստեփանը մինչև երեկոյ լաւ սոս

գորեցաւ խաղալը: Միւս կիրակի նա էլի գնաց նոյն պանդոկը
 և տեսաւ, որ թուղթ էին խաղում փողով: Նա ամօթ հա-
 մարեց չըխաղալը, մանաւանդ, որ առաջի խաղալումը տա-
 րելէր: Էս անգամին էլ տարաւ: Ստեփանը շատ սիրեց խա-
 ղը. բայց միշտ էնպէս բախտաւոր չ'էր, ինչպէս առաջին խա-
 ղումը: շատ անգամ նա տանուէր տալի մէկ աբասի, եր-
 կու աբասի, որ պահած էր ունենում իրա ուտելիքի հա-
 մար, և էս պատճառով բոլոր օրը քաղցած էր մնում: 'Ի հար-
 չէ էս բանը նրան ակտոր չ'էր, բայց նա չ'էր կարողանում
 թողնել խաղը, էնդուր համար, որ թէպէտ քանիցս անգամ
 ինքն իրէն ասում էր՝ էլ չ'եմ գնալ պանդոկը և չ'եմ խաղալ,
 բայց եթէ դալիս էր ընկերներից մէկը և առաջարկում էր, նա
 էն սհաթին գնում էր: Յոյս ունենալով, թէ տանուէլ տուա-
 ծը յետ կըտանի՝ նա գնում էր պանդոկ խաղալու. բայց
 ի՞նչ տրտմութիւնով էր վերադառնում իրա տուն, երբ որ
 կրկին տանուէլ էր տալի կամ ոչինչ չ'էր տանում: Էսպէս խա-
 ղալը մէկ օր զցեց նրան էնպիսի փողի կարիքի մէջ, որ
 չ'էր իմանում, թէ ինչ անի փող ճարելու համար, և էն ժա-
 մանակը նրա միտքը ընկաւ զարհուելի գործ, այսինքն, մէկ
 բան գողանալ էն տնից, որ տեղ նա բանում էր: Նա գողա-
 ցաւ մէկ չուխայ (մահուդ) կապայ և արծաթի գդալ. բայց
 իրա խղճմտանքը շատ տանջում էր իրան: Ո՞հ . . . լաւ կըլ-
 նէր, որ նա քաղցած մնար կամ ողորմութիւն խնդրէր, քան
 թէ էս բանս անէր: Երբ որ նա կամեցաւ էն գդալը ծախել,
 նրան կարծիք տանելով բռնեցին, գողութիւնը յայտնուեցաւ
 և նա երկար ժամանակ մնաց բանտումը: Էս բանը շատ կոտ-
 րեց նրա բնութիւնը. էն օրից յետոյ նա երբէք բոլոր սրտով
 չ'էր ուրախանում և երբէք չըկարաց իրա վիճակը լաւացնել:
 Տեսէք, թէ ի՞նչ տեղ է հասցնում խմիչք և խաղ սիրելը,
 որոյ համար ասում են, թէ ուրախացնող են և զուարճացնող:

Ա. Անշնորհակալ աշակերտ

Թէպէտ Անտօնի ծնողքը տուեւ էին նրան ուսումնարան, բայց մօտիկ չ'էին տալի, թէ նա միշտ գնում է, թէ չէ : Նա շատ անգամ ուշ էր գնում, և եւթմն բոլորովին չ'էր գնում ուսումնարան : Եթէ վարժապետը հարցնում էր, թէ ո՞ր էր, պատասխան էր ստանում, թէ հայրը ուղարկել էր Անտօնին իրա կրպակը (գիւքանը), կամ թէ Անտօնը հիւանդ էր, կամ թէ Անտօնը էսօր շատ հարկաւոր բան ունէր տանը : Ի հարկէ վարժապետը շատ անբաւական էր, որովհետեւ ի՞նչպէս կարելի էր յոյս ունենալ, թէ Անտօնը յառաջագիմութիւն ցոյց կըտայ, երբ որ նա էնքան անգամ չ'էր գնում ուսումնարան : Բայց վարժապետը աւելի բարկանում էր, մէկ էն պատճառաւ՝ որ Անտօնը բոլորովին ոչինչ էր համարում ուսումը, երկրորդ՝ որ նա առանց ստիպելու չ'էր սովորում, և երրորդ՝ որ նա չ'էր սիրում ուսումը, մանաւանդ, երբ որ քիչ սովորեցաւ կարգալ և գրել. որովհետեւ էս տղան էնքան յիմար էր, որ կարծում էր, թէ մեծ լաւութիւն է անում վարժապետին, երբ որ աշխատասէր է ըլնում. իսկի չ'էր մտածում, թէ էն իրա յատուկ պարտաւորութիւնն է և ուսումը իրա օգուտն է : Ին պատճառով նա վատ անց կացրուց իրա չորս տարին, որ ուսումնարան էր գնում, և շատ քիչ բան սովորեցու :

Մէկ օր Անտօնը եկաւ ուսումնարան և յայտնեց վարժապետին, թէ էլ չի գալ : Վարժապետը զարմացաւ և հարցրուց՝ մի՞թէ քո հայրը քեզ ուրի՞շ ուսումնարան է տալի : Զէ, պատասխան տուեց Անտօնը, ես էլ չ'իմ կարգալու. ես տանը պէտք եմ : Շատ զարմանում եմ, առաջ վարժապետը, թէպէտ դու չորս տարի է որ դալիս ես ուսումնարան, բայց էդ ժամանակումը մէկ շարաթ չի անցիլ, որ երեք կամ չորս օր յետ չըմնայիր, և ինքդ էլ աւելի աշխատասէր չ'էիր : —

Հայրս ասում է, թէ ես բաւական գիտեմ, և նա ինքն էլ մինչև 14 տարին է գնացել ուսումնարան. այժմ ուզում է ինձ տալ մէկ արհեստ սովորելու, որ ինքս ինձ համար հաց գտնեմ:— Դու ի՞նչ ես կարծում, ասաց վարժապետը. մի թէ լաւ արհեստաւորը կ'ուզե՞ վեր առնել էնպիսի աշակերտին, որ լաւ չըզիտէ կարգալ, զրել և թուարանութիւն: Եւ դու ինքդ էլ ի՞նչ կ'անես, երբ որ կըդառնաս արհեստաւոր, և քեզ պէտք կըլնի զրելքո հաշիւը կամ ուրիշ բան:— Անտօնը ուրիշ բան չըկարաց պատասխան տալ, բայց միայն, թէ հայրը հրամայել է, որ էլ չըգնայ ուսումնարան:

Վարժապետի ասածները ճշմարիտ էին, բայց չըկարացին փոխել Անտօնի հօր կամքը: Անտօնը ճարում էր շատ սակաւ հաց իրա արհեստից. իսկ եթէ նա մանկութեան ժամանակը լաւ ուսումն առնէր, ամէն բանը աւելով կ'ունենար:— Էսպէս Անտօնը թողեց ուսումնարանը, այսինքն, էլ չ'եկաւ և իրա վարժապետներից էլ շնորհակալ չ'էլաւ նրանց աշխատանքի և ուսումն տալու համար:— Հաւանում էք դուք էս դործը: Դուք էլ Անտօնի պէս անխելք և անշնորհակալ պէտք է դուրս գնաք մէկ օր ուսումնարանից:

ԼԲ. Սուտ ամօթ :

Էնպիսի մարդիք կան, որք վայելուչ և լաւ բան անելուց ամաչում են, բայց անվայելուչ և վատ բան անելուց չ'են ամաչում, և երբեմն պարծենում էլ են, թէ էնպիսի բան են արել, որ արգելած է կամ ամօթ է: Էսպիսի բնութիւն ունէր Փիլիպը, որ մէկ վաճառականի որդի էր: Նա երբէք չ'էր ամաչում փողոցներումը անքաղաքավարութիւն անել, դռալ, չարութիւն անել և ընկերների հետ ծեծուիլ. նա չ'էր ամաչում յիշոց տալ և վատ խօսքեր ասել և պարծենում էր, թէ մէկ օր իրա ընկերներից մէկին, որ չ'էր

ու զուժ նրան ճանապարհ տալ, սաստիկ ծեծեց և վէր զցեց։
(Մի՞ թէ էսպիսի գործերը գովելի գործեր են։) Մէկ օր նա
համարձակուեցաւ անհնազանդ ընել իրա վարժապետին։
Հայրը խմացաւ էս բանը, էնգուր համար որ նա ամէն տեղ
պարծենում էր, թէ վարժապետին անկարգ խօսքեր է ասել,
կարծելով, թէ վարժապետի խօսքը չըլսելով նա շատ լաւ
բան է արել։ Հայրը հրամայեց, որ նա վարժապետից ներո-
ղութիւն խնդրի և խոստանայ միւսանգամ չ'անել, բայց նա
չ'էր կամենում. նա ամաչում էր իրա վատ գործը ուղղել
և կարծում էր, թէ շատ ամօթ բան է ներողութիւն խըն-
րելը, և աւելի լաւ էր համարում ամէն տեսակ պատիժ ստա-
նալ. քան թէ ներողութիւն խնդրել։ (Հաւան՞ում էք էս
գործը փիլիպի։ Կարծ՞ում էք, թէ պէտք է նրան նմանիլ։)
Ինչ և իցէ վերջը հարկադրեցին փիլիպին ներողութիւն խնդ-
րել. բայց նա էնպէս ակամայ խնդրեց, որ կարծես թէ ա-
մօթ բան էր զոջալով իրա պակասութիւնը ուղղել։ (Դուք
ի՞նչ կ'անէիք եթէ նրա տեղը ընէէիք։) Փիլիպի եղբայր Կա-
րապետը, թէպէտ նրանից լաւ վարք ունէր, բայր երբեմն
նա էլ ամաչում էր էնպիսի բաներից, որից երբէք ամաչել
պէտք չէ։ Մէկ օր նրան հրամայեցին սերտել մէկ փոքրիկ
պատմութիւն, դուրս գալ ընկերների առաջ և պատմել նը-
րանց, էնգուր համար որ նա գիտէր ո՛չ միայն պարզ կար-
գալ, այլ և լաւ արտաբերութիւնով ասել։ Բայց Կարապե-
տը ամաչեցաւ, և առաջ չ'էր ուզում դուրս գալ աշակերտ-
ների առաջ. թէպէտ և միշտ հնազանդ էր վարժապետին։
Երկար ժամանակ պէտք էլաւ նրան խրատել և յորդորել, և
վերջապէս վարժապետը շատ բարկացաւ, մինչև որ կարաց նրան
ասել տալ պատմութիւնը. բայց ասելու ժամանակն էլ Կա-
րապետը զլուխը կռացրել էր և էնպէս ծանր էր առում և ան-
կարգ, որ վարժապետը շատ անբաւական մնաց նրանից։ Հիմի
պէտք էր որ նա ամաչէր, որովհետև իրա գործը լաւ չըկատա-
րեց. իսկ առաջ ի՞նչ կար ամաչելու։

ԼՊ. Անդգոյշ հանակ :

Երբ որ Աղէքսանդրը լսում էր ալքերի կամ ուրիշ տե-
սիւքների պատմութիւն, բոլոր գիշերը չ'էր քնում, որով-
հետեւ շատ վախկոտ էր. և թէպէտ ծնողքը և վարժապետ-
ները նրան հասկայնում էին, թէ ինչքան յիմար բան է ալ-
քերից վախենալը, բայց նա չ'էր կարողանում սրտից հանել
վախը : Երբ որ մեծացաւ, նրան տուին աշակերտ մէկ հիւսնի
(գիւրգարի) մօտ, որ հրամայեց նրան քնել վերնատանը նրա
երկու որդւոց հետ : Էս տղերքը խելոյն հասկացան, թէ Աղէք-
սանդրը վախենում է ալքերից և մէկ օր խօսք կապեցին ի-
րանց միջումը նրան խաղ առնել (օյն դալ) : Էս գիտաւո-
րութիւնով նրանցից մէկը երեկոյին ասաց, թէ դադրած է
և ուղղում է վաղ քնել. բայց իրա եղբօր հետ խօսել էր, որ
կ'երթայ թախ կրկնայ Աղէքսանդրի անկողնակալի (կարա-
վատի) տակումը, և երբ Աղէքսանդրը կրգայ կրպառկի, նա
առաջ շղթաներ կըշարժի և յետոյ վըն կըծածկի սպիտակ
կտաւ, յանկարծ դուրս կրգայ և կ'երթայ նրա անկողնակալի
մօտ : Իսկ եղբայրը պէտք էր սննեակի դուռը կողպէր, որ Ա-
ղէքսանդրը չըխախչի : (Ի՞նչ էք կարծում էս խորհուրդի մա-
սին) : Ինչպէս որ խօսած էին, էնպէս էլ կատարուեցաւ. և
վախկոտ Աղէքսանդրը շղթաների ձայնից էսպէս վախեցաւ,
որ սառը քրտինքը ծածկեց բոլոր մարմինը. նա սկսաւ գոռալ,
բայց պատասխան չըկար : Էն ժամանակը նրա վախը հասաւ
յետին աստիճանը. նա վեր կացաւ տեղերից և կամեցաւ
փախչել, բայց սպիտակ տեսիլքը եկաւ կանգնեցաւ առաջը
և ձեռքից բռնեց : Աղէքսանդրը, լեզուն կապուած և խելքը
կորած, առանց ձայն հանելու վէր ընկաւ գետնի վրա : Վեր-
ջապէս անկարգ տղերքը տեսան, թէ ինչ են արել իրանց յի-
մար հանակովը և աշխատում էին հաւատացնել Աղէքսանդրին,
թէ նա խարուած է. բայց ժամանակը անցել էր : Աղէքսանդրը

պառկած էր նրանց առաջինը անշուշտ : Յաւահատուած սկը-
սան նրանք օգնութիւն կանչել իրանց ծնողացը, որք վազելով
եկան և շատ դժուարութիւնով ուշաթափ Աղէքսանդրին կա-
րացան շնչի բերել : բայց նա շուտով խելքի չ'եկաւ և վախից
ընկաւ ողորմելին սաստիկ ջերմի մէջ : Երկու տղերքը շատ
փոշիման էին իրանց արածից, որովհետեւ չ'էին կարծում,
թէ էդպէս վատ կը վերջանայ : Հայրը սաստիկ պատժեց նրանց
և ամենայն հնարքը բանեցրուց, որ Աղէքսանդրին թողնուէ տայ
իրա առանց պատճառի վախը :

ԼԴ. Ճշմարտութիւնը ամէն բանից լաւ է :

Սահակը տասներկու տարեկան էր, երբ որ նրա հայրը
վախճանեցաւ : Ո՛չ որ չըմնաց, որ նրա համար հոգս անէր,
որովհետեւ հիւանդ մայրը չ'էր կարողանում իրա ձեռքի ուշ-
խատանքով նրան պահել : Էնդուր համար Սահակը յանձն
առաւ ինքը իրա համար ապրուստ ծարել, որ ծանրութիւն
չըլնի իրա մօրը : Ես գիտեմ կարշալ, գրել և թուարանու-
թիւն, միտք էր անում նա. մի՞ թէ ես աշխարհումը ինձ
համար ճանապարհ չ'եմ գտնիլ, եթէ աշխատասէր ըլնիմ և
ճշմարիտ : Նա մնաս բարով ասաց իրա մօրը և գնաց մօտիկ
քաղաքը, ուր կենում էր նրա հօր բարեկամ մէկ հարուստ
վաճառական : Սահակը գնաց նրա մօտ, պատմեց իրա դառն
վիճակը և խնդրեց օգնութիւն : Ամենայն ջերմեռանդութիւ-
նով կը ծառայեմ ձեզ առաւօտունից մինչև երեկոյ, ասաց
նա, եթէ դուք վեր առնէք ինձ ձեր տուն : Մուրադեանը
(անուն վաճառականին) շատ ուրախութիւնով խոստացաւ
վեր առնել իրա տուն էս որք տղին, միայն եթէ կը խոստա-
նայ հաւատարիմ և ճշմարիտ ծառայել : Սահակը էնպէսի
խտառի սրտով խոստացաւ, որ Մուրադեանը հաւատաց նրան,
վեր առաւ իրա տուն և սկսաւ մանր զործեր յանձնել նրան :

որոց միջումը Սահակը կարճ ժամանակումը կարաց ցոյց տալ իրա հաւատարմութիւնը և հոգացողութիւնը . և Մուրա-
դեանը ոչինչ պատճառ չ'էր գտնում նրանից անբաւական
լինելու: Աւելի հաւանում էր նա Սահակի խառակ Խիրաթ ,
որով նա շատ անգամ ինքը իրանից գանկատ էր անում, երբ
որ մոռանում էր մէկ բան . նմանապէս սիրում էր նրա Զան-
քը, որով նա աշխատում էր միշտ բան ստիճելու: Կարճ
ժամանակումը էս աղան էնքան հաւատարմութիւն ցոյց տո-
ւեց իրա բարերարին, մինչև որ նա իրա դրան բանալիներն էլ
թողնում էր Սահակի մօտ: Մէկ խօսքով Սահակը շատ բազ-
մաւոր կրնէր, եթէ նրան անհաշտ թշնամի չըգառնար տան
կառավարիչ կնիկը, որ ամէն հնարքով աշխատում էր չար
խօսել նրա վրա և տնից դուրս գցել, որովհետև նա գառել
էր էնպիսի պահապան, որի մօտ էս կնիկը իրա առաջուայ սո-
վորութիւնով չ'էր կարողանում տիրոջ ծախսովը հրաւիրել
իրա բարեկամներին: Սահակի բազդն էր, որ Մուրադեանը
կասկածոտ մարդ չ'էր և էնդուր համար միշտ նկատում էր
Սահակի լաւութիւնը և էնքան չ'էր հաւատում, մինչև որ
բաւական պատճառ չ'ունենայ իրա միտքը փոխելու: Էս
պատճառով նա չ'էր հաւատում պառաւ կառավորչի չարա-
խօսութեանը, բայց զգուշութեան համար աւելի նկատում
էր Սահակի վարքին և շատ անգամ փորձում էր նրա ճշմար-
տութիւնը: Որովհետև երբէք չ'էր տեսել նրա միջումը սը-
տութիւն, վասնորոյ կարծիք չ'էր տանում, թէ նա կըխաբի
իրան: Շատ անգամ, երբ որ ուղարկում էր նրան բաներ առ-
նելու, գիտութեամբ աւելի փող էր տալի . բայց Սահակը
միշտ ամբողջ (թամամ) յետ էր բերում աւելցածը և շատ
անգամ սովորական գնիցն էլ էծան էր առնում: Մէկ օր
Մուրադեանը գիտութեամբ թողեց իրա հին քսակի միջումը
մէկ արծաթ մանէթ, որպէս թէ մոռացած է, որ տեսնի,
թէ Սահակը կըպահպանի՞ իրա ճշմարտութիւնը, թէ վեր

կ'առնի իրա համար: Սահակը գտաւ էն մանէթը էն ժամաւ նակը, երբ որ Մուրադեանի միւս ծառան էլ սենեակումն էր: Ահա՛ լաւ դիւտ, ասաց ուրախանալով ծառան. հդ փողով մենք կարող ենք էսօր լաւ ուրախութիւն անել, սիրելի՛ Սահակ. ես կարծեմ, որ դու էնքան յիմար չ'ես ընի, որ յետ տաս հդ մանէթը աղային: Անպատճառ կրտամ, ասաց Սահակը, էնդուր համար որ էս մանէթը նրանն է, և ո՛չ թէ մերը: Խղճմտանքը արգելում է մեզ թաքցնել, և ես չ'եմ ուզում, որ իմ խղճմտանքս ծանրանայ: Էս ասելով նա խփոյն տարաւ մանէթը Մուրադեանի մօտ, որ էնքան ուրախացաւ, մինչև որ ընծայեց նրան էն մանէթը: Էն օրուանից յետոյ Մուրադեանը բոլորովին հաւատաց նրան, և որովհետև ինքը որդի չ'ունէր, վասնորոյ իրա մեռնելու ժամաակը ճշմարիտ և հաւատարիմ՝ Սահակին կարգեց ժառանգ բոլոր իրա կայքին և

Ա. Մանկական անհոգութիւն:

Գրիգորի հայրը շատ խիստ մարդ էր, բայց ճշմարտաւէր: Նա անգաղար հրամայում էր իրա որդուն աշխատել և շատ քիչ ժամանակ էր տալիս զբօսանքի համար. որովհետև նա միտք էր անում, թէ շատ օգուտ բան է, որ պղտիկ տղերքը մանկութիւնից սովորեն միշտ աշխատանք անել և աշխատութիւնը իրանց համար ծանր չըհամարեն, և էնպէս ժամանակով հեշտ կըլնի իրանց համար ամէն վիճակի ծանրութիւնը քաշել: Գրիգորին մէկ քանի ընկերներ ունէր, որք լաւ սննդած չ'էին: Էս ընկերները նրա գլուխը մտցրին, թէ հայրը շատ խիստ է վարվում նրա՝ հետ և թէ նա պարտական չ'է ամէն հրամանքը զրուստ կատարելու: Էդպէս ապրելով քո կեանքդ էլ քեզ համար ուրախութիւն չ'է, ասում էին նրանք. քեզ արգելած է շարաթը մէկ անգամ էլ անից դուրս եալը, ասաց մէկը: Նթէ ես քո տեղը ընէի, ասաց միւսը,

ես վաղուց էն կ'անէի, ինչ որ շատերը արել են, և կ'երթայի աշխարհումը ինձ համար դորձ ճարելու. շատերը էսպիսի բանով իրանց համար բաղդ են գտել. նորումս էլ ես լսեցի, թէ մէկ մարդ էգպիսի բանով մեծ հարստութիւն է գտել Պետերբուրգումը: Յիմար կըլնես, եթէ կըլծողնես, որ էսպէս տանջեն քեզ: Գրիգորը էս ամէն յիմար խօսքերը և գատողութիւնները հաւաքեց իրա գլխումը, և փախաւ իրա ծնողաց մօտից, և որովհետեւ բաւական հաւաքած փող ունէր, վասնորոյ կարծում էր, թէ ոչինչ բան չի պակասիլ իրան:— Մէկ առաւօտ վաղ հաւաքեց նա իրա բոլոր փողերը և սկսաւ ճանապարհ գնալ, բայց սիրտը գողաց, որովհետեւ հասկանում էր, թէ մեղաւոր է ծնողաց մօտ: Սակայն իրան մխիթարում էր էն գարդակ յուսովը, թէ բաղդաւորութիւն կը գտնի և էն ժամանակը շուտով կըստանայ իրա ծնողքից ներողութիւնը: Մէկ քանի օր գնաց նա հեռու, բայց երբ որ տեսաւ, թէ իրա փողերը պակասում են, շատ վախեցաւ: Սկսաւ խնդրել, որ իրան մէկը վեր առնի ծառայելու: Բայց ո՛չ ոք չ'էր կամենում վեր առնել, էնդուր համար, որ հասակ չ'ունէր և տկար կազմուածք ունէր: Այնու ամենայնիւ Գրիգորը շարունակում էր իրա ճանապարհորդութիւնը, էնդուր համար, որ վախենում էր իրա հօրից և ամաչում էր յետ գալ տուն: Վերջապէս քաղցածութիւնը հարկադրեց նրան խնդրել մէկ գեղըցուց, որ իրան վեր առնի ծառայ, և գեղըցին ուրախութեամբ վեր առաւ. բայց ծանր մշակութիւն էր անել տալի և էնպ'ս վատ և քիչ կերակուր էր ուտեցնում, որ Գրիգորը չըկարաց համբերել: Են ժամանակը նա խելքը հաւաքեց, դառն արտասունքով զղջաց և մտքին դրեց, ինչպէս որ ընի, գնայ տուն իրա հօրն ու մօր մօտ: Յետին թշուառութեան միջումը, դեղնած, ուժից ընկած և կորտած շրջերով եկաւ նա իրա քաղաքը և սպասեց մինչև երեկոյ, որ մթնով գնայ իրա ծնողաց տունը: Հայրը առաջ չըճանաչեց նրան և

վախեցաւ նրա ողորմելի վեճակից. յետոյ ընկալաւ նրան ողորմած սրտով, բայց խիստ բարկանալով: Մայրը ուրախութեան արտասուէք էր թափում կորած և կրկին գտնուած որդւոյ համար: Յշմարիտ զղջումով ասում էր Գրիգորը, թէ արժանի չէ որդի յիշուելու, և առանց տրտունջի յանձն առաւ իրան արժանի պատիժը: Պատիժն էլ էն էր, որ բաւական ժամանակ նրան արգելած էր հօր և մօր հետ սեղան նստիլ և կամ նրանց մօտ ընիլ, այլ սէտք էր նստէր և աշխատէր առանձին սենեակումը: Սրանից յետոյ Գրիգորը մոռացաւ իրա ընկերների յիմար դատողութիւնները:

19. Խնայողութեան և ժխտութեան դանաղանութիւնը:

Մէկ փոքրիկ քաղաքի կառավարութիւնը ընտրեց մէկ քանի քաղաքացիք, որ ման գան ամէն աները և փող հաւաքէին քաղաքի աղքատ ընտանիքին բաժանելու համար: Էս քաղաքացիքը ման գալով մէկ օր առաւօտը վաղ եկան մէկ հարուստ զիւղացիի տուն: Նրանց դալու ժամանակը նա բարկացած անարգում էր իրա ծառային էնդուր համար, որ նա գիշերը թոկը զրտումն էր թողել անձրևի տակը և չէր դրել ցամաք տեղ: — Սմմա տեղ ենք եկել հա, ասաց մէկ քաղաքացին միւսին. երևի սա շատ ժխտ մարդ է. էստեղ մենք ոչինչ չ'ենք կարող ստանալ: Փորձենք, ասաց միւսը, և գնացին մօտ: Տանտէրը ուրախութեամբ առաջ եկաւ և խնդրեց, որ տուն հրամմեն: Գնալու ժամանակը նրանք յայտնեցին, թէ ընչի են եկել: Գիւղացին ուրախութեամբ ստորադրեց մեծ գումար և խոստացաւ ամէն տարի էս ժամանակին նոյն գումարը հատուցանել: Քաղաքացիքը զարմացան, և շնորհակալ ընելով չըկարացին թաքցնել, թէ երբէք յոյս չ'ունէին էսպիսի օգնութիւն ստանալու, որովհետեւ լսեցին, թէ ինչպէս կռվում էր նա էնքան անպիտան բանի համար,

որով նրանք կարծեցին, թէ նա շատ ժլատ մարդ է:— Որովհետեւ ես միշտ հողս էի քաշում ամէն բանի համար, պահոնայք, պատասխան առեց զիւղացին, էնչուր համար ես այժմ էնքան կարողութիւն ունիմ, որ կարող եմ ուրիշներին էլ օղնել: Մի' ամաչիր բան պահելից, և էդ մի' համարիր ժլատութիւն, ամաչիր միայն ժլատութիւնից: Բարերարութիւն անելից մի' փախչիր և բարերարութիւնը փուչու թիւն մի' համարիր, բայց բարերարութիւն արած յարմար ժամանակին և մեծ գգուշութեամբ:

Ա. Փիթակ:

Մամիսնեանը ունէր չորս զաւակ՝ Միքայէլ, Պետրոս, Հեղինէ և Աննա: Մէկ օր ասաց ծրանց՝ որդիք, ովոր ձեզանից վաղը վեր կըլինայ վեց սհաթին առանց զարթեցնելու, նրա համար տօն կըլնի: Մանկունքը զարմացած ախանջ էին դնում:— Ի՞նչ տօն կըլնի, հայրիկ, ասաց Հեղինէն:— Դու իրա ժամանակին վեր կաց, ասաց հայրը, ինքդ կըտեսնես, ինչ տօն կըլնի:— Ես կըզարթեմ վեց սհաթից առաջ, ասաց Հեղինէն, առանց ձեր զարթեցնելու:— Ես էլ, ասացին միւսները:— Գիշերուայ տասը սհաթը խփեց, հասաւ ժամանակը, որ նրանք զնան քնելու: Ամէնքը իրանց ծնողայ ձեռքը համբուրելով ասացին ԲԱՐԻ ԳԻՇՆԻ և ամէն մէկը ասաց՝ կբաւսնէք, հայրիկ, որ վաղը վեց սհաթին ես վեր կաջած կըլնիմ: Նրանք պառկեցան քնելու և ամէնը քնելից առաջ կրկնեց ՎԵՅԻ ԿԵՍԸ, ՎԵՅԻ ԿԵՍԸ: Միքայէլը զրեց էլ իրա անկողնակալի (կարավատի) վրա՝ «վաղը վեց սհաթի կէսին Միքայէլը վեր կըլինայ»: Ահա՛ քեզ արացոյց, թէ մարդս ամէն բանը կարող է անել, ինչ որ արտով կ'ամենայ: Միւս առաւօտը ինչպէս վեցերորդ սհաթի առաջին քառորդը խփեց, մանկունքը վեր կացան, հագնուեցան և դուրս եկան իրանց

սենեակից առանց խօսելու, որովհետեւ ամէն մէկը կարծում էր, թէ ինքը առաջ է վեր կացել. բայց համարեա թէ ամէնքը միասին հաւաքուեցան սեղանատանը: Բարի լոյս առաւ եւ ին նրանք մէկ մէկու. այժմ տեսներ ի՞նչ տօն է պատրաստել մեզ համար մեր հայրը:

Նրանք գնացին հօր մօտ: Ահա, ասաց նա, երեւի թէ, երբ հայրը տօն է խոստանում, որդւոց համար դժուար չէ վտղ վերկենալը: Աւրեմն ես էլ իմ խօսքս կրկատարեմ: Բայց, որդիք, առաջ կատարեցէք ամէն պարտաւորութիւնները, ինչ որ անում են լաւ մանկուկները առաւօտը վերկենալուց յետոյ: Նրանք գնացին, երեսները լուացին, բերանները մաքրեցին խտակ ջրով, գլուխները սանդրեցին, տղօթք արին և կրկին եկան հօր մօտ: Անան անհամբերութիւնից հարցնում էր, երբ կ'ընի տօնը:— Ահա ձեզ տօն, ասաց հայրը, ծածկելով նրանց դիւին փոքրիկ դդակներ պընձի թելից շինած մաղի պէս ծակ ծակ, որ ծածկում էր աչքերը, քիթը, բերանը և բոլոր երեսը, իսկ մնացեալ մասը գլխի ծածկվում էր մահուգով:— Հիմի հասկանո՞ւմ էք, հարցրուց Միքայէլը միւսներին. ես կարծում եմ, որ էսօր մեր հայրը կ'ամենում է մեղը հանել:— Միրաւի, էգպէս է, ասաց հայրը, դուք ի՞նչ էք կարծում, լաւ տօն չէ՞:— Ա՛խ, ինչպէս զեղեցիկ տօն է, ասացին ամէնքը, և վազելով գնացին հօր ետեւից, որ նմանապէս ծածկեց իրա գլխին էն դդակից և ամէն մէկին տուեց մէկ մէկ բան տանելու: Պետրոսին տուեց կրակաբանը (մանդալը) վառած դորձ լով. Միքայէլին մէկ կապ ափսինդ (խոտ), ալջկերքին երկայն գանակներ, նրանց ետեւից հայրը և մայրը տանում էին մազ և ամաններ:

Սկան պարտէզը և տօնը սկսաւ: Հայրը բաց արաւ ցանկը, որ տեղ կենում էին մեղրածանձերը, և փեթակները վեր առաւ իրանց տեղերից. յետոյ վեր էր առնում մէկ կապ ափսինդ, դնում էր վառած ածուխի վրա և ծուխը մօտեցնում

էր փեթակներին : Երբոր մեղուները մաւսից փախան թռչելով, հայրը առաջ կտրեց մեղրամոմը, դարսեց մաղի վրա, և յետոյ կտրեց և հանեց մեղը մեծ մեծ կտորներով : Ի՞նչ ուրախութիւն էր : Մեղը տարան տուն, մանկունքը հաւաքուեցան, իսկ մայրը բերաւ սպիտակ հաց, կտորեց, կտորներէի վրա քսեց մեղը և տուեց մանկանցը : Հայրը նմանապէս եկաւ և ասաց՝ որդիք, ձեզ համար էլի տօն կընի. քսեցէք մեղը հացի վրա և կերէք : Բայց ո՛չ որ խորիխին ձեռք չըտայ : Ամէնքը լսեցին հօր խօսքը, բաց ՚ի Աննայից : Նա շատ ուղում էր խորիխի համը տեսնել, գնաց սեղանի մօտ, ամանի միջեց մէկ կտոր խորիխ վեր առաւ և բերանը դրեց : Յանկարծ հնպէս գոռաց նա, որ բոլոր տան միջումը լսուեցաւ ձայնը : Նղբայրները և քոյրը սկսեցին վախենալով հարցնել — ի՞նչ էլաւ քեզ, Աննա ջան : Հայրը և մայրը վազելով եկան և նմանապէս հարցրին՝ ի՞նչ էլաւ քեզ, Աննա : Բայց Աննան բերանը բռնած գոռում էր և չէր կարողանում խօսել : Մայրը բաց արաւ նրա բերանը և մտիկ տուեց : Բայց ի՞նչ տեսաւ մէկ փոքրիկ մեղրաձանձ նստած էր նրա լեզուի վրա և իրա խայթը ցցել էր լեզուի մէջը : Թէպէտ մայրը էն սհաթին վեր առաւ մեղրաձանձին, բայց ողորմելի աղջկայ լեզուն էնպէս ուռաւ, որ նա բոլոր օրը ոչինչ չըկարաց ուտելու : — Միւս տղերքը կերան իրանց մեղը հացով, որ նրանց շատ ախորժ թուեցաւ և Պետրոսը ասաց, թէ շատ հաւանում է էս տօնը : — Հեղինէն դուրս մտիկ տուեց պատուհանից և տեսաւ, որ իրանց դրացիի աղջիկ Մարիամը անց էր կենում : Խեղճ Մարիամ, ասաց նա, նրա հայրը մեղրաձանձեր չ'ունի և չի կարողանում տալ նրան սպիտակ հաց մեղրքած : Մայր իմ, մայր իմ, չե՞ կարելի Մարիամին տալ մեղրով հաց : Մեծ ուրախութեամբ, որդեակ իմ, ասաց մայրը, և տուեց նրան մէկ ամբողջ հաց մեղրով, իսկ Հեղինէն վազելով տարաւ տուեց Մարիամին : Ի՞նչպէս ուրա-

խացրուց նա էն աղջկան. ի՞նչպէս նա շնորհակալ էր Հեղինէից: Էն ժամանակը Հեղինէի համար մեղքը աւելի քաղցր թուեցաւ:

ԼԸ. Լճակ ձկնալից.

Կամսարականի լճակումը շատ մանր ձկներ կային: Երբ որ հայրը կամենում էր ուրախացնել իրա որդկերանցը, տա-
նում էր նրանց լճակի մօտ: Ամէն մէկը վեր էր առնում մէկ
կտոր սև հաց, բերում էր և մանր կտորներով գծում էր ջրի
մէջ և ձկները սկսում էին ուտել էն կտորտանքը: Ենտեղ նրա-
տում էին նրանք երկար ժամանակ և մօիկ էին տալի, թէ
ինչպէս ձկները խաղում էին, ինչպէս մանր մօեղները թռ-
չոտում էին ջրի երեսին և ինչպէս գորտերը հանում էին
ղլուխները ջրից և կրկին մտնում էին ջուրը, երբոր աղերքից
մէկը մօտենում էր լճակին:— Մանկունքը շատ անգամ խօ-
սում էին իրարու հետ՝ ա՛խ եթէ մէկ անգամ պատահէր
մեզ բռնել էս ձկներից մէկին, կամ էս գորտերից, որ մօտից
տեսնէինք. բայց Կամսարականը չ'էր թողնում նրանց: (Իրա-
ւո՞ւնք է էս չթողնելը: Ես կարծում եմ, որ իրաւունք է.
մանկունքը գորտ չ'են, ձուկը չ'են և նրանց նման չ'են կա-
րող կենալ ջրի միջումը: Իսկ եթէ աղան ջուրը ընկնի, էն
ժամանակը լա՛ւ կընի: Էսպէս էլ ձկան համար է ջրից դուրս
էլած ժամանակը:) Մէկ օր Կամսարականը ասաց իրա որդկե-
րանցը՝ ուղձում էք գնալ լճակի մօտ: Ուղում ենք, ուղում,
ենք, ձայն տուին ամէնքը, և վազեցին հօր ետևից: Կոստան-
դինը վազեց առաջ և ողջից առաջ հասաւ լճակի մօտ: Ինչ-
պէս հասաւ լճակին, խօսոյն յետ դարձաւ և ոկսաւ գոչել՝
Վա՛սիլ, Նղիսաբէ՛թ, Աննա, մեր հայրը հանակ է անում,
շուտով եկէք: Ամէնքը վազեցին ով ինչպէս կարաց, և տեսն-
որ բոլր ջուրը թողած էր լճակից և յատակումը շարժում

էին մեծ և մանր կենդանիք: Մէկ տեղ շարժում էր մեծ ձուկը, միւս տեղ ուրիշ ձուկը աշխատում էր մտնել ցեխի մէջ. ուրիշ մանր ձկների, դորաներ, զեռուռներ, որդներ, և այլն, ծածկել էին բոլոր լճակի յատակը: Են ժամանակը պէտք էր տեսնելու թղերանց ուրախութիւնը. մէկը ձայն էր տալի՝ հայրիկ, տեսէք ինչ մեծ դորա է. միւսը՝ Աննա, Աննա, տես ինչ մեծ խեցզետին է: Եղիսարէթը զոչում էր՝ ո՞վ է կարող ինձ համար հանել էն ծիծուռն, այ, էն ծիծուռն, Կոստանդին, որ մեծ ձկան մօտ է. նրա թւերի ծայրերը դեղին են: Վերջապէս Կոստանդինը ասաց՝ ա՛խ, հայրիկ, եթէ դուք ուզում էք մեզ ուրախացնել, հրաման տուէք մեզ մտնել լճակի մէջ: Նրանից յետոյ միւսներն էլ սխեցին խորել՝ սիրելի հայրիկ, հրաման տուէք, մենք ձկներ կբռնենք, խեցզետիններ և դորաներ, կարծենք որ շատ ուրախ կընենք:— Վնայէք, ասաց հայրը, բայց առաջ հանեցէք ձեր կոշիկները և դուրէքք. հանեցէք ձեր վարտիքը և բարձրացրէք ձեր շորերի թւերը, որ չաղտոտէք: Են տեղ դրած են սահաւիններ (սեփեթներ). դուք կարող էք նրանց միջումը ձկներ հաւաքել. մէկ սահաւի կայ, որի մէջ պէտք է դձէք խեցզետինների, իսկ ուրիշ ամանների մէջ դձէք դորաներ, ծիծուռներ և ուրիշ ինչ որ կըզտնէք ցեխի միջումը:— Ի՞նչ ուրախութիւն էլաւ: Բոլոր սհաթ է քաշում, երբ որ նրանք հանում են շորերը քնելու ժամանակը. իսկ այժմ մէկ բոպէի միջումը ամէնքը պատարաստ էին, և ինչպէս հայրը հրաման տուեց, իսկոյն վազեցին լճակի մէջ: Եւ ի՞նչ մեծ ուրախութիւն էր: Ինչպէս մէկը բռնում էր կամ ձուկը, կամ մէկ դորա, կամ մէկ խեցզետին և կամ ծիծուռ, իսկոյն ուրախութիւնից զոչում էր և խմաց էր տալի միւսներին: Արիւս սհաթ հրաման տուեց նրանց հայրը զքօսանք անել էս զուարճութիւնով. յետոյ ծափ տաւեց և հրամայեց նրանց դուրս դալ լճակից. բայց դուրս գալը էնպէս շուտ չ'էլաւ, ինչպէս մտնելը. ամէնը ուզում էր էլի

մէկ բան բռնեւ. մէկը ձայն էր տալի՝ էլի մէկ խեցդեակն, միւսը՝ էլի մէկ ձուկը, սիրելի՛ հայրիկ. բայց հայրը ասայ՝ մէկ, երկու, երեք, և էս նշան էր, թէ որդիքը պէտք է հնազանդին: Յետ այնորիկ նրանք ամէնքը զուրս եկան լճակից, բայց ընչի՞ նման էին. ամենքը ցեխոտ և աղտոտ: Մայրը վաղուց զիտէր, որ էսպէս կընին, և էնդուր համար հրամայել էր բերել իստակ շաղիկներ և ուրիշ շորեր: Հայրը տարաւ նրանց ազգիւրի մօտ. էնտեղ նրանք լուացին իրանց ոտները, ձեռները և երեսները. յետոյ ամէն մէկը վեր առաւ իրա շապիկը, վարտիքը և շորերը, գնաց մէկ թուփի ետեւ և էնտեղ շորերը փոխեց:

Այժմ, որդիք, ասաց հայրը, դուք բռնեցիք էսօր շատ ձկներ. բայց տեսնե՞ք էն զերիների համար էլ լաւ է, թէ չէ:

— Լաւ է, ասացին ամենքը:

ՀԱՅՐԸ: Դուք կարծում էք, թէ նրանց համար էլ էնպէս հեշտ է շուռչ քաշելը սակաւիների և ամանների միջումը, ինչպէս ջրո՞ւմը:

ԱՌՍՏԱՆԴԻՆԸ: Ես չեմ կարծում:

ՀԱՅՐԸ: Ուրեմն անիրաւութիւն է երկար տանջել նրանց: Սամուէլ (այս էր ձկնորսի անունը, որ ջուրը թողնել էր լճակից) բեր էստեղ ամէնը, ինչ որ բռնեցին տղիքը. մենք կըխօսենք նրանց վրա: Դուք, որդիք՝ Կոստանդին, Վասիլ, Եղիաբէթ և Սննա, և դու սիրելի կին իմ, նստեցէ՛ք ինձ մօտ և ասացէ՛ք ճշմարիտ կըխօսիմ, թէ չէ: Կոստանդին, երբ մարդս հրաման ունի սպանել անասունին:

ԱՌՍՏԱՆԴԻՆԸ: Երբ որ նա փնտտում է մեզ:

ՀԱՅՐԸ: Ուրեմն ես երբէք պէտք չէ սպանում կովին, որովհետեւ կովը ինձ փնտս չէ տալի:

ԱՌՍՏԱՆԴԻՆԸ: Կովին մենք սպանում ենք էնդուր համար, որ նրա միսը ուտում ենք:

ՀԱՅՐԸ: Ուրեմն ես կարող եմ սպանել անասունին, երբ որ նա ինձ վնասում է, կամ երբ որ պէտք է նրա միսը ուտեմ: Բայց ընչի՞ համար են սպանում կէտ ձուկին. նա վնաս չէ տալի և նրա միսը չ'են ուտում:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԸ: Ճշմարիտ է, բայց նրա լուրը պէտք է մարդուն:

ԱՆՆԱ: Ոսկորներն էլ:

ՀԱՅՐԸ: Ուրեմն երկու պատճառ կայ, որ մարդու համար մեղք չէ անասուն սպանելը. մէկ՝ երբ որ նրանք վնաս են մեր կեանքի համար, և երկրորդ՝ երբ որ օգուտ են բերում իրանց մեռնելից յետոյ: Հրամայեցէք բերել էստեղ դատաստան աշեղու բոլոր մեր գերիներին. տեսնենք իրաւունք ունի՞նք նրանց սպանելու: Ահա՛ երկու սակառի լիքը ձկներով. էս ձկները մեզ վնաս տուե՞լ են:

ԱՄԷՆՔԸ: Ոջ:

ՀԱՅՐԸ: Օգուտ կընի՞ մեզ, թէ մենք սրանց սպանենք:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԸ: Կընի. էնդուր համար որ մենք կ'ուտենք սրանց միսը. սրանց միսը շատ համեղ է:

ՀԱՅՐԸ: Մի և նոյնը կարելի է ասել միւս ձկների և խեցգետինների համար. կարելի՞ է ուտել սրանց միսը:

ԱՆՆԱ: Փորձիր, մայրիկ, եփել սրանց, դու կըտեսնես, թէ ինչպէս համեղ են:

ՀԱՅՐԸ: Ուրեմն էս խեղճերը պէտք է ամէնքը մեռնեն: Բայց որովհետեւ մենք բոլորին միասին մէկ անգամումը չ'ենք կարող ուտել. էնդուր համար, դու Սամուէլ, մնացածներին ածա՛ սակառիների մէջ, որ յատուկ շինած են ձկների և խեցգետինների համար: Իմ կինը կըհօգայ, որ սրանք ամէն օր ուտելիք ստանան: Այժմ կարգը հասաւ պարոն դորտերին. սրանք մեզ վնաս տուե՞լ են, թէ չէ:

ԱՄԷՆՔԸ: Ո՛չ, ո՛չ:

ՀԱՅՐԸ: Օգուտ կըլինի, եթէ մենք սպանենք սրանց:

Կամի՞ք որ ձեր մայրը հրամայի տապալակել սրանց ձեզ համար:

ԵՂԻՍԱԲԷԹ: Յու. ես չեմ ուալիլ զորսեր: Կու՛ն չե՞ս ուզում, Աննա:

ԱՆՆԱ: Թող ուրիշները ուտեն զորսեր, ես սիրում եմ խեղդեալները:

ՀԱՅՐԸ: Ուրեմն թող կենդանի մնան զորսերը:

Էստէս էլ վճառեցին կենդանի թողնել բոլոր ճիճուներին և զեռուներին: Յետոյ Կամսարականը վեր առաւ ամէն մէկ սեսակից մէկ մէկ հաս, յոյց առեց որդւոցը և պատմեց, թէ ի՞նչպէս են նրանք կենում, ի՞նչ են ուտում և ընչի՞ համար պէտքական են մեզ:

Երբոր էս ամէնը վերջացաւ, հայրը ասաց՝ հիմի, ռ՛ըզիք, որովհետեւ էս ամէն անասունները մեզ ոչինչ փնաս չ'են անում իրանց կեանքովը, և իրանց մահովն էլ ոչինչ օգուտ չ'են բերիլ, ուրեմն թողնեք սրանց ապատ:

— Այո, այո, ձայն տուին ամէնքը, էզպէս անենք:

Էն ժամանակը ամէնքը կրկին գնացին լճակի մօտ և իրանց հետ տարան ամանները, որոց միջումը կային զանազան կենդանիք, և թափեցին լճակի մէջը: Ուրախութեանը վերջ չըկար: Ի՞նչպէս ուրախանում էին նրանք տեսնելով, թէ ի՞նչ ուրախութեամբ սկսան կենդանիքը ազատ թռչոտել և սողալ:

Ժամանակը հասաւ տուն գնալու. բայց ճանապարհ բնիներէց առաջ հայրը հարցրուց Կոստանդինին՝ մենք ընչի՞ համար կրկին թողնեք էս կենդանիներին լճակի մէջ. ապրելու թէ մեռնելու համար:

— Ի հարկէ, ապրելու համար, պատասխան տուեց Կոստանդինը:

— Ուրեմն մենք պէտք է հոգանք, թէ ի՞նչով պէտք է նրանք ապրին: — Էս ասելէց յետոյ հայրը հրամայեց փակել էն ծակը, որտեղաց դուրս էր գնացիլ ջուրը, և շուտով

ջուրը կրկին սկսեց հաւաքուիլ :

Սրանց խօսելու ժամանակը մայրը առաջուց դնացել էր տուն, պատրաստել էր լաւ ճաշ, և հրամայել էր ևս ելիւն ձկներ և խնցղեալներ: Որովհետեւ տղերքը բաւական ժամանակ մնացին բաց օդումը, էնչուր համար ամէն կերակուրները նրանց շատ ախորժ թուեցան:

Ճաշեց յետոյ ամէնքը գնացին հօր մօտ, ձեռքը համբուրելին և ասացին՝ շնորհակալ ենք ձեզանից, հայրիկ, դուք էսօր մեզ համար պատուական տօն արիք:

Ի՞նչ Պէտք է խաղալ հրացան դէնքով:

Մէկ որսորդ գնաց մէկ օր որս անելու. բայց որովհետեւ ոչինչ չբախտահեցաւ նրան, որ սպանի, նա տուն եկաւ և քաշ արեց լքցրած հրացանը (թիւֆենիք) պատի վրա միւս դարդակ հրացանի մօտ: Մէկ երիտասարդ տղայ 15 տարեկան, որ կենում էր որսորդի հետ մէկ տանը, եկաւ կոշիկները սրելու համար: Նա շատ ժամանակ էր որ ուզում էր որսորդ դառնալ, և եթէ գտնում էր հրացան, խիղջն սկսում էր խաղալ, թէ՛ և ամէնքը շատ աշխատում էին էդ սովորութիւնը նրան թողնուէլ տալ ծեծելով և սպառնալով: Էս անգամն էլ նա չըկարաց համբերել և վեր առաւ պատից հրացանը, քաշեց չախմախը, թողուց և արձակեց. հրացանը: Նրա տարաբախտութիւնից քառահեցաւ լքցրած հրացանը, գնդակը (գլուխն) անցաւ պատուհանից և դիպաւ մէկ փոքրիկ աղջկայ: Էս աղջիկը թէպէտ վէր կացաւ վեր ընկած տեղեցը և անցկացաւ մէկ քանի քայլ անքալով, բայց աւելի չըկարաց առաջ գնալ և կրկին վէր ընկաւ: Էն ժամանակը նրան օգնութիւն հասաւ կառավարը: Աղջկան դրին կողմնքի միջ և խիղջն ձիւղոր մարդ ուղարկեցին քաղաք բժիշկ բերելու. բայց նա կէս սհաթից յետոյ մեռաւ առանց օգնութեան:

երիտաքարդը, որ խղճմտանքից տանջվում էր, վէր ընկաւ պատուհանից պարտիզի մէջ և փախաւ. բայց միւս օրը բըռնեցին նրան, և իրա անզգուշութեան պատճառով, որով մարդասպան դառաւ, երկար ժամանակ մնաց բանտումը: Վերջն էլ նա երբէք չ'էր կարողանում հանգիստ մնալ, էնդուր համար որ բոլոր կեանքումը չըկարաց իրա մտքից հանել էն զարհուրելի պատահմունքը:

Խ. Այլադի խաղալու արտամալի վախճանը:

Մէկ աղքատ այրի կնոջ որդի անունը Մարկոս, պզտիկ ժամանակից չար էր, անհնազանդ և անզգոյշ: Նրա հայրը, որ նրան սաստած էր պահում, մեռաւ էն ժամանակը, երբ որ Մարկոսը 3 տարեկան էր. իսկ մայրը էնքան փափկասիրտ էր, որ չ'էր կարողանում պատժել չար Մարկոսին նրա անհնազանդութեան համար: Նա կարծում էր, թէ բաւական է քաղցը խօսքերը և խրատները, բայց անզգամ որդին չ'էր հասկանում: Շատ անգամ արտասուէքով խնդրում էր նրանից մայրը, որ չըթռչի և չըզնայ բարձր բաների վրա և էնդրով իրա կեանքը չըզձի վտանդի մէջ. բայց ինչպէս մայրը հեռանում էր նրա մօտից, նա խիղջն սկսում էր էլի թռչտել, բարձրանալ առաջվայ պէս, և շատ անգամ տուն էր դալի էնպէս թուլացած և դադրած, որ խեղճ մայրը վախենում էր մտիկ տալով նրա երեսին: — Քանի անգամ խրատում էր նրան մայրը քրանած ժամանակը ջուր չըխմել. բայց նա չ'էր կարողանում համբերել և խիղջն ջուր էր խմում էն ժամանակն էլ, երբ որ քրտինքը վազում էին ելեակիցը: Եւ ի՞նչ էլաւ էս ամէն բանի վերջը: Մէկ շոք օր նա տուն եկու սաստիկ քրտնած և լաց ըլնելով ասաց, թէ կողքը ցաւում է և սիրտը խառնում է: Վախեցած մայրը 'ի դուր աշխատեց օգնել նրան, բայց որովհետեւ նրա դուռը սաստ-

կոտորուի, նա բժիշկ կանչեց: Բժիշկը լաւ հարցումքով անելով
և մարմնին մտիկ տալով յայտնեց, թէ Մարկոսը սաստիկ
թուլելով շատ վնասուած որոտի է կոտորել: Ատուկ էք երեւո-
կայել ձեր մեղքումը, սիրելի՛ մանկունք, թէ ի՞նչպէս վախե-
ցաւ նրա խեղճ մայրը: Թոյնենք զեռ ևս էն խարջերը (ծախ-
սերը), որ նրա յիմար անհնազանդութեան պատճառաւ քա-
շեց խեղճ մայրը: Կաւ էր, որ բարեխիտ բժիշկը բան չտուեց
կոտորած տեղը կտակելու համար: Բայց էս չէր նրա միայնակ
և ողջից մեծ տարաբախտութիւնը, որ նա բերաւ իրա զինին
իրա չարութիւնով: Շուտով սկսաւ նրա կուրծքը ցաւիլ և
առողջութիւնը թուլացաւ: Նա կարող էր իրա մօր ծերու-
թեան ժամանակը օգնել նրան, իսկ այժմ նա պատճառ պա-
ռաւ նրա տարաբախտութեան և տրամուլթեան:

Ասացէք. ի՞նչ օգուտ բան էք քաղում էս պտտմու-
թիւնից: Ո՞րպիսի խաղերից դուք հեռու կրկենաք: Ի՞նչ բա-
նին ախանջ կըղնէք և ընչի՞ն կը հետեւիք: Ընչի՞ համար պէտք
է էղպէս անէք, և ոչ թէ նմանիք չար Մարկոսին:

ԽԱ. Թրթուրների բուն:

Մէկ երեկոյ պատարինէն իրա մօր հետ մահ էր դալի
տախտումը, և մայրը տրվեցնել էր նրան ամէն բանի վրա մտիկ
անել ու շարժութեամբ: Հիմի էլ նա էնպէս էր անում: Յան-
կարծ նա կանգնեցաւ և ձայն տուեց՝ մայրիկ, ա՛յ ի՛ հասեղ
շուտով և տես թէ ի՞նչ է: Մայրը եկաւ և տեսաւ, որ մէկ
եղինջի (ճինճառի) թուփ բոլորովին ծածկած էր թրթուր-
ներով. նստած էին տղեղ որդունք մաղոտ մէջքով և կանաչ
խաղերով մաղերի միջում: — Սպանե՞մ էս թրթուրներին, ա-
սաց պատարինէն: — Շէ, ասաց մայրը, դու տեսնում ես, որ
թրթուրները հաւաքուած են եղինջի վրա, ուրիմն անվնաս
են. բայց որ ժամանակ տեսնես նրանց նստած կեռասի վրա,

կամ Եւրիշ պաղաքեր ծառի վրա, էն ժամանակը կարող եւս սպանել իբրեւ ֆետարեր, զեռուններին : Բայց էս որդեանքը կարող են քեզ մեծ ուրախութիւն տալ. վեր առ դրանց, տաք տուն եւ կերակրիր :

Կատարինէն խելոյն ձեռքը զձեց որ մեկին վեր տանի, բայց խելոյն ձեռքը քաշեց դռնէնով, որովհետեւ միտք չ'արաւ, թէ եղինջը ձեռքը կրծակի : Միթէ դու չըզխանս ինչպէս պէտք է վեր տանել եղինջը, որ ձեռքդ չըծախի, հարցրուց մայրը : Կատարինէն մտածեց, հանեց իրա ձեռքի աղուխը, փաթաթեց նրա միջումը իրա ձեռքը եւ կարեց եղինջը : Ուրախութիւնով տարեց նա թրթուրներին իրանց աւան, գրեց եղինջով մէկ մեծ շուշայ ամանի մէջ, որ նրան տուեց մայրը եւ ամանի բերանը կապեց թղթով :

Միթէ դու ուզում ես, որ դրանք խեղդվեն, հարցրուց մայրը :

— Ամենին չեմ ուզում, պատասխան տուեց Կատարինէն :

— Ուրեմն ծակեր շինիր թղթի վրա, որ ամանի մէջօդ անց կենայ :

Կատարինէն մօր առածը արեց եւ ուրախութիւնով մտիկ էր տալի, թէ ինչպէս թրթուրները ուտում են եղինջը : Միւս օրը, երբ որ Կատարինէն ուտում էր իրա նախաճաշիկը, մայրը հարցրուց՝ մտալե՞ն ես քո թրթուրներին, եւ նրանց էլ տուէ՞ն ես էսօր նախաճաշիկ :

— Օ, ասաց Կատարինէն, թրթուրների ամանը լիքն է եղինջով :

— Բայց մտիկ տուր, ասաց մայրը, կարելի է եղինջը չորացած ըլնի. էս խեղճ կենդանիները չորացած եղինջ չ'են ուտում : Որովհետեւ դու նրանց բերել էս քո տուն հիւր (գոնազ), ուրեմն քո պարտաւորութիւնն է հոգալ նրանց կերակուրի համար եւ ամէն օր նրանց տալ կանոնաւ եղինջ. նրանք իրանք չ'են կարող հիմի իրանց համար կերակուր ծա-

րեւ էնդուր համար, որ դու զգիւիւ ես նրանց ազատութիւնից:

Սրան'յ յետոյ Կատարինէն էլ չ'էր մոռանում իրա մանր հիւրերին: Հինգ օր շարունակ տալիս էր նրանց ուտելիք և ուրախանում էր մօտիկ տալով նրանց ուտելուն: Վեցերորդ օրը նա ուզում էր նրանց կերակուր տալ, բայց ով զարմանք. . . երբ որ ուզում էր բայ անել թուղթը, տեսաւ որ բոլոր թրթուրները կառծ էին թղթին. ետքի սոքերով ոմանք բռնած էին շուշան, ոմանք թուղթը, և կարծես թէ միացած էին նրանց հետ: Վաղելով դնաց Կատարինէն իրա մօր մօտ և ցոյց տուեց կախ ընկած թրթուրներին: Ի՞նչ է պատահել զրանց, սիրելի մայրիկ. ես սրանց ամէն օր բաւական կերակուր էի տալի, բայց սրանք մեռել են:

— Հանգիստ կացիր, պատասխան տուեց մայրը, սրանք մեռած չ'են, և դեռ քեզ եր'ար ժամանակ կ'աւախացնեն. թող մնան կախ ընկած, ձեռք մի՛ տօր դրանց:

Կատարինէն իրա մօր հրամանը կատարեց և զդուշութեամբ կապեց շուշայ ամանի բերանը: Միւս օրը ինչպէս զարթեցաւ Կատարինէն, իսկոյն վաղեց և տեսաւ որ շուշի միջումը նոր բաներ է էլել. թրթուրները կարել էին, իսկ թղթի վըր կախուած էին երկայն մաշիկեր, գլխներին մանր պսակ: Նըրանք կենդանի էին և շարժվում էին: Կատարինէն զարմացած չ'էր իմանում ի՞նչ անի. յանկարծ ծափ տուեց և զարմացած մնաց անխօս: Վերջապէս ձայն տուեց՝ մայրիկ, շուտով եկ հասեղ. տես թէ ի՞նչ են էլել իմ թրթուրները:

— Ես քեզ չ'էի ասում, թէ թրթուրները դեռ շատ կ'ուրախայնեն քեզ: Հիմի լաւ մօտիկ տուր. տես նրա՞ք հանել են իրանց վըսդի մօրթը, որ նրանց մօտ կախուած է, և իրանք դառել են ուրիշ կենդանի, որ ասում են ԿԻՍԱԹԻԹՆԻՆ. թող կախ ընկած մնան, և դու ամէն օր մօտիկ տուր, շուշին. կարելի է շուտով ուրիշ բան էլ կըտեսնես, որ քեզ կըլա մայնի:

Ինպէս էլ էլաւ: Ժամանակը շատ երկար էր երեւում

անհամար երկուստեքն և նա սկսեւ էր յոյսը կտրել: Մէկ քանի շաբաթից յետոյ, կատարինէն մէկ օր քնաց տեսնելու իրա շուշան: Եւ ի՞նչ տեսաւ . . . բոլոր շուշան լեքն էր գեղեցիկ թիթեռներով: — Ա՛խ, մոխի տուր, խնդրում եմ, սիրելի մայրիկ, ասաց նա, ի՞նչ ունիմ ես իմ շուշի միջումը:

Մայրը ուրախ դէմքով եկաւ, և երբ որ երկուսն էլ լաւ մոխի տուին, ուրիշ նոր հրաշք էլ տեսան: Մէկ թրթուր, որ գեռ փակուած էր իրա բոժոժումը, ոտքերով հանեց իրա վրայից և դուրս եկաւ միջից, նրա թևերը գեռ փափուկ էին և ծալած էին միասին ինչպէս մէկ թղթի կտոր: Շուտով նա սկսեց վազել շուշի վրա և կախ ընկաւ թղթից, նրանք տեսան, թէ ինչպէս բացվում էին նրա թևերը և կէս օհաթ թումը բոլորովին կարգուեցան: Կտէս անցաւ բոլոր առաւօտը մինչև ճաշ, անդադար թիթեռները մէկ մէկու ետեւից դուրս էին գալի իրանց բոժոժներից, և ճաշից յետոյ ամենքը դուրս եկան:

Այժմ քեզ համար նոր ուրախութիւն կ'ընի, ասաց մայրը, առ քո շուշի ամանը, տար պարտէզը, բաց արա թուղթը և թող թիթեռներին, որ ապաւորին:

Կատարինէն մօր հրամանը կատարեց, և անպատմելի էլաւ նրա ուրախութիւնը, երբ որ տեսաւ, թէ թիթեռները սկսեցին դուրս դալ և թռչել մէկ ծառից միւս ծառի վրա: Էս բանից յետոյ, երբ որ կատարինէն քնում էր պարտէզը և տեսնում էր սեւադոյն թիթեռն սեւաւ նաշխիրով, միշտ ասում էր՝ կարծեմ որ դու իմ շուշայ ամանի միջիցն ես:

ԽՅ. Ոչ ոքիմ: անարգիր որ վիճակից ուղում է ընի:

Մէկ քաղաքական ուսուցնարանում կարդում էին դեղբոյց տղերք էլ: Քաղաքայիքի տղերքը միշտ կարծում էին, թէ իրանք գեղեցիկ տղերքից լաւ են, իսկ գեղեցիկ տղեր-

քը ծիծաղում էին քաղաքացիքի տղերքի վրա: Էս բաները
էնքան երկարեցան, որ վերջը կռիւ բացուեցաւ: Վարժապե-
տը իմացաւ էս բանը և պարզ մեկնեց նրանց, թէ ինչքան
յիմար բան է հոգեւ վարուիլը: Դուք ամէնքդ դեռ մանկունք
էք, ասում էր նա. և երբէք չ'էք կարող իմանալ, թէ ի՞նչ
վիճակումը կըլնիք ժամանակով: Կարելի է, որ շատ քաղաքա-
ցոյց որդիք իրանց համար ապրուստ ճարեն գիւղումը, և
շատ գեղացիքի որդիք իրանց համար հաց ճարեն քաղաքումը:
Ինչ համար աշխատասէր և բարի վարքով աղան ամենից լաւն
է, ի՞նչ վիճակից ուզում է ըլնի: Մենք ամէնքս մարդիք ենք.
մեզ ամենքիս Աստուած է ստեղծել և ամէնքի վրա հաւասար
ողորմած է: Լաւ միտք տրէք. եթէ իսկի մէկ մարդ չըկա-
ւանար էն գործով պարտալիլ, ինչ որ մարդիք հասարակօրէն
վստելու է չեն համարում, ի՞նչ մեծ գեթուարութիւններ կը-
քաշէնք մենք:

Բայց էս անխելք տղերքը ականջ չըդրին էս խօսքերին:
Նրանք պատմեցին էս բանը իրանց աներումը և երկու կող-
միցն էլ դնուեցան էնպիսի ծնողք, որք իրանց տղերքի նման
էին հասկանում բանը: Կռիւր և անբաւականութիւնը հասաւ
էն աստիճանը, մինչև որ քաղաքացիք չըկամեցան թողնել գեղը-
ցոնց որդիներանցը գալ քաղաքի ուսումնալսան: Էն ժամանակը
գիւղացիքը խօսք կապեցին, որ մէկ փոքր ժամանակ ոչինչ բան
չըտանան քաղաք: Երկու կողմից անբաւականութիւնը սաստ-
կացաւ, և քաղաքացիքը և գիւղացիքը միմեանց յիշոց էին
տալի: Էս պատճառով շուտով երեւեցաւ մեծ պակասութիւն
և բաները խռոճուեցան: Քաղաքացիքը ալիւր չ'ունէին, ու-
րեմն հաց էլ չ'ունէին: Մարմոյնները չ'ունէին արջառ մոր-
թիւն համար. փողոցներումը չըկար ոչ կաթը, ոչ ձու, ոչ
խոտ, ոչ փայտ և ոչ ուրիշ շատ հարկաւոր բաներ, որք բե-
րում են գեղերից քաղաք ծախելու համար: Գեղացիքոնց հաս-
տար էլ էս կռիւնները մեծ վնաս բերին: Ճշմարիտ է, թէ պղ

նրանք ամէն շաբաթ հարկաւոր բաները ունէին, բայց շաբաթ էին հաւաքում էն ուտելիղէն բաները, որ նրանք առաջ տա-
նում էին քաղաք ծախելու: Էս բաներից շատը փչացան և
փթեցան, որից նրանք միշտ փող էին ճարում: Շատ բանու-
մը սկսեցին շուտով պակասութիւն քաշել, որ առաջ էն բա-
ները շատ էժան առնում էին քաղաքումը, Էնդուր համար,
որ քաղաք բերում էին շատ ապրանք: Լերբ պէտք էլաւ հա-
տուցանել դարբինին, դերձիկին և մշակներին, Էն ժամանա-
կը թէպէտ նրանք շատ աւելորդով ունէին հաց, կաթը, իւղ,
խոտ և փայտ, բայց փող չ'ունէին:

Երկու կողմիցն էլ տեսան, որ քաղաքացիքը չ'են կարող
կենալ առանց զեղքցոց, իսկ զեղքցիքը առանց քաղաքացոց:
Համաձայնեցան որ թողնեն ամէն ծաղրածութիւնը, նա-
խատինքը և պարծենալը:

Ամէնքը վերջապէս համաձայնեցան, թէ քաղաքներումն
էլ զեղերումն էլ կան բարի և չար մարդիք. բարեսնունդ և
անքաղաքավար մարդիք, խելոք և յիմար մարդիք: Թէ բը-
նակիչները պէտք է լինին քաղաքումն էլ, զիւղումն էլ և թէ
քաղաքացիքն էլ, զիւղացիքն էլ պէտք է կատարեն իրանց
պարտաւորութիւնները, և Էն ժամանակը երկուսն էլ կընին
հաւասար պատուելի:

Վ Ե Ր Զ .

07804052005 1954 p.

2013

4784

